

Трајко Стаматоски

**Мислата
на**

**Блаже
Конески**

Скопје 2006

ТРАЈКО СТАМАТОСКИ

МИСЛАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Скопје 2006

Издавач:

Фондација за македонски јазик „Небрегово“

Уредник:

Петре М. Андреевски

Компјутерска подготовка и печат:

ГЦ „Југореклам“

Скопје, 2006

Изданиево материјално е поддржано од Министерството за култура на Република Македонија.

CIP – Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

021.163.3.09

СТАМАТОСКИ, Трајко

Мислата на Блаже Конески / Трајко Стаматоски. – Скопје : Фондација за македонски јазик „Небрегово“, 2006. – 293 страници. ; 20 см

Фусноти кон текстот. – Регистар

ISBN 9989-2036-4-4

а) Конески, Блаже (1921–1993)
COBISS.MK-ID 66217994

ЛИНГВИСТИЧКОТО ДЕЛО НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Во рамките на овој Семинар веќе имам зборувано за лингвистичкото дело на Блаже Конески.¹ Имам напишано и книга за неговиот лик и дело.² Имам напишано потоа уште десетина прилози по определени поводи и студии за одделни аспекти од неговата творечка лингвистичка дејност,³ па сега веќе ми се оформува и нова книга.

Не го кажувам ова за да имаат заинтересираните од вас увид во библиографијата посветена на делото на Конески. Го кажувам ова за да ме сфатите пред каква тешкотија се наоѓам сега пред вас во изборот од она што веќе сум го кажал при разни поводи. Сепак, ќе се погрижам да кажам и нешто што сè уште не сум го кажал, да ги соопштам барем своите поопширни видувања на одделни аспекти од грандиозното дело на великанот. При тоа ќе ги подвлечам видувањата и оцените од истакнати домашни и светски слависти за тоа дело. При тоа ќе се држам до хронолошкиот ред на творештвото.

За каков гигант во областа на пишаниот збор се работи ќе може да се согледа и низ неколку сувопарни податоци. Прилежни-

¹ Трајко Стаматоски, Научната дејност на проф. Блаже Конески (по повод на 60-годишнината од животот). Предавања на XIV семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје 1981, с. 15–28. – Влогот на Блаже Конески во македонската наука за јазикот. Предавања од XXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 5–19.VIII 1994 год.). Скопје 1995, с. 13–25.

² Трајко Стаматоски, *Кон ликој на Блаже Конески*. Детска радост. Скопје 1995, 190 стр.

³ Трајко Стаматоски, *На Конески со иочий*. Во одбрана на македонскиот литературен јазик. Култура. Скопје 2001, с. 191–213. – *Блаже Конески како иреведувач на Историјата на СКП (б)*. Придонесот на Блаже Конески за македонската култура. Меѓународен научен собир, 17 и 18 декември 1998. Скопје 1999, с. 459–464. – *Кон „Македонскиот XIX век“ на Блаже Конески*. МАНУ. Делото на Блаже Конески. Остварување и перспективи. Скопје 2002, с. 323–331.

от библиограф на неговото целокупно дело регистрирал пробрано вкупно 569 единици.⁴ Се смета инаку дека целокупниот негов опус опфаќа околу 750 позиции (270 посветил на лингвистиката, 250 на литературната наука, 120 на уметничките творби, 20 на негови преводи на убавата литература од други јазици на македонски, 50 на негови текстови преведени на разни јазици итн.). Од овој огромен опус околу стотина се посебни книги.

Имајќи ги предвид овие факти, мора човек просто да се запраша: па како е можно во релативно краткиот човечки век сето тоа да се постигне? И тоа со квалитет на кој тешко може нешто посериозно да му се забележи. Одговорот е јасен: со секојдневна упорна работа, со речиси буквално држење до латинската порака „ниеден ден без црта“ и со високиот степен на умствена надареност. Небаре целокупниот македонски гениј се беше збрал во него.

Природно е да се започне со научната дејност на Блаже Конески со неговото стапување на работа на Филозофскиот факултет во Скопје, при неговото формирање. Но веднаш да кажам и да подвлечам: Блаже Конески не дојде туку-така на Факултетот, тој за таа своја дејност многу сериозно се подготвуваше уште за време на своите студии во Белград и Софија, тој студираше во вистинската смисла на овој збор, тој учеше и буквално трагаше по секој релевантен податок за самостојниот македонски јазичен процес. Ако ова не се знае или не се има доволно предвид, тогаш не ќе може да се сфати како успеал Блаже Конески уште веднаш по завршувањето на студиите да се покаже како несекојдневен творец, како човек со редок дар за она на што му се посветува.

Блаже Конески ги заврши своите славистички студии кога немаше ни полни 23 години, а за време на студиите веќе направи нацрт на граматиката на македонскиот јазик. Потоа, уште со неполни 23 години се вклучи во ноември–декември 1944 во Коми-

⁴ Лилјана Ристевска, *Библиографија на трудовите на академикот Блаже Конески*. Споменица посветена на починатиот Блаже Конески, редовен член на Македонската академија на науките и уметностите. Скопје 1994, с. 31-62.

сијата за кодификација на македонскиот литературен јазик. Како подготовка за овој очекуван настан, тој разви богата јазикотворечка работа (како преведувач и лектор, одржувајќи притоа и неколку предавања за историјата и ликот на македонскиот јазик) во привремениот државен и политички центар, сместен на слободната територија во с. Горно Врановци (Велешко). Оние наши просветно-културни и општествени кадри што имале можност (и среќа) да ги слушаат предавањата на младиот ерудит зборуваат со восхит за нив и за тоа како идниот голем творец им се оцртал во нивното сеќавање.⁵

Малу, меѓутоа, се знае дека Блаже Конески неколку години пред тоа, по сугестија на народниот херој Борка Талески – еден од организаторите на нашата Народноослободителна борба, составил и мал преглед на правописните и граматичките правила на македонскиот литературен јазик. Тоа беше корисно насочување и убава подготовка на младиот студент по филологија за задачите што го очекуваа во слободната татковина.

Но, неговата работа во првата комисија за кодификација не траеше долго. По само неколку нејзини заседанија, тој ја напушти „Просто затоа што нејќев да учествувам во една работа што ми се чинеше недоволно добро организирана и промислена.“⁶ Студиозниот и премногу зрел за своите години, Бл. Конески не можеше да се најде себеси во комисија во која извонредно значајни прашања се разгледуваат без ред и систем. Му пречело нему веројатно и тоа што во неа седеле и луѓе на кои и не им било местото во неа. Тој добро знаеше дека Ѓорѓи Киселинов само на две години пред тоа, за време на војната, ја објави во скопскиот бугарски весник „Цџлокупна Бџлгария“ (II, 1942, № 414, с. 4) статијата *Бџлгарскиот карактер на македонскиот говор*. Тој добро знаеше дека треба да се води сметка за иднината, за тоа како ќе се толкува тој факт

⁵ *Историски основи на Горно Врановци*. Мисла. Скопје 1984, с. 88-89, 168, 172, 180 и др.

⁶ Цане Андреевски, *Разговори со Конески*. Скопје 1991, с. 140.

при оцената на извонредно значајниот документ што се донесува. Тој едноставно не сакаше да застане во истиот ред со него.

За среќа негова, а и наша, настаните се одвиваа понатаму поволно за Конески. Не се прифати од Президиумот на АСНОМ предлогот на азбуката и правописот на таа комисија и подоцна се назначи нов состав на комисијата, во која се работеше по строго прецизен ред и во која главниот збор го имаше токму Конески. Предлогот на оваа комисија го прифатија релевантни институции: Народната влада на Федерална Македонија (азбуката) односно Министерството на народиата просвета (правописот) на 3 мај и 7 јуни 1945.

Македонскиот правопис, заедно со решението на министерот за просвета Никола Минчев, беше веднаш отпечатен. На полни 20 страници голем формат ги обработува следниве поглавја: I. Основните правописни правила (азбуката, самогласките и согласките, согласките на крајот од зборот, согласните групи и за некои почетни и краесловни групи); II. Преглед на формите (членот, именките, придавките, броевите, заменките, глаголите – со глаголските форми, придавките, предлозите); III. Употреба на големи букви и IV. Интерпункција (со сите интерпункциски знаци).

Од денешна перспектива гледано, можеме да заклучиме дека е среќа што победија погледите на Конески, со какво само чувство за перспектива се издигна во овој документ народниот македонски јазик до статусот на литературен јазик. Среќна околност е и што победи залагањето за кодифицирање на литературниот јазик без учество на странски специјалисти, туку да се стори тоа со свои сили коишто имаат подобар усет за сите нијанси на родниот збор. Уште да додадам за прецизирање: поголемиот дел од Правописот го подготви токму Блаже Конески, а Крум Тошев го состави делот IV. Интерпункција.⁷ Отаде не е никакво изненадување што проширената верзија на Правописот то ест *Македонски ѝравопис со ѝраво-*

⁷ *Историја*, с. 142.

писен речник, Скопје 1950, 175 стр. го изработија токму тие двајца со учество во составувањето на правописниот речник и на Божо Видоески и Рада Угринова. Природно, Блаже Конески знаеше дека тој, како главна личност на кодификацијата, треба и да ги образложи спроведените принципи, па го стори тоа веднаш во написот *Македонскиот правопис*, Просветно дело, I, 1945, бр. 2, с. 1.

И за тоа што Комисијата успешно ги реши поставените проблеми, та на тие решенија не може ништо посериозно да им се приговори и од денешна дистанца, не мала заслуга има токму подготовката на Блаже Конески. Иако денеска, прашан за личниот ангажман и придонес во создавањето на правописот на македонскиот литературен јазик и за тоа како ја почувствувал убавината на создавањето на правописот, тој скромно ќе рече: „Јас лично имав извесна подготовка за таков вид работа. Но, како да кажам: можеби многу поважно беше да се има слух за времето. Прво, да се разбере дека ние ништо не создаваме. Ние само завршуваме. Во 1944 година, со писменоста на македонскиот јазик во војната, веќе толку беа изразени тенденциите во однос на нашиот литературен јазик што човек ако имаше слух за тие процеси, можеше во нив да се вклучи“ (Комунист, Скопје, 17. X 1980). Конески убедливо покажа дека имал и подготовка – и тоа мошне солидна, а и слух – и тоа мошне изострен. Раскошот на талентот на младиот специјалист дојде до голем израз уште на почетокот на неговата творечка дејност.

Отаде, иако знаеме дека Конески подоцна создаде повеќе капитални дела на македонската наука за јазикот, го изделуваме посебно неговото учество во кодифицирањето на македонскиот јазик, тоа колективно дело на нашите културни работници, од простата причина што е тоа неповторлив историски момент во културен поглед и што се воопшто малкумина тие што имале среќа да учествуваат во такво нешто.

Откако се заврши големата задача и се кодифицира и официјално македонскиот литературен јазик, пред младиот творец се отвори широко поле за творечка акција. Просто не можеше да

знае од каде прво да почне: од јазикот, литературата, културата. Во тогаш скудниот кадровски потенцијал неговата помош беше потребна во многу области. Се претстави прво јавно пред пошироката културна јавност со предавањето на Народниот универзитет (26 мај 1945) *Македонскиот литературен јазик и македонскиот литературен јазик* и остави неподелен впечаток на сериозен проучувач и мислител. Предавањето веднаш го објави книгоиздателството „Култура“ (38 страници мал формат). На тој начин пошироките интелектуални кругови првпат слушнаа а можеа и да прочитаат во заокружен вид за активностите на македонски јазик на москополецот Даниил, на Крчовски и Пејчиновиќ, на многу учениот П. Зографски, на К. Миладинов, Р. Жинзифов и Г. Прличев, на браќата Миладиновци, Шапкарев и Цепенков како собирачи на македонското народно творештво, на книжевните творци меѓу двете светски војни итн. Се разбира, мораше да изнесе аргументи што го прават македонскиот јазик поразличен од соседните словенски јазици и да го осветли процесот што доведе до формирањето на македонскиот литературен јазик уште пред неговата официјална кодификација.

За потврда на констатацијата дека неговата дејност се бараше во повеќе области доволно ќе биде да се нотираат неговите прилози објавени до формирањето на Филозофскиот факултет главно во тукушто основаното списание „Нов ден“, во кое формирање и самиот учествуваше, и во единствениот секојдневник „Нова Македонија“. Тоа се, меѓу другите: *Училишните треба да збираат фолклорен и речнички материјал*, *За македонскиот литературен јазик*, *Една македонска книга*, *Одживениите речнички елементи во нашиот јазик*, *Некои белешки во врска со речничкиот на нашиот јазик*, *Проблеми на македонскиот литературен јазик*, *Григор Прличев*, *Сердарот*, *Максим Горки*, *Нашата поезија од Народноослободителната борба*, *Св. Климент Охридски и славјанска просвета* и др.

Сета оваа пишана дејност на Конески на разни теми во периодот 1945–1946 требаше да биде препорака за негов влез како

наставник на Филозофскиот факултет, чиешто отворање се очекуваше, а и гаранција дека оваа висока научна и наставна институција добива во неговата личност сериозен млад научник, кадар со големи потенцијали.

На научната и културната јавност Блаже Конески ѝ е познат како препејувач на поезијата на Његош, Шекспир, Хајне, Прешерн, Блок, Мицкјевич, Мајаковски, Десанка Максимовиќ и на други големи имиња на светската литература. Тоа се препеви настанати во подоцнежната фаза од творечката дејност на Конески, со исклучок на „Горски венец“.

Меѓутоа, слабо или никако не е познат Конески како преведувач на прозни текстови. Од разговорите што Цане Андреевски ги водеше со него се узна дека е тој преведувач на „Платон Кречет“ од украинскиот драмски автор Александар Јевдокимович Корнејчук, со кој текст во почетокот на април 1945 беше отворен Македонскиот народен театар. Во времето на ангажманот во МНТ Конески преведува за потребите на репертоарот уште некои помали драмски текстови.

Во тоа време, меѓутоа, април–мај 1945, излегува во 55 долженија во в. „Нова Македонија“ неговиот превод на *Нейокорени (Тарасовиќа фамилија)* од рускиот писател Борис Горбатов. Сега ова нешто ретко кој го знае. Потоа, би рекол по задача, тој ја преведува *Историјата на СКП (б)*, на која негова дејност јас веќе имам подробно укажано.⁸

Интересно е што Блаже Конески воопшто не ги споменува во својата библиографија овие преводи, настанати во почетната фаза од неговата творечка дејност (1945–1946), иако се тие многу значајни за оформувањето на македонскиот литературен јазик, барем од неколку причини: едни се настанати пред официјалната кодификација на македонскиот стандард, а со другите се прошируваа понатаму изразните можности на јазикот во посложени прозни

⁸ Сп. фуснота 3.

текстови. Не ќе е неточно ако кажам дека преводната продукција во тие години беше кај нас многу поразвиена од оригиналната (уметничка и публицистичка) и дека таа многу придонесе за брзо изградување и усвојување на нормата. Тоа е она благородно влијание на преводот во развојот на литературниот јазик.

Оваа активност на Конески значеше негова подготовка за научната работа што го очекуваше и проверка на одделни јазични решенија во практиката, лично искуство во поглед на функционирањето на нормата, согледување каде таа треба да се допрецизира и кои се евентуалните нејзини неотпорности.

Иако млад, без педагошко искуство, Конески беше вклучен во акцијата за формирање на Филозофскиот факултет. Кога овој факултет ја почна својата наставна дејност (средината на декември 1946), Конески се најде себеси на вистинското место. Беше свесен дека напоредно со наставната треба да се одвива на него и научна дејност. Во тој правец тој во првите години ги напиша, меѓу другите, и прилозите: *Вук Караџиќ: њо њовоу на неѓовајџа ѓрослава, Како рабојџел Раџин науу „Белијџе муѓри“*, *За Раџиновајџа рабојџа „Боѓомилијџе“*, *Заѓубајџа на инјџервокалнојџо в во зајџаодномакедонскијџе џовори*, *Кријџика на некои наши ѓреводи*, *Нашајџа народна џоезија како одраз на нашејџо националноослободително движење* и др.

Ова беше негово легитимирање како работник на Факултетот и укажување за своите колеги што дојдоа на Факултетот од гимназиските училници, што и не помислувале дека некогаш ќе треба тие училници да ги заменат со универзитетски семинари и катедри, без никаков научен опит, да сфатат дека со изборот за наставници на Факултетот им е укажана голема доверба, им е даден аванс и дека тоа треба со идна научна работа и да го оправдаат.

Во годините 1948/1949 доаѓа до поголем израз научната енергија на Конески. Тогаш настануваат три значајни негови труда: *По џовоу најџовиојџ најџау на нашиојџо јазик*, *Прилејскиојџо џовор* и *Македонскијџе учебници од 19 век: еден ѓрилоѓ кон исјџоријајџа на македонскајџа ѓрероуба*.

Многу брзо Бл. Конески требаше да го брани идентитетот на македонскиот јазик. Кој друг можеше тоа да го стори во тоа време, ако не тој. Неговата филолошка подготовка кај нас тогаш беше на највисоко ниво и таа дојде до полн израз во овој полемички текст. На тврдењата дека македонскиот литературен јазик е вештачка творба, дека е тој создаден по директива од Белград и Ѓиласа, со декрет, Конески им противстави обилна аргументација. Тој укажа дека таквите тврдења не се ништо ново во историјата на јазиците, дека за измислени се прогласувале и јазици на големи народи и со богата литература (украинскиот, на пример), а посебно се позанимава со прашањето дали појавата на еден литературен јазик може да биде случајна.

Во својот одговор (на полни 47 страници) Бл. Конески изрази и една мисла која се покажа како визионерска, а таа е дека македонскиот литературен јазик „во овој момент на својот развиток (1948) не е така заостанат како што си претставуваат тие. Тоа е јазик на една млада полетна литература, што со секој ден сè поплодотворно се разгрнува“. Само за миг да се замислиме и запрашаме: колку е разгрнат денеска македонскиот литературен јазик и колку пак македонската литература? Изминаа ли јазикот и литературата децении или пак векови во својот развој? Дали тоа можеше да го постигне вештачки јазик, јазик без корен и почва?

Но, добро рекол народот: во секое зло има и нешто добро. Доброто е во поуката дека треба подлабоко да се проучуваат процесите во јазикот што се одвивале со векови, со увереност дека тие ќе ни бидат сојузник и само ќе ја потврдуваат самобитноста на јазикот и на народот. И воопшто секој труд на Конески, на неговите ученици и почитувачите негови и на македонскиот јазик е најдобар одговор на оспорувачите што дури и во денешно време можат овде-онде да се најдат.

Извлече поука Конески од нападите против нашиот јазик што почнаа во 1948 и продолжија уште поинтензивно во Бугарија во наредните години. Сакаше на тие напади да одговори со уште

поубедливи аргументи и го напиша трудот за македонските учебници од 19 век. Во него се осврна на учебникарската дејност на Партенија Зографски, Кузман Шапкарев, Димитар Македонски, Венјамин Мачуковски и Ѓорѓи Пулевски. Чувствувааше дека треба да се соопшти сето она што тој упорно го собирал, податок по податок, за релативно поновата историја на македонскиот јазик и на борбата за изградба на негова литературна норма. Посебна страна на овој труд се погледите на Блаже Конески за македонската културно-национална преродба, многу од нив кажани првпат од него а некои и сè уште ненадминати. Впрочем, оваа страна на трудот тој ја обележа и во самиот поднаслов „Еден прилог кон историјата на македонската преродба“. Во второто издание на оваа книга (1959) пак направи рокада на двата сегмента на насловот: поднасловот стана наслов и се доби ликот: „Кон македонската преродба. Македонските учебници од 19 век“. Ова јасно кажува што е основната идеја на овој труд, која е неговата поента.

Интересно е што Блаже Конески дојде до своите ненадминати ставови врз основа на релативно не толку богат материјал. Идните негови истражувања изразени во неговиот „Македонскиот XIX век“, како и истражувањата на мнозина други проучувачи (да го споменам при овој повод само Блаже Ристовски) покажаа колку е богат со значајни појави овој период од развојот на македонската национална мисла. Но, Конески беше свесен дека нема веќе време за чекање и дека треба да ѝ се соопштат на јавноста барем во лапидарен вид, концизно но изразито и јадровито, јазичните и историските процеси во тој по многу нешто преломен период од развојот. Тој го постави проблемот и остави тој понатаму да се обработува со нови документи и со нови сознанија.

Содржината на книгата предизвика интерес кај различни профили научни кадри. На неа се осврнаа со поголеми или помали прилози лингвисти, книжевни историчари и историчари: неговите први колеги Крум Тошев и Димче Левков, помладиот ученик Блаже Ристовски и Ристо Андонов–Полјански – во разни домашни

гласила, а пак Владимир Стојановиќ – во белградски Историјски гласник и Никола Сотировски – во белградски Историјски часопис.

Меѓу првите написи во слободната земја, веќе се кажа, е неговиот повик *Училишните треба да збираат фолклорен и речнички материјал* (Просветно дело, 1, 1945, бр. 4, с. 3). Блаже Конески ја знаеше многу добро кадровската структура по ослободувањето, па се обрати до учителите, пред кои не можеше да поставува поголеми барања, на пример, да прават лингвистички описи на одделни народни говори. Меѓутоа, штом се создадоа поповолни кадровски услови, тој ги насочи своите први студенти кон обработка на определени народни говори. Така настанаа описите на поречкиот говор на Б. Видоески, на скопскиот – на Р. Угринова, на мајриовскиот – на Милица Конеска, на дебарскиот – на Панче Михајлов, на неготинскиот на Илија Филиповски, на тетовскиот – на Трајко Стаматоски, а подоцна и уште некои.

Иако и дотогаш имаше описи на македонски говори, Блаже Конески се погрижи да им даде на своите студенти образец за современ опис и го објави својот *Прилејски говор*. Во него се задржа подробно на деловите – за гласовите (фонетиката) и за формите (морфологијата) и на нивната употреба во реченицата (синтаксата). Посебно го обработи историскиот развој на гласовите во македонскиот јазик, а укажа и на некои гласовни појави незасегнати во белешките за овој говор на Димитар Мирчев. Треба да се претпостави дека во овој труд се легнати сознанијата за граматиката на македонскиот јазик чијшто нацрт го има правено уште за време на студентските години.

Развиениот образовен и културен живот, богатата писмена јазична практика подоцна исфрлаа многубројни проблеми од сферата на јазичната норма. Правописот изработен од Комисијата за кодификација во 1945 не можеше да понуди решенија на сите проблеми што практиката ги поставуваше, тој не можеше дури ни да ги предвиди нив. Очигледно беше дека неодложно треба да се интер-

венира и во оваа област и веќе во 1950 се појави *Македонски правопис со правописен речник*, 175 стр. Ова е прв колективен труд на тогаш малиот колектив на Катедрата за македонски јазик. Како автори на овој значаен прирачник се јавуваат Блаже Конески и Крум Тошев, истите оние личности што го составија и Правописот од 1945, а како соработници на правописниот речник со околу 6.000 зборовни единици Божо Видоески и Радмила Угринова, први избрани асистенти на Катедрата.

Така овој правопис ги уточни правилата за пишување на согласката *j* во групата *-oa* – (се определи за ликот *сјојам* наместо дотогашниот *сјоам*), ја определи литературната норма во предавањето на некои сложени зборови и др., отстрани извесни порано дозволени дублети, ја разработи поподробно партијата за интерпункцијата и донесе некои сосем нови оддели и речник од околу 6 000 зборови. Тој ги санкционира, исто така, и измените и дополнувањата што беа направени уште во 1948.

Рецензентот го оцени овој прирачник, со оглед на фактот што понуди решенија на актуелните проблеми, како „совршен правопис на литературниот македонски јазик“. Тоа значеше дека основите на Правописот од 1945 се добро поставени, а дека овој Правопис идеше да изврши проширување и доуточнување на некои делови. За солидната основа на Правописот говори фактот што и големиот *Правопис на македонскиот литературен јазик*, кој излезе во 1971 на 607 стр. како проект на Институтот за македонски јазик на група автори, не сметаше за потребно да врши какви и да било поголеми корекции на веќе добро покажаните решенија. Истото ова важи и за последниот правопис, иако во него стои ознаката „издание со изменет и дополнет текст“, на група автори а под редакција на Тодор Димитровски, што излезе во 1998 година.

Во тесна врска со функционирањето на Правописот во почетните педесетти години и со состојбата на јазичен план е констатацијата на Хорас Лант, кој во тоа време престојува во Македонија и ја пишува својата Граматика на македонскиот јазик на

англиски. Во угледно американско списание тој ќе напише дека е „речиси неверојатен фактот оти во времето кога се појави новото издание на македонскиот правопис (1950), јазикот беше постигнал забележлива изедначеност и скоро општ прием, што значи дека за кратко време е создаден и пуштен во употреба еден стандард што може да се споредува со стандардот на другите балкански јазици“.⁹

Следниот голем труд на Конески е *Грамајќика на македонскиот литературен јазик* во два дела: првиот во 1952, а вториот во 1954. За овој труд на Конески пишуваа мнозина домашни и странските слависти Тодор Маневик во Јужнословенски филолог и Алојс Шмаус во *Südost – Forschungen*. Сите тие му даваат многу високи оценки. Укажуваат на објаснувањето како дошло до оддалечувањето на македонскиот јазик од својата словенска структура и развивање нови граматички категории, на она што го прави различен од словенските јазици, на ревизијата на многу затврдени термини од традиционалната граматика, на улогата во затврдувањето на литературната норма итн. За нас е извонредно значаен и Уводот, историскиот дел на Грамајќиката, бидејќи донесува дополнување на сознанијата веќе искажани во некои претходни трудови, односно докажувањето дека „корените на нашиот денешен литературен јазик се впираат во наследството на една писменост што од векови наваму носи во Македонија извесно самобитно јазично обележје“.

Грамајќикава на Конески настана во време на сè уште нестани процеси во развојот на литературниот јазик, кога тој имаше само седум-осумгодишен век како официјален и нормирано литературен и кога многу појави од тој развој не беа воопшто објаснети или не во доволна мера. Вистина, во тоа време веќе го имавме *Водичот во основното познавање на словенските јазици* на Р. Г. А. де Бреј (Лондон 1951) и напоредно *Грамајќикава на македонскиот литературен јазик* на Хорас Г. Лант на англиски (Скопје

⁹ H. G. Lunt, *A Survey of Macedonian literature*. Harvard Slavic Studies I, 372-373.

1952), кои донесоа неоспорни судови и извонредно корисни но сепак само сумарни прегледи на структурата на македонскиот јазик. Допрва Граматиката на Конески требаше да даде мериторен одговор на многу актуелни прашања што ги поставуваа науката и практиката, да даде – како што ќе изјави самиот во предговорот кон првиот дел – „опис на јазичните факти“ но и да заземе „активно становиште по одредени прашања, со цел да се постигне изедначеност, да се придонесе за унификацијата на литературниот јазик“.

Задачата што си ја постави Конески во ова свое дело – научно да ја обработи граматичката структура на македонскиот јазик не беше ни најмалку едноставна. Неа ја усложнуваше особено фактот што одделни особености на македонскиот јазик, кои во значителна мера го одделуваат него од другите словенски јазици, требаше сега првпат научно да се обработат. Покрај тоа, таа требаше да биде и описна но и нормативна; да објасни извесни решенија понудени со Правописот но и да разработи оддели што таму на спаѓаа; да изврши ревизија на некои термини од традиционалната граматика и да го аргументира тоа итн.

Значењето на ова дело на Конески е извонредно. Допрва со него македонскиот јазик можеше порелевантно да се вклучува во разни поредбени прегледи и студии посветени на граматичката структура на словенските јазици. Допрва со него образовната дејност можеше да очекува училишни граматики за одделни класови и разни други јазични прирачници.

Сите оценувачи се согласни дека Граматиката е сериозно научно образложена, дека води сметка за теоријата на модерниот граматички опис, дека ќе им служи корисно на домашни и странски проучувачи итн.

Сепак, искажувањето за Граматиката на Конески во едно интервју на големиот европски лингвист, долгогодишен ректор на Универзитетот во Неапол, во чиешто рамки повеќе децении егзистира и лекторатот по македонски јазик, Нуло Миниси заслужува

посебно подвлекување: „Никогаш не ќе можам да не го истакнам фактот дека Конески беше голем македонски лингвист и голем македонски поет. Лингвистите треба да научат: јазикот треба да се сфати со интуиција, не на лингвист, туку на поет, на уметник, на вреден човек. Конески беше поет, меѓутоа и многу вреден работник. Да ја напишеше македонската граматика некој друг, ќе немавме македонска граматика – ќе имавме сосема спротивна граматика, според некои теории од генералната и деформираната реторика, според шеми од латинската или од француската граматика. Конески со интуицијата на уметник и со интелигенција на лингвист, знаеше да му го даде на македонскиот јазик неговиот вистински изглед. Ова е факт што никој не треба да го заборава.“¹⁰

По Правописот и Граматиката, Речникот на македонскиот јазик е третиот голем проект замислен од Конески. Кога веќе се создадоа какви-такви кадровски услови, Конески ја иницира неговата обработка. Неговата замисла беше да се изработи еден помал, еднотомен речник, за да може да се претстави колку-толку лексичкото богатство и да се придонесе за стабилизацијата на речничкиот фонд во јавната употреба. Речникот излезе во три тома: I 1961, II 1965 и III 1966.

Како единствениот сега жив од четворицата автори на Речникот можам само да кажам пред какви тешкотии бевме исправени при обработката на лексичките единици. Неколку ни беа основни: немање никаков лексикографски опит, недоволен обем на ексцерпираниот материјал, барање еквиваленти во српскохрватскиот јазик (речничките единици се даваа и со српскохрватски толкувања, за кое нешто некои злонамерници кај нас денеска ни префрлаат!) итн. Со секојдневната грижа на Конески, со секојдневната проверка на сработената норма и со најнеопходните консултации меѓу нас обработувачите и заедно со редакторот, работата

¹⁰ Нуло Миниси, *Оригиналноста на стипурирањата на македонскиот јазик*. „Македонско време“, год. V, бр. 45-46, јули-август 1998.

добро напредуваше. Се стекнуваше опит, што е видливо и со голо око при внимателно читање на обработката од том до том. Затоа, не се плашам од евентуално префрлање за необјективност, ако кажам дека Речникот го изработивме за извонредно кратко време. Да се направи во услови какви што ги имавме тритомен речник со околу 70.000 зборови на речиси 1800 страници е труд секако достоен за почит.

Речникот природно беше примен со одушевување од пошироката јавност, не само научната и културната. Научната јавност го оцени многу позитивно. Годат оценките на српскиот славист Михаило Стевановиќ, професор меѓу двете светски војни на Филозофскиот факултет во Скопје, дека „И благодареејќи на свеста за потребата од ова дело и на прилежноста на соработниците, на нивната дораснатост за таа работа и пожртвуваност, првата книга на Речникот еве веќе е готова... Во него е дадена, мајсторски проба, македонската фразеологија, што претставува мошне позитивна страна на Речникот“, потоа на Радован Лалиќ, Павле Ивиќ, на Марије Бублова во прашка *Slavia*, на С. Јанковиќ во *Revue des etudes Sud-Est Européennes* итн. Посебно заслужува да се истакне констатацијата на тогаш само полски славист Зузана Тополинска: „По правописот и граматиката, Речникот е трета и секако од гледиштето на широко сфатената компаративна лингвистика најсуштествена работа, која на македонскиот јазик ќе му обезбеди едно независно место во секоја славистичка библиотека“ – во *Zeitschrift für Slawistik*.

Речникот ги даде набрзо првите плодови: поголем број помали двојазични речници и користење на неговиот материјал во низа компаративни студии. Многу е значаен и фактот што овој речник беше компјутерски превртен, во резултат на што се доби неговиот индекс и *Обрашен речник на македонскиот јазик* (Редактори Кирил Конески и Александар Џукески. Составувач Владимир Миличиќ. Скопје 1967, 387 стр.), со што се овозможи полесно согледување на репертоарот на суфиксите, нивните значења, фреквенција и сл.

Како професор по историја на македонскиот јазик Конески добро знаеше дека треба да даде конкретни докази за својата компетентност по предметот што го предаваше. Во таа смисла тој напиша повеќе значајни прилози, кои му послужија подоцна при оформување на неговата Историја на македонскиот јазик. Како доказ за таа своја компетентност тој го приреди македонскиот ракопис од крајот на XIII век *Вранешнички аџосџол* и го објави во веќе оформената едиција на ИМЈ „Стари текстови“, во која како прва излезе описот на *Македонскојџо еванџелие на џој Јована* (1954) од перото на врвниот познавач на старите словенски ракописи Владимир Мошин.

Блаже Конески даде подробен опис на графиските особености, потоа на фонетските, граматичките и лексичките, а изнесе и свои конкретни забелешки за текстот (погрешно пишување или испуштање на зборови и зборовни состави, најчесто „поради недобро комбинирање на читање од два текста“; нивно совпаѓање со Охридскиот апостол итн.). Неговиот краен заклучок, врз основа на сите карактеристики, е дека овој ракопис е настанат кон крајот на XIII век и дека е пишуван некаде во Северна Македонија.

Со својот прецизен опис на овој стар македонски ракопис, Конески ја докажа не само својата компетентност во оваа проблематика, туку и тоа дека во Македонија има кадри што се движат суверено и во оваа област од историјата на македонскиот јазик. Не е никако случајно што во оваа серија набрзо излезе и *Крнинскиојџ дамаскин* во обработка на Петар Илиевски, а до денеска уште седум-осум единици.

Заокружување на својата активност по замислените поголеми проекти, Конески направи со својата *Историја на македонскиојџ јазик*. За овој свој труд тој се подготвуваше многу совесно, ги проверуваше своите сознанија во цел ред поситни прилози, за да може да дојде до своја синтеза на разновидната проблематика. Проучуваше ракописи од разни подрачја на Македонија и од разни периоди, бараше што е специфично за секој од нив одделно, а што

е тоа што ги сврзува со некој поголем скрипторски центар, освен позначајните Охридскиот и Кратовско-лесновскиот. Посебно обрнуваше внимание на одликите на ракописите од македонската книжевна школа и ги споредуваше со тие на бугарската.

Инаку, предметот историја на македонскиот јазик проф. Конески го предаваше со голема љубов за сето време на својата педагошка работа, па е разбирливо настанувањето и на ред други прилози откако веќе беше објавено ова несомнено основоположничко дело. Па сепак, ова дело на Конески, за наша голема среќа, дојде поредбено брзо, по само две децении сопствено, слободно проучување на македонскиот јазик. Конески и овдека покажа дека има слух за потребите на времето и понуди текст без да чека сите проблеми да се изучат до најмали подробности. Познато е, имено, дека вакви текстови настануваат по долги истражувања и дека и народи што истражувале во поповолни услови немаат или барем не на такво ниво текст за историјата на својот јазик.

Мораше понатаму да го објасни феноменот на балканизација на македонскиот јазик, да го спореди тоа нешто со процесот што го зафатил и бугарскиот јазик и да установи дека степенот на балканизација на двата јазика не е еднаков, дека во бугарскиот јазик тој е поумерен. Значајно му било да установи исто така во кое време тој процес започнал и кога е тој веќе завршен, па да дојде до заклучокот дека во XV век македонскиот јазик добил веќе поинаков вид. Тогаш веќе се извршени промените во неговата структура, почнувајќи од тие што го засегнале гласовниот состав (фонетиката) па до тие што се видливи и во речникот. До овие заклучоци тој доаѓа откако претходно веќе разгледал подробно некои постари ракописи и ги соопшти резултатите до кои дошол (на пример, Добромировото евангелие, Станиславиовиот пролог и др.).

Балканистичкиот феномен на македонскиот јазик со право е посебно истакнат во книгата. Еден ваков труд неизбежно мораше да го задоволи интересот на науката и да ги објасни промените што настанале во структурата на македонскиот јазик во минатото и

што го оддалечиле него по тоа од најголемиот број словенски јазици, под влијание на балканските несловенски јазици (грчкиот, ароманскиот, турскиот, албанскиот), со кои македонскиот бил со векови во најнепосреден контакт, и секако под влијание и на балканскиот јазичен супстрат. Во ова свое дело Конески ги изнесе заедничките и посебните, диференцијалните црти меѓу македонскиот и соседните словенски јазици и ги покажа убаво особините на македонскиот јазик во минатото и неговото место во балканската јазична средина, водејќи при тоа секогаш сметка за процесите и за законитостите на јазичниот развиток.

Бидејќи станува збор за обработка на обемен материјал и негово оформување во поцелосна историја на македонскиот јазик, овој труд на Конески предизвика неверојатно широк интерес и соодветен одглас во светската наука. Добро е да се спомене дека за Блажевата Историја на македонскиот јазик пишуваа Андре Вајан – во *Revue des études slaves* (1966), Дагмар Буркхарт – во *Südost Forschungen* (1966), С. Јанковиќ – во *Revue des études Sud-est Européennes* (1966), Зузана Тополињска – во *Rocznik Slawistyczny* (1967), Павле Ивиќ – во *Јужнословенски филолог* (1968/69), Сава Хежман во *Jazykovědne aktuality* (1966), Иван Доровски – во *Slavija* (1967), па Идриз Аети – во *Gjurmirng albanologjike* (1966), Сретен Перовиќ – во *Стварање* (1966), а во нашите гласила Крум Тошев, Оливера Јашар–Настева, Александар Цукески и др. Од множеството високи оценки на ова дело, го изделувам искажувањето на П. Ивиќ: „Барем што се однесува до историјата на јазикот, ние (српската наука за јазикот, б.м.) засега само можеме да посакаме таква каква што е книгата на Конески.“¹¹

Како составен дел на овој труд треба да се смета и *Историјата фонологија на македонскиот јазик*, објавена првпат на англиски јазик во Хајделберг (1983). Случајот сакаше нејзиниот

¹¹ Павле Ивиќ, *Блаже Конески - Историја на македонскиот јазик*. Јужнословенски филолог, 1968-69/27, 3-4, с. 463-484.

оригинал да го добиеме допрва во 2001, приреден напоредно со англиската верзија од страна на Људмил Спасов, иако трудот беше напишан уште во 1977 (133 стр. ситен проред) и доставен веднаш до релевантните научни институции (МАНУ, ФФ, ИМЈ и др.). Чувствувам задоволство што овој многу значаен труд ѝ го претставив на јавноста прилично подробно уште во 1981, пред појавата на неговата англиска верзија, пред слушателите на овој Семинар, зборувајќи за научната дејност на Конески по повод на неговата 60-годишнина. Моето излагање потоа беше објавено во *Предавања* од Семинарот и во сп. „Литературен збор“. Сега ми е многу жал што кога професорот достави примерок од овој труд и до Институтот за македонски јазик не инсистирав, не се обидов барем да го убедам да го објавиме текстот веднаш.

Ракописот ја има следната содржина: Увод – со задржување посебно на местото на македонскиот јазик меѓу јужнословенските и балканските јазици; глава I – Стариот период, глава II – Новиот период; глава III – Морфонолошки појави и Appendix – Развитокот на македонската ортографија; по секоја глава следува избрана библиографија, а на крајот се дадени скратенки на насловите на користените изворни текстови.

Како што кажува и самиот наслов, последниов пообеман труд на Конески му е посветен на историскиот развој на фонетскиот систем на македонскиот јазик. При тоа авторот предлага и периодизација, т.е. изделува два периода на овој развој: стар и нов со условна граница околу 15 век и со една преодна етапа меѓу нив. Како основни процеси и тенденции, пак, на овој развој, Конески ги истакнува: за стариот период – упростувањето на вокалниот систем и затврдувањето на меките консонанти, а за новиот – редуцијата на неакцентирани вокали, карактеристична за некои јужни и источни македонски говори и загубата на некои консонанти во позиција меѓу два вокала, карактеристична за некои централни и западни говори. Природно, главата посветена на морфонолошките појави е најмала по обем. Дејството на морфолошкиот фактор авторот го разгледува

при истакнувањето на морфолошката граница, при губењето на гласови во составот на морфеме и при вокалски и консонантски алтернации. Како природен крај на ракописот доаѓа додатокот посветен на развитокот на македонската ортографија.

Со овој свој труд Бл. Конески ја дополнува уште повеќе (по она што го изнесе во Граматиката и Историјата) нашата претстава за физиономијата на македонскиот јазик во минатото и денеска.

Сиве овие трудови на Бл. Конески ги носат карактеристиките на основоположништво. Не треба да се биде посебно прониклив за да се сфати дека се тие составен дел на една широко замислена програма, реализирањето на која му обезбедува на македонскиот јазик понатамошно изучување и соодветно претставување во славистиката. Во нив се обопштени многу успешно резултатите до кои дошол како авторот со својата интензивна научна работа, така и оние до кои дошла македонската наука за јазикот воопшто. Можеме слободно да кажеме дека овие трудови, и да не напишеше ништо друго, ќе беа доволни да му обезбедат на нивниот автор угледно и тешко достигну место во нашата наука за јазикот. Тие ја збогатија многукратно македонската наука и култура.

И овој труд беше рецензиран од познатите слависти Зузана Тополињска во „Македонски јазик“ и Петер Редер – во *Die Welt der Slaven* (Минхен).

Интервалите помеѓу настанувањето на овие дела се исполнети со упорна истражувачка работа, со следење на резултатите во лингвистиката и во нејзината теорија, со усвојување на посовремени методи и со извршување на многубројни задачи на денот. Внимателниот проучувач на научната дејност на Блаже Конески ќе забележи дека секој од неговите капитални трудови е најавен претходно со некои помали или поголеми прилози.

Граматиката на македонскиот литературен јазик, на пример, тешко ќе можеше да се замисли без неговите статии: *За надежните* (1950); *Предлози в, во* (1950); *Употребаи на релативните заменки: што, којшто итн.* (1950); *Уште еднаш за релативните*

заменки (1950); Акцентниот на пишување зборови (1951); Преминување на акцентниот од именката врз предложити (1951); За преодността и неипреодността на глаголитте (1953); Глаголска придавка (1953)¹² итн.

Историјата на македонскиот јазик пак тешко ќе беше напишана ако ги немаше прилозите: Два прилога кон историјата на македонскиот јазик (1949); Една одломка од XIII век – синоеник од Охридската школа (1950); Еден охридски шексти од 19 век (1953); Вранешнички ајосиол (1956); Охридската книжевна школа (1956); Неколку белешки за јазикот на јужнословенските ајосиоли од првата редакција (1957); Словајта на Јоана Егзарха (1957); Измесување на синтетичката деклинација (1964) итн.

Интересот на Конески за историјата на македонскиот јазик, природно, продолжува и понатаму. За тоа сведочат и следните понови прилози: За еден прилејски ракопис од средината на XIX век (1972); Белешки за Добромировото евангелие (1976); Што дава Добромировото евангелие за историјата на македонскиот јазик (1976); П. Зографски како драматичар (1977); За Стјаниславовиот пролог (1977); Овшти поглед врз фонолошкиот развојок на македонскиот јазик (1979) итн.

Покрај капиталните, Блаже Конески напиша и добар број монографски трудови што осветлуваат поподробно одделни прашања од нашата наука. Овдека ги имаме посебно предвид: Македонските учебници од 19 век (1949); Македонски шекстиови 10–20 век / О. Јашар–Настева (1966); Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици (1968); Јазикот на македонската народна поезија (1971); Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија (1975).

Блаже Конески пројавува интерес за проучување на разни страни на јазикот. Може слободно да се каже дека речиси нема

¹² Од технички причини не сме во можност да дадеме целосни податоци за одделна библиографска единица на Блаже Конески. Заинтересираните ќе може нив да ги најде во Прилог кон библиографијата на трудовите на акад. Блаже Конески, МАНУ (ракопис), односно во научните публикации посветени на јубилејот на славеникот.

потесна област на науката за македонскиот јазик во која тој нема дадено свој принос. На пример: дијалектологијата – *Загубаџа на инџервокалноџо в во зајадномакедонскиџе гџовори* (1948); *Прилејскиџоџо гџовор* (1949); *Маџеријали за џресџанскиџоџо гџовор од збиркаџа на С. Н. Томиќ* (1957); ономастиката – *Побонгџа–Побужџа* (1951); *Имеџо на гџрадоџо Биџола* (1971); *Слеџче* (1979); *Личноџо име Емноџа* (1980); балканистиката – *Дисџрибуџа на балканиџиџе во Македонија* / Б. Видоески, О. Јашар–Настева (1968); *Инџерференџа на ниво на јазикоџо на народнаџа џоеџија на балканиџиџе народи* / Б. Настев, О. Јашар–Настева, Б. Видоески и др. Во многу области тој даде само скица на одделен поширок проблем, но таква што добро ориентира и инспирира, така што може и понатаму да се разработува но сега веќе врз здраво поставени основи.

Ослободен од грижете за своја обработка на замислените капитални проекти, Конески сега можеше да си даде издишка и да се позанимава и со некои „поспоредни“ проекти што му беа на срце а за кои имаше што да каже. Така се врати на изворот на македонскиот јазик во нашето богато народно творештво.

Прв ваков проект е *Јазикоџо на македонскаџа народна џоеџија* (МАНУ, 1971, 111 стр.). – Го најави Конески својот интерес за овој вид народно творештво уште со првите свои чекори во науката и со изборот *Збирка на македонски народни џесни* (1945), свесен дека во народната поезија е заложен богат лексички фонд а се присутни и други карактеристични морфолошки и синтаксички црти.

И оваа монографија не е настаната наеднаш: и нејзиното подготвување тој го најави со повеќе прилози (да го споменам само *Маџеријали за џресџанскиџоџо гџовор од збиркаџа на Н. С. Томиќ*), таа е резултат од проучувањето на поетското народно творештво собрано од сите наши поголеми собирачи на народното благо (Верковиќ, Миладиновци, Шапкарев, Икономов и др.).

Конески укажа на ред карактеристики само на народната поезија: употребата на непроширената множина на едносложните именки од машки род – *друми* наместо *друмџови*, останки од

падежни форми и кај придавките – току си *болнежа* гледам, употребата на вокативната форма во позиција на субјект – тогај рече Филип *Маџарине* итн., како и на причините за тие појави.

Вакви суптилни анализи може да направи само лингвист кој ја чувствува песната и како поет. Не случајно затоа германскиот славист Херберт Појкерт напиша дека Конески успеал да ги изнајде спецификите на јазикот на македонската народна поезија во однос на разговорниот јазик и заклучи дека Конески и во овој вид труд го докажа својот огромен научнички талент.¹³

Многу пред оваа книга Конески издаде делови од прозното народно творештво собрано од неповторливиот Марко Цепенков и го објави под наслов *Сказни и ѕторенија*, придружувајќи го со прекрасен есеј.

Откако беше објавено и второто издание на *Македонскиот учебници од XIX век*, нашата наука дојде и до нови податоци за македонскиот јазичен процес во тоа време, па мораше да се води сметка и за нив. Блаже Конески следеше внимателно што откриваа и други наши научни работници, ги прошируваше своите сознанија за Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ и за нивните книги, за Партенија Зографски како граматичар, за песните на Константин Миладинов, за еден учебник од Димитар Македонски, за јазикот на Пулевски, за спомените на Исаија Мажовски, за јазикот и за стилот на приказните на Шапкарев, за записите на Марко Цепенков и др., па ги објави во својот зборник *Македонскиот XIX век* (1986).

Разгледувајќи го внимателно овој труд на Конески јас заклучив: „Се задоволи Конески да ги изјасни контурите на нашиот творечки XIX век, да ги означи основните пунктови. Го стори тоа навистина фасцинантно. Им отвори простор на идните истражувачи, како што правеше и во другите потесни области од својот научен интерес, да ги оценуваат и да ги пополнуваат недоволно изјаснетите сегменти, и тоа врз здраво поставена основа“.¹⁴

¹³ Во: Zeitschrift für Slawistik (в. XVIII, 1973, 297-300).

¹⁴ Сп. фуснота 3.

Попатно, но со јасно поставена цел, Конески ја напиша книшката *Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици* (1968, 35 стр.). Основната идеја на овој текст е да го покаже патот на настанувањето на македонскиот литературен јазик, да докаже дека тој не се разликува многу од патот по кој поминале и другите словенски народи до установувањето на својот стандард.

За жал, Бл. Конески не баш ретко бил присилен да се занимава и со работи непријатни. Најчесто се тоа случаите кога морал да одговара на бесмислиците на оние што се обидуваат да ја негираат самобитноста на македонскиот јазик. Како целокупното негово научно дело, добро познато и признато во објективниот научен свет, да не им е доволен одговор на овие бескрупулозни негатори. Но, иако често и лично безобзирно напаѓан и клеветен, тој не го прифаќа јазикот и стилот на напаѓачот. Ни најгласните подметнувања него не го исфрлаат од такт и тој останува и тогаш сериозен научник, кој ги почитува само аргументите и се служи единствено со нив. Тој покажува дека може да се биде на ниво и во случаи кога спротивната страна не држи до тоа ниво и сериозно го снижува. Сп. ги неговите прилози: *По повод најновиот напад на нашиот јазик* (1948); *Професорот Мирчев против македонскиот јазик* (1952); *Признавањето на јазична самостојност – само комјонентна од признавањето на една нација* (1975); *За македонскиот јазик* / Редакциски одбор: Тодор Димитровски, Блаже Конески, Трајко Стаматоски (1978) и др.

Во 1978 година дојде до фронтален напад на нашиот јазик од страна на бугарската лингвистичка наука, потпишан колективно од Институтот за бугарски јазик. Нашата наука не можеше, најмногу заради иднината, да остане рамнодушна на овој текст и одговори со книшката *За македонскиот јазик* (редакциски одбор: Тодор Димитровски, Блаже Конески и Трајко Стаматоски). Како беа примени овие два текста од објективната светска наука покажуваат добро написите на двајца врвни слависти. Хрватскиот славист Далибор Брозовиќ, кој напиша и опширен поговор на срп-

скохрватската верзија на нашата книга, оцени дека „Конкретното побивање на големобугарската теза би ѝ давало на таа теза важност и сериозност што таа ги нема“. Американскиот славист Хорас Лант напиша дека бугарскиот текст „е наполно незналички што се однесува до лингвистичката теорија“, дека е „непријатен, неразбирлив испад, наполно ненаучно заснован“, а дека македонските лингвисти „дале многу достоинствен одговор“.¹⁵

И затоа, како човек што знае да го мери зборот, во интервјуто на весникот Политика (6. X 1979), ќе рече: „Мојата научна дејност не е рутинска, сепак го носеше знакот на благороден напор да се афирмираат на нашиот терен, да кажеме на Балканот, некои посовремени, подлабоки и позначајни принципи во мислењето и постапките, во меѓусебните односи, што нè водат кон подобра иднина. Таа дејност, значи, носеше некоја идеја...“.

Блаже Конески не остана настрана и од ономастичката проблематика. Неговата дејност во оваа област се сврзува со два периода: на постарата фаза кога тој мораше да објаснува низа појави во историјата на македонскиот јазик и преку ономастички материјал, и на најновата (последните години од животот), која ја обележува неговата книшка *Македонски месџа и имиња* (1991). Иако пишувана на есеистички начин и напати со смело побивање на одамна затврдени етимологии, таа им оговори на истражувачите нови видици.

Најпрво треба да се каже дека се тие некако временски омеѓени. На нивната прва фаза (главно, шеесеттите години) се однесуваат оние што се во функција на објаснување на редица релевантни појави и факти од историјата на македонскиот јазик. Тие се интегрален дел на ова капитално дело на Конески. На овие истражувања Конески се врати во последните години од својот живот. Тие беа на некој начин и обусловени од неговата здравствена состојба во ова време. Крајно ослабениот вид не му овозможуваше пипава истражувачка работа, но акумулираното знаење и податоците со полесното читање на

¹⁵ Во: Свеске, бр. 15, год. IV, Сарајево 1985, с. 240, 258.

турските пописни дефтери од XV-XVI век му овозможуваа, заедно со големото општо знаење од низа сродни научни дисциплини, да изрече низа валидни заклучоци од македонската ономастика во дијахрониски и синхрониски пресек. Тие истражувања се најдоа во сите броеви на последните три-четири годишта на *Прилози* на МАНУ и интегрално, заедно со некои прилози настанати порано, во неговите книшки *Македонски месии и имиња*, Скопје 1991, и *Светиот на ѝеснајта и легендајта*, Скопје 1993. Најзначајно е што во овие свои истражувања, со низа конкретни примери, тој укажува дека многу топоними се изведени од лично име „дури и во случаи кога нашето внимание го привлекувале некои други мотиви на именување“.

Дејноста на Конески и во оваа дисциплина ја открива раскошноста на мислата и луцидноста на расудокот, лингвистичката наобразба и широката општа култура, со еден збор – знаењата од многу области.

Конески е канет со отворено срце да учествува со свој прилог во зборници посветени на јубилеи на познати светски лингвисти. И тој редовно се одсвива и при тоа многу внимава да одбере тема што ќе биде во некаква поблиска врска со делото на славеникот. Така се настанати неговите прилози: *За јазикот на македонската народна ѝоезија* (јубилеј на Р. Јакобсон, 1967); *Варијантот на црковнословенскиот јазик во Македонија во ѝрвата ѝоловина на XIV век* (С. Б. Бернштејн, 1971); *Цијтајта од народнајта во уметничката македонска ѝоезија* (Ал. Шмаус, 1971); *Прасловенскиите групи ст-, сг-, во македонскиот јазик* (Р. И. Аванесов, 1972); *За народниот речнијтаив во јужнословенската средина* (К. Тарановски, 1973); *Јазичниите врски на македонската ѝоезија со фолклорот* (В. В. Виноградов, 1974); *А. Белиќ за секундарниите вокали во македонскиот* (А. Белиќ, 1976); *За ѝтаканареченојта мешање на назалиите* (Ј. Вуковиќ, 1977) итн.

Нему му се отворени страниците на најеминентните лингвистички списанија во светот. Со свои прилози тој има учествувано во славистички публикации во: Париз, Келн, Виена, Прага, Братислава, Москва, Њујорк, Вроцлав, Варшава, Краков.

Учесник е на сите повоени меѓународни конгреси на славистите (почнувајќи од Белградскиот меѓународен славистички состанок во 1955, кој ја имаше всушност улогата на подготвителна средба на светските слависти за првиот повоен конгрес – Москва 1958. Учесник е и на повеќе конгреси на југословенските слависти, на балканолошки конгреси, на симпозиуми, семинари и други научни славистички средби.

Големи се заслугите на Блаже Конески за организацијата на научниот живот во нашиот лингвистички центар. За да се сфати колкави се тие, доволно е ако кажеме дека е тој еден од најнепосредните организатори на институциите како што се: Филозофскиот факултет, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Македонската академија на науките и уметностите, Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература, списанието „Македонски јазик“ и други научни публикации, итн. Овдека дојде до полн израз неговата широка образованост и посебно извонредниот такт во односите со соработниците. Неговиот такт во опходувањето треба посебно да се одбележи, зашто е тој нешто што не се гледа од оние што немале поблизок контакт со него, нешто што не е кажано при некои поводи, но нешто што останува трајно во сеќавањето на неговите соработници и на оние што со него доаѓале во каков и да било контакт. При секоја средба тој е исполнет со разбирање за напорите на другите, со уважување на секое конструктивно мислење; при секоја средба од него се научува нешто. Како рецензент тој насрчува и во случаи кога објективно не е задоволен од нивото, но кога гледа творечки немир и особено кога чувствува дека авторот „има петле“ за овој вид напорен творечки труд. И уште нешто. Тој не е за лични пресметки, дури и во случаи на појасно или поприкриено изразена недобронамерност; им остава на недобронамерните сами да ги увидат своите заблуди. Се разбира, тоа никако не значи дека тој се примирува со она што не е конструктивно и што влече назад.

Многу е значајна и педагошката дејност на Блаже Конески. Таа најдобро ќе се оцени кога ќе се знае дека негови предавања слушале и кај него испити полагаале преку триесет генерации маке-

донски слависти, коишто ги покриваат денеска сите места каде што е потребна стручна подготовка од областа на македонскиот јазик. Посебно пак треба да се подвлече дека еден добар дел негови студенти беа насочувани за научна работа и ја имаат задачата да ѝ обезбедат уште побрз развој на македонистиката. Сега е тоа веќе полесно, зашто почвата е добро подготвена.

Научната активност на Блаже Конески не остана незабележана од научната јавност во земјата и надвор од неа. Дека е тоа активност високо оценета, зборува неговиот избор за член на сите постари југословенски академии на науките и уметностите (на ЈАЗУ – Загреб од 1962, САНУ – Белград од 1963, САЗУ – Љубљана од 1968 и АНУБиХ – Сараево од 1969), потоа на Австриската и Полската (беше најавено дека во декемвриската сесија ќе биде избран и во Руската – за жал, смртта беше побрза) и за почесен доктор на науките на универзитетите во Чикаго (1968) и Вроцлав (1973).

Блаже Конески е омилена и респектирана личност меѓу славистите – домашни и странски. Своето високо мислење за него како творец и како личност го изразиле тие при многу поводи, а најновиот е – најавата на учество на голем број од нив со свои прилози во списанието „Македонски јазик“, во бројот посветен на неговиот јубилеј.

Блаже Конески напиша и сработи многу. И сè што напиша и што сработи – напиша и сработи добро. Неговите текстови се одликуваат со современ лингвистички пристап, бидејќи тој не робува на застарени методи и клишеа. Научната интерпретација на јазичните факти во нив никогаш не отсуствува. Во нив, исто така, никогаш не е запоставена мерката на строга критичност што ја наметнува овој вид творештво. Со нив тој ја издигна нашата наука за јазикот на високо ниво.

Стилот на Конески го карактеризира едноставност и јасност, концизност и строгост, елегантност и јадровитост. Затоа неговите дела, иако се од област што бара јасен и прецизен податок, често доста сувопарен за неспецијалисти, лесно се читаат. Мислата во нив тече плавно, бидејќи материјалот е веќе добро проанализиран и судовите оформени.

Со целокупното свое дело Блаже Конески излезе од рамките на својата потесна и поширока татковина и заслужено обезбеди место во елитата на светската лингвистика. Неговото дело денеска се проучува и цитира; без потпирање врз него тешко може да се замисли нова студија; уште долго време од него ќе се тргнува во понатамошното проучување на македонскиот јазик.

Ако се обидам да го определам лингвистичкото творештво на Конески по периоди, тогаш ќе го сместам во три фази: првата ќе ја наречам условно *погзоливувачка* (го опфаќа периодот до вистинското конституирање на Филозофскиот факултет и на други релевантни институции што трае некаде до 1948), втората – *вистински научна* (го опфаќа периодот до средината на осумдесеттите години) и третата – *есеистичка* (го опфаќа периодот и буквално до последниот ден од животот). Крајно влошениот вид ја спречи неговата вистинска научна работа и тоа ја лиши македонската наука од нови драгоцености дела.

Главните трудови на Блаже Конески не ја носат само ознаката основоположнички, туку истовремено и ознаката трудови со трајна вредност. На идните истражувачи со нив им е олеснета работата, тие треба само да ги прошируваат согледувањата на Конески, да ги дополнуваат со нови сегменти од историскиот и современиот развој на македонскиот јазик.

Најголемата вредност на истражувањата на појавите и процесите што го зафаќале македонскиот јазик низ вековите ја наоѓам во тоа што Конески изгради **наше, македонско** гледање на тие случувања, што ги раздува маглите што се напластуваа врз нив од страна на заинтересираните.

Провејува можеби во моево предавање овде-онде и извесен сентиментален однос кон Конески. Јас тоа едноставно не можев да го избегнам, бидејќи бев со него во непосреден контакт речиси половина век. Ќе ми дозволите уште една реченица во овој контекст. Се чувствувам привилегиран што бев негов ученик, соработник и пријател, што ја имав среќата да одам заедно со него во многу ак-

ции од голема важност за македонската наука за јазикот. Најпосле, имајте предвид дека ја водам Фондацијата „Небрегово“, која и е формирана со цел да го поттикнува проучувањето на животот и делото на Блаже Конески, како и на македонскиот јазик, литература и култура во целост.

Има многу искажувања за оваа несекојдневна личност од врвни научници, уметници и мислители. Многу од нив сум користел во моите искажувања. За лингвистичкото дело на Конески ја користам сега оцената на Виктор Фридман: „Во Северна Америка, како и во цел свет, кога се зборува за македонската лингвистика, првото име што се споменува секако е името на Блаже Конески. Лингвистичките трудови на Блаже Конески се основа за секој славист и се наоѓаат не само во сите големи универзитетски и државни библиотеки, но дури и во помалите. Кога се цитираат податоци од македонскиот јазик, не може да се замисли еден сериозен научен труд кој не би ги цитирал трудовите на Блаже Конески.“¹⁶

Ете како се прима Блаже Конески во светот.

¹⁶ Студии и огледи за Конески. Скопје 2002, с. 123.

ЗА „ИСТОРИСКАТА ФОНОЛОГИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК“ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Само на еден тесен круг специјалисти и блиски пријатели на Конески им беше познато дека тој уште во 1977 година го има напишано ова свое значајно дело. Како умножен ракопис тој го достави овој свој труд до релевантните научни институции: МАНУ, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Филолошкиот факултет, Народната и универзитетска библиотека. Како ракопис тој не фигурира во инаку подробната библиографија на неговите трудови, изработена од неговиот многу прилежен и приврзан библиограф Лилјана Ристевска. Пошироко, за овој труд на Конески се разбра по 1983 година, кога излезе од печат неговата англиска верзија во угледна издавачка куќа и од угледен издавач и поттикнувач.

Не е нескромно ако кажам дека на македонскиот ракопис укажав уште во 1981 по повод 60-годишнината на авторот, значи цели две години пред појавата на преводот на англиски јазик.* Тогаш ја изложив подробно содржината на ракописот (133 страници ситен проред) со деловите – од местото на македонскиот јазик меѓу јужнословенските и балканските јазици во стариот и новиот период, па до развитокот на македонската ортографија и ја искажав оцената дека „Со овој свој труд (по она што го изнесе во Граматиката и Историјата) ја пополнува уште повеќе нашата

* Попатно, на овој труд на Конески укажав, во негово присуство, во речта што ја одржав во Прилеп на 24. XII 1977 по повод на 25-годишнината од излегувањето на неговата Граматика.

претстава за физиономијата на македонскиот јазик во минатото и денеска“ и дека и овој труд на Конески ги носи „карактеристиките на основоположништво“ („Научната дејност на проф. Блаже Конески“, сп. „Литературен збор“, XXVIII (1981), 5, с. 15–26; исто то и во мојата книга „Кон ликот на Блаже Конески“ Скопје 1995, с. 46–68, а посебно стр. 57–59). Многу држам и до заклучокот што го изнесов по тој повод, а имено дека и ова негово дело е „составен дел на широко замислена програма, реализирањето на која му обезбедува на македонскиот јазик понатамошно изучување и соодветно претставување во славистиката“.

На овој труд на Конески се навраќав и подоцна, посебно во предавањето *Влоѓоѝ на Блаже Конески во македонскаѝа наука за јазикоѝ* пред слушателите на XXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, август 1994). За жал, во еден пригоден напис морав да напишам дека излегувањето на ова негово дело во оригиналната верзија на македонски јазик му остана неостварена желба, со што му се нанесе и соодветна болка (в. „Односот кон Блаже Конески по неговата смрт“ во „Македонско време“, год V, бр. 49 стр. 23–26).

Дека на Блаже Конески не му било сè право во врска со неговата *Историска фонологија* посведочи деновиве и еден напис во месечникот на книжевните преведувачи на Македонија „Огледало“ (год. XII, бр. 71 с. 1, 20 декември 2001 година). Кога во 1991 се одбележуваше 70–годишнината од неговото раѓање и „Огледало“ ја издаде книгата *Великаноѝ од Небреѓово*, Блаже Конески по промоцијата „на уредниците на книгата индискретно им стави до знаење дека му е жал што во био–библиографската белешка на крајот на книгата, меѓу неговите лингвистички трудови и овој пат не е споменато неговото највредно лингвистичко дело Историската фонологија на македонскиот јазик“. При тоа се изнесува и впечатокот: „Во тие мигови не беше тешко да се сфати дека *великаноѝ од Небреѓово* страда, вистински страда поради игнорирањето на неговото најзначајно лингвистичко дело од страна на

македонската поширока културна, па и научна јавност, а особено поради тоа што делото сè уште не беше објавено на македонски јазик.“

Сепак, иако постхумно, дури по цели осум години од неговата смрт и цели осумнаесет години од англискиот превод, се појави и кај нас ова капитално дело и тоа треба позитивно да се оцени. Според народното: подобро некогаш, одошто никогаш. Заслугата за тоа ѝ припаѓа на установата чијшто прв претседател беше токму тој, а и на упорниот приредувач проф. Људмил Спасов. За приредувањето на ова издание без ангажирани компетентни лица (Љ. Сп. и неговите соработници Искра Пановска–Димкова и Љупчо Митревски), кои го вложија сето свое знаење и што е особено важно за ваков вид работа – ја искажаа својата голема почит и љубов кон авторот. Само добро упатените знаат пред какви тешкотии се исправаат приредувачите кога подготвуваат за печат ракопис сè уште наполно неоформен, со разни прибелешки внесени овде-онде од авторот а при тоа без можност тој да биде консултиран поподробно за нив.

Својата висока оценка за трудот „Историска фонологија“ и особената почит кон авторот ја искажаа вдахновено на промоцијата акад. Георги Старделов и проф. Атанас Вангелов. Последниов влезе во самата срцевина на делото – научната страна и намерата – и ја озаглави својата промотивна реч *Конспирација на Конески*. Јас ќе подвлечам и при овој повод: Сè што пишуваше Конески има јасно согледан предизвик и строго поставена цел, сублимирано кажано – исполнување на својата творечка животна програма: служба на македонскиот народ и на неговиот јазик.

Строгиот критичар на промоцијата на овој труд на Конески може да направи и некои забелешки околу самото нејзино одвивање, но тие би биле периферни во споредба со самиот акт на издавањето.

На денот на промоцијата постојано се поставуваше прашањето: како тоа досега да не е издадено кај нас ова дело? Прашањето,

а и одговорот на него не можеше да го избегне и самиот промотор. Затоа Атанас Вангелов, иако добро знаел дека самиот Конески сметал оти ова дело зазема „централно место во неговиот научен опус“, и ќе рече: „Сепак тој не нашол или не сакал да најде начин да ја публикува. Не можел или – не сакал? Склон сум да верувам дека – не сакал.“ (Утрински весник, 21.12.2001 с. 14).

Истото прашање си го поставил и приредувачот Људмил Спасов и напиша дека одговорот не е едноставен односно дека сепак „немало расположение кај некои луѓе да се ангажираат околу неговото објавување“ (Утрински весник, 19–20 јануари 2002, с. 12).

И јас си го поставував ова прашање уште од денот кога тој лично ми предаде еден примерок, веднаш по отчукувањето на машина за пишување, за потребите на библиотеката на Институтот. Зарем неговото влијание беше толку слабо кај нашите издавачи? Дали беше можеби навреден од некој издавач кому што му се обратил – не ми е познато. Дали можеби очекуваше од нас, од оние негови ученици што тогаш имаа некаква позиција да дадеме иницијатива? Под неговото достоинство би било да бара отворено таква иницијатива. Зошто самиот тој лично го дистрибуираше ракописот, кога можеше едноставно да го стори тоа преку некое службено лице (курир, библиотекар и сл.)? Сега ми е криво што тогаш како директор на Институтот за македонски јазик не дадов таква иницијатива. Наивно сметав дека тој едноставно не можеше да побара помош во оваа смисла од луѓе под неговиот ранг и влијание.

Јас не верувам дека тој не сакал да се објави трудот кај нас. Зарем го пишувал само за објавување во странство? Да стои само како ракопис во неколку наши библиотеки? Не верувам и во тоа дека тој се задоволил само со објавувањето на трудот во странство. Многу свои и поситни прилози тој објавуваше на повеќе места и на повеќе јазици. Тргнуваше од позицијата дека секое гласило си има свој аудиторинум. Да се потсетиме дека и неговата *Историја на македонскиот јазик* беше објавена напоредно во Скопје и во Белград (на српско-хрватски).

Има секако некоја позначајна причина. Која е таа, еве сега ние одгатнуваме, нагаѓаме, бидејќи никому не ја соопшти, ни на најблиските свои соработници. Можеби станува збор за очекување дека компетентните ќе ја оценат потребата за печатење на делото и ќе стапат во акција. Го навредивме ли сите ние – од учениците до пријателите со своето невнимание?

Сега, нешто за настанувањето на трудот.

Блаже Конески релативно брзо ја напиша својата *Историја на македонскиот јазик*. Тој беше наполно свесен дека таа ќе треба понатаму да се дополнува. Не беше во негов стил да врши дополнување во самиот објавен текст. Повеќе сакаше со нов, засебен труд да го прави тоа. Затоа се зафати да проучи поподробно еден значаен сегмент од историјата на македонскиот јазик каков што е несомнено фонологијата.

По својот веќе затврден обичај, Конески ретко оформуваше некој поголем труд без соодветна подготовка и повеќекратна најава. *Историската фонологија на македонскиот јазик* тој ја најави со десетина прилози во сериозни списанија во земјата и во странство и по повод на значајни јубилеи на угледни слависти (Р. И. Аванесов, Ал. Велиќ, Ј. Вуковиќ). Да споменеме само некои што излегоа од неговото перо од времето на појавата на Историјата до пишувањето на *Историската фонологија: Зборови и фонетските промени* (1969), *Прасловенските групи **cr-**, **čr-** во македонскиот јазик* (1972), *А. Велиќ за секундарните вокали во македонскиот* (1976), *За редуцијата на неакцентираниите вокали* (1976), *Што дава Добромировото евангелие за историјата на македонскиот јазик* (1976), *За ѝканареченото мешање на назалните* (1977), *Словните **p** и **l** во старословенскиот јазик* (1978) и на крајот, во веќе оформениот ракопис, синтезата *Овие поглед врз фонолошкиот развој на македонскиот* (1978).

Ова зборува дека идејата за поголем труд од оваа потесна област постоела, дека таа постепено и упорно се обработувала и оформувала. Излезе како што напиша во една песна за настану-

вањето на своите песни. Во циклусот *Везилка* на прво место ја постави кратката стихотворба *Песниџе* со следниов исказ: Неук, си мислев: / па тие така / случајно се јавуваат / А сега назад погледам, / гледам – / па тие ме обврзуваат! (*Песни*, Култура, Скопје, с. 151).

Со ова свое извонредно дело Блаже Конески им даде убедлив одговор на приговорачите на неговата *Историја на македонскиот јазик*, недобронамерните кои оеа дури дотаму, без да понудат какви и да било сериозни аргументи, да ја прогласуваат за плагијат на Историската граматика на бугарскиот јазик на Кирил Мирчев, од која се разликува како црното од белото. Конески докажа убедливо и со оваа книга дека мислата му одела многу подалеку од таа на недобронамерните и дека имал сериозни соодветни знаења, толкави колку што тие не можеле ни да замислат.

Треба да бидеме радосни и горди што сепак *Историската фонологија на македонскиот јазик* најпосле се појави кај нас и дека неа веќе ќе можат да ја користат сите оние што од неа (заради основно запознавање со проблематиката, заради понатамошно научно издигање и информирање) ќе имаат потреба. Таа ќе им биде на сите специјалисти добредојдена, а и ќе нè претставува достоинво во светската наука.

Историската фонологија на македонскиот јазик на Конески е аголен камен, меѓник – какви што се и многу други трудови на високо ценетиот творец. Таа претставува неразделна целина со неговата *Историја на македонскиот јазик*. Камо среќа да стигнеше генијалецот олку подробно да ги осветли и другите делови од таа *Историја*.

КОН „МАКЕДОНСКИОТ XIX ВЕК“ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Кога на 26 мај 1945 имав среќа да го слушам предавањето *Македонскиот литературен и македонскиот литературен јазик*, што го одржа во рамките на Народниот универзитет во Скопје тукушто излезениот од студентските клупи Блаже Конески, а веднаш потоа и можност да го читам пренесено во една мала книшка со џебен формат со црвени корици, како на човек тукушто излезен од гимназиските клупи, ми остави тоа сериозен впечаток особено по систематизацијата на фактите, добар дел од нив непознати за мене. Кога потоа почнав да ги читам и другите негови прилози од оваа област, објавувани во весниците и списанијата,¹ пред мене почна да се оцртува личност со несекојдневни квалитети.

Не помина многу време а Блаже Конески ја израдува македонската поширока јавност со основоположничкото дело за нашиот јазик, литература и историја *Македонскиот учебници од 19 век: еден прилог кон историјата на македонскиот преродба (1949 година)*. Една деценија подоцна ова дело доживеа и второ издание, со незначителни измени наложени од времето, од новооткриеното и од новоосознаеното.

Од овие книги на Конески помина многу време, повеќе од половина век, но актуелноста нивна остана. Зашто, тие нудеа

¹ Трајко Стаматоски, *Научната дејност на Блаже Конески во времето од 1944 до 1946 г.* Во: Кон ликот на Блаже Конески. Скопје 1995, с. 69-92.

основен преглед и поглед на фактите од лингвистиката, литературата и историјата на македонскиот народ. Пишувани со израз течен, сочен и ненаметлив се прифаќаа како еден прекрасен културолошки есеј. Веќе овие книги донесоа богата аргументација за нашиот национален идентитет, а не само изрази на патриотизам и на националните чувства.

Просто е неверојатно како еден млад човек успеа да даде таков поглед на нашиот XIX век, на главните процеси што се одвивале на планот на македонската национална преродба и особено на планот на борбата за изградување на сопствен литературен јазик. Тоа можеше да го стори само човек што кон своите редовни факултетски студии пристапил извонредно ангажирано, само човек што во обемните материјали по ова прашање студиозно ја барал и ја изнашол чистата македонска жичка во развојот на литературниот јазик, само човек што можел макотрпно да собира податок по податок, појава по појава, факт по факт. А при тоа, што е особено важно, да нема некоја пооформена подлога, некој образец за углед. Со овие свои трудови Конески го најави својот извонреден талент за прецизна анализа на појавите и што е уште поважно – ретката дарба и смисла за синтеза на релевантните случувања во македонскиот национален развојот.

Научниот интерес за овој период од развојот на македонскиот јазик и воопшто на македонската национална мисла не престана кај Конески со објавувањето на овие студии. Тој беше наполно свесен дека одделни сегменти од нашиот јазичен процес во XIX век ќе треба уште поподробно да се разработуваат, за да може сликата за тој процес да биде што појасна и што поуверлива. Напиша Конески два-триесет поситни јазични и книжевно-историски прилози, ги собра и ги објави во својата книга под многу карактеристичниот наслов *Македонскиот XIX век* (1986).

Го знаеше добро Бл. Конески нашиот XIX век. Знаеше дека тој по многу нешто е преломен во нашата историја и посебно во историјата на македонскиот јазик. Ги знаеше добро сите негови

маркирни точки. Исто како што ги знаеше и аголните пунктови на својата татковина и за кои пееше: Со замислени меѓи / сум ја означил својата татковина. / Сум поставил белеги на сите нејзини граници / и на сите стратегиски точки... (Татковина).

Кога се поставени основните маркирни точки на нашиот XIX век, од Крчовски и Пејчиновиќ па до Мисирков, многу му е полесно на подоцнежниот истражувач да ги осветлува појарко тие точки и да ги пополнува празнините меѓу нив. Сликата на тој начин добива во својата полнота, но основната мисла и стратегиската идеја остануваат: проникнат е векот со борба за изградување на свој литературен јазик.

Свесен беше Блаже Конески дека своите согледувања за нашиот XIX век ги напиша врз основа на многу значајни, но сепак нецелосни и недоволни податоци. Знаеше тој добро дека македонската национална свест не е изградена одеднаш, дека не се појавила туку така. Го знаат ова и неговите ученици. Затоа и ќе го напишат во еден компендиум за македонскиот јазик, во една едиција посветена одделно на секој словенски јазик што ја иницира Универзитетот Ополски – Институтот за полска филологија, следното: „Пред македонската наука и натаму стојат задачите да пронаоѓа факти и аргументи со испитување документи од различни архиви и фондови, меѓу другото и да се бори за пристап до некои од нив, и со критичка анализа на различните гледишта што се резултат на различните интереси – да им го противстави македонското. Пред македонската наука исто така и натаму стојат задачите да ја дава вистинската интерпретација на познатите факти, да ги открива случаите на премолчување и фалсификување на податоците ... А за она што е уништено (ракописи, книги, верски и други објекти од материјалната култура) можеме само да жалиме“.²

² Л. Минова-Гуркова, Блаже Ристовски, *Македонскиот јазик до 1945 година*. Во: *Najnowsze dzieje jezykow slowiańskich*. Opole 1998, с. 20-21.

Познато е дека Блаже Конески се готвеше, но за наша несреќа не дочека, да им ги пренесе на колегите од струката своите пораки во смисла на изучување на пројавите на Македонците низ вековите за својот јазик.³ Длабоко сум убеден дека е ова искажување на Конески само дел од она што тој не стигна целосно да им го соопшти пред смртта, чиешто приближување го чувствувавте, на своите ученици и почитувачи.

Македонските истражувачи излезени од школата на Конески, сепак, ги знаеја основните идеи и пораки на својот професор. Затоа, по повод на стогодишнината од смртта на Григор Прличев, тие и го организираа научниот собир *Македонскиот јазик во XIX век*. Со тоа тие покажаа дека прашањето за македонскиот XIX век е сè уште актуелно и дека има уште многу нешто да се каже за македонскиот јазик во тоа време. На тој собир беа обработени теми што засегаат одделни личности во определен научен потфат, послабо беа изнесени новини во смисла на новооткриени документи, но затоа беа поподробно елаборирани недоволно проучени примери и докази.

Токму укажувањата на Блаже Конески за потребата од „критичка анализа на различните гледишта што се резултат на различните интереси“ и од „противставување на македонското“ и го предизвикаа денешниот мој настап. Одбирам при тоа неколку не единечни, туку пошироко поставувани но не и пошироко разгледувани прашања за нашиот национален развиток.

1. На Блаже Конески му беше добро позната за нас многу показната статија на Петко Славејков „*За македонското прашање*“, објавена во неговиот весник „Македонија“ (Цариград) од 18 јануари 1871 и неговата констатација: „Најпосле македонското прашање излезе најаве и се покажа во печатот. Ние велíme најпосле, зашто тоа прашање не е нова работа. Ние сме го заслусале

³ Трајко Стаматоски, *Конески и Мисирков*. Во: *Континуитетот на македонскиот литературен јазик*. Скопје 1998, с. 128.

уште од пред десетина години. Најпрво ги сфативме зборовите на тие млади патриоти (како израз) на нашите не толку сериозни расправи. Така и мислевме ние до пред една-две години, кога нови разговори со некои Македонци ни покажаа дека работата не е само голи зборови ами мисла што мнозина сакаат да ја спроведат во животот.“⁴

Блаже Конески ги имаше предвид овие искажувања на Славејкова, но немаше доволно време и не се пушти да ги проучува конкретните причини што доведоа до нив, да се позанимава со непосредните поводи што нив ги наложија. Подоцна македонската наука откри документи што недвосмислено укажуваат на поводот.

Весникот „Македонија“ на Славејкова излегувал еднаш и двапати неделно во Цариград во времето од 3 декември 1866 до 27 јули 1872, се сметал за еден од најзначајните во Турција, а поради своите демократски позиции бил повеќепати забрануван; и самиот негов издавач важи во бугарската историја како човек што до крајот на животот останал на такви позиции.

Каков одглас имал весников во Македонија се гледа од писмото што го упатил до редакцијата младиот прилепчанец Методи (Тодор) Кусев, тогашен секретар на Прилепската општина а подоцнежен старозагорски митрополит. Писмото е отпечатено во бројот од 28.1 1867 година и во него, меѓу другото, се вели: „Вашиот весник со самото име го зачуди секого во Македонија до таа мера, што секој трча да види што весник е што го носи името на нашата земја ... Весникот кај Грците и гркоманите е дочекан со тага и бес, зашто тие секојпат воде борба за погрчувањето на Македонците, уништувајќи ја и Охридската архиепископија – „Искрата на нашата иднина“. Но и колку да се мачеа да не сопрат да одиме напред, не можеа да го искоренат чувството сосема **Македонците да не бидат Македонци.**“⁵

⁴ *За македонскиот јазик*. ИМЈ „Крсте Мисирков“. Скопје 1978, с. 23.

⁵ *Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава*. Том први. Скопје 1981, с. 204.

Писмово, како што се гледа, е напишано и објавено точно четири години пред споменатата реакција од Славејкова. Во него најотворено се искажани мисли за името на својата земја (весникот „го носи името на нашата земја“), за името на својот народ („не можеа да го искоренат чувството сосема Македонците да не бидат Македонци“), за својата црква (Охридската архиепископија како „искра на нашата иднина“).

Една година и некој месец по ова писмо до редакторот на весникот Славејков се обрати и учителот од Банско кај Разлог Никола Поп Филипов (дописот е испратен од Банско на 21 март 1868 година и објавен во бројот од 6 април истата година). Во него покрај јасната национална определба на своите сонародници како Македонци, се потенцира дека елинскиот, црковнословенскиот, па и бугарскиот ним не им се разбирливи. Дописот започнува вака: „Мнозина од нашите соотечественици **Македонци**, исфрлувајќи го елинскиот јазик од црквите во богослужбата и го заменија со црковнословенскиот, од кој малу се ползуваа или подобро да речеме ич (:воопшто) не се ползуваа: зошто толку го разбираат и него, колку елинскиот“, а завршува на следниот начин: „Учебниците што се преведувале на бугарски, наречен (балкански) јазик, досега малку нешто ни беа поразбирливи нам на **Македонците** од оние на црковнословенски јазик: затоа и полза сосема мала имаме придобиено од нив“.⁶

Природно, Славејков не можеше да остане глув на овие реакции, а секако и на други соопштени или напишани и на друго место, и да не го искаже својот став а и страв од можните последици.

Вредниот истражувач на македонското историско минато Иван Катарџиев ѝ претстави на македонската научна јавност уште еден документ излезен од перото на собудениот учител Никола Поп Филипов.⁷ За жал, и овој документ не е пошироко елабориран

⁶ Трајко Стаматоски, *За македонскиот јазик. Допис од Банско од 1868*. Утрински весник, 29.XII 2000, с. 11.

⁷ Иван Катарџиев, *Борба до победа*. 1, Скопје 1983, с. 219.

од нашата наука. Станува имено збор за едно писмено обраќање од постар датум (од 6 декември 1848) од Никола Поп Филипов до својот учител, познатиот бугарски книжевен работник Најден Геров, којшто се занимавал посебно со јазичната проблематика а подоцна го состави и познатиот Речник на бугарскиот јазик во четири тома. Во обраќањето се изнесуваат мисли за бугарското јазично прашање и се даваат предлози како треба да изгледа евентуалниот заеднички литературен јазик. Обземен од идејата за словенското единство, Н. П. Филипов го прифаќа заедништвото на јазичен план, но очекувано им дава предност на црти од македонските дијалекти.

Обраќањето го започнува со изјавата: „Не можев да трпам и да молчам и да го последувам Правописот, думопроизводството (: зборообразувањето) и преводите на сегашните нови бугарски списатели...“ коишто го направиле правописот и јазикот „помачен за изучување од елинското и словенското“. Потоа, се задржува на извесни решенија, главно од правописно-графиска природа. Така, се залага за упростен графиски систем: исфрлање на еровите („кривиот“ ъ и „правиот“ њ) и нивна замена во средината на зборот со **о** односно **е** (: **сон, ден**); исфрлање и на големиот љ и негова замена со **а** „со линијка отгоре“ (значи, темниот вокал да се пишува слично како што се предава и денеска во одделни научни текстови!); исфрлање и на „ижето“, „ерито“ – „да се не пишат сасем“ и место нив да се пишува „само и-то, зашто произносението им е еднакво на – сичките“; повратната замена „да се пише како се произноси и во простонароднијат разговор: како **уча се, миа се, срамувам се**“ итн.

Размислувањата на Никола Поп Филипов за заеднички јазик со Бугарите не се никако случајни. Во средината на XIX век владее духот на општата просветеност, се развива култот на ослободување од тугите влијанија и на сеопшта преродба, па е природно прашањето за јазичното единство да добие приоритетно место. Така се гледаше тогаш на јазичното прашање на пошироките

словенски простори: се јавија залагања за општ јазик на Русите и Белорусите, за општ јазик на Чесите и Словаците, на Србите и Хрватите. Токму во тоа време (на 28 март 1850) беше потпишан познатиот Виенски книжевен договор за јазичното единство на Србите и Хрватите и тоа од највидните претставници на овие народи, како што се Иван Кукулевиќ, Димитрие Деметар, Иван Мажураниќ, Вук Караџиќ, Винко Пецел, Франц Миклошич, Стјепан Пејаковиќ и Гуро Даничиќ.

Ова нешто го следеше внимателно и нашиот најкомплетно образован човек на времето Партенија Зографски. Во своите написи во *Цареградски весник*, објавени во 1858, тој искажа слични мисли и изнесе додатни образложенија. Фактот што цела деценија пред него Никола Поп Филипов го објави своето становиште само сведочи дека нашите образовани луѓе не биле настрана од струењата во словенскиот свет воопшто и дека тие сретнале соодветен одглас. Друго е прашањето што оваа идеја кај сите словенски народи немаше поволен исход. Иднината им даде предност на сфаќањата за изградбата на посебни јазици. Ова нешто го сфати подоцна и Никола Поп Филипов, па затоа неговото писмо до Славејкова, напишано две децении подоцна, има сосема поинаква ориентација – изградба на сопствен, на македонски литературен јазик, разбирлив за Македонците.

Двете пишани обраќања на Никола Поп Филипов до двајца истакнати претставници на бугарскиот книжевен живот Најден Геров и Петко Рачев Славејков ни го претставуваат овој наш недоволно проучен и речиси непознат творец како извонредно храбар човек, кој своите погледи по суптилни прашања на книжевно-јазичната норма, а посебно за македонската самостојност не пропуштил да му ги изнесе и на својот учител Геров, а и на угледниот писател и издавач Славејков. Затоа, на Никола Поп Филипов му припаѓа достоинство место во историјата на македонскиот јазик.

2. Кратовецот Ефрем Каранов е исто така личност на која не ѝ е определено соодветно место во нашата јазична и културна

историја. Овој ретко образован човек (го стекнуваше своето образование на разни страни – заврши класична гимназија во Цариград а филолошки науки студираше на Новоросијскиот универзитет) разви значајна творечка дејност. Тој ѝ е познат на нашата наука главно како фолклорист, благодареејќи на истражувањата на Томе Саздов.⁸

Да потсетам. Ефрем Каранов е собирач на македонското народно творештво и препејувач на македонски јазик (претежно на својот роден говор – кратовскиот) на познатите уметнички дела *Словото за џолкот Игорев* и *Пан Тадеуш* на Мицкјевич. Како просветен работник, веднаш по окончувањето на студиите во јуни 1875, доаѓа за учител во Штип и тука останува две цели учебни години (од август 1875 до јуни 1877). Потоа го среќаваме како учител во Кустендил, Самоков, Софија. Негови ученици се, меѓу другите, и нам добро познатите творци и борци Димо Хацидимов и Јордан Иванов. Значајно е исто така што одржувал блиски врски со Гоце Делчев и Јане Сандански, со Трајко Китанчев и др.

Уште како студент Каранов собрал драгоцен фолклорно благо и бара од Бугарското книжевно дружество во Одеса (кое подоцна прераснува во БАН) со писмо (од 15 февруари 1875) неговите материјали да се печатат со негов правописно-графиски систем, бидејќи како образован филолог сметаше дека тие не можат прецизно да се предадат со ортографискиот систем што тогаш беше во употреба во Бугарија. Неговото барање не беше прифатено, но за неговите гледишта мораше да се води сметка. Неговата компетентност не можеше да биде спорна, па уште истата година е избран за дописен член на БКД а во 1884 и за редовен. Затоа и беше поканет да ги рецензира, заедно со талентираниот велешанец Димитар Матов, фолклорните записи на Марко Цепенков. Редакторот на СБНУ Иван Шишманов веќе не можеше

⁸ Томе Саздов, *Студии за македонската народна книжевност*, Скопје 1978, с. 133, 140.

да го избегнува системот на Каранов и тој беше прифатен при предавањето на Цепенковите текстови.

Остра критика доживеаја и преводите на Каранов. Не се ценеше квалитетот на преводите, туку се реагираше затоа што тие се пренесени „во малку смешниот и оригинален накит на Западниот Бугарин“ и затоа што „насекаде се чувствува западнобугарското наречје, кое ја намалува уметничката вредност на делото“.

Јасно е дека јазикот на преводите се сфаќаше како голема закана по бугарскиот јазик и како стремеж за оформување на поинаква, македонска литературна норма. Во критиките се чувствува стравот да не се издигне евентуално „западното наречје“ како одделен литературен јазик, па таквата намера треба да се спречи и на ваков начин. Најмалку им беше важно на критичарите да оценат како претставниците на „западното наречје“ го прифаќаат бугарскиот литературен јазик, изграден врз друга основа и принципи.

3. Уште некои значајни документи за историјата на македонскиот јазик и за македонскиот национален развиток беа откриени подоцна – во осумдесеттите години на сега веќе минатиот век. Нив ѝ ги приушти на македонската архивистика Климент Цамбазовски, ненадминат по истражувањата во разните државни и лични архиви по Србија. Овие документи се однесуваат на активноста на ТМК и ја покажуваат дејноста на неговите членови по суштински прашања на нашиот национален живот: отворање на училишта уште од учебната 1887/88 со македонски наставен јазик, со учители домородци и со издавање на соодветни учебници; отворање на македонско читалиште во Солун со клонови во поважните места во Македонија; издавање на неделен весник на македонски јазик; обнова на Охридската патријаршија итн. За таа цел беше напишана познатата програма *Кој е крив*, во која беше изнесена вистинската положба во Македонија по основањето на Бугарската егзархија.

Оваа дејност на ТМК се јави како отпор против настојувањето на Бугарската егзархија да ја завладее Македонија на духовен

план, а и против истите намери на српската политика како против-вакција на бугарската стратегија.

Ветената помош за реализацијата на овие идеи изостана, но затоа останаа, макар и во ракопис, три документи: обемната програма *Кој е крив* (1887), *Македонски буквар* (1888) на Коста Групче и Наум Евро и опширното *Писмо* од Темко Попов до Деспот Баџовиќ (1888). Особено е значајно што во некои од овие документи се изнесени и следните мисли: „Најглавната работа е Македонија да се помакедончи“, „Денеска секој Македонец признава оти тој не е Бугарин и јасно ја исповедува својата нација“ односно „И сам Исус Христос ако слезе од небо не може да го увери Македонецот дека е тој Бугарин или Србин“ итн.

На сите овие документи сум се задржувал подробно, сум ги разгледувал сите нив од различни аспекти: политички, историски, лингвистички итн. Сите овие документи ги носат карактеристиките на одлично познавање на состојбата на теренот, на суптилно чувствување на македонскиот јазик, на префинет стил, на висока ученост. Ова е разбирливо кога ќе се знае дека сите тие се полиглоти, дипломатски службеници, пратеници и сенатори.⁹

Текстовите останаа во ракопис, но застапуваните идеи останаа. Се појави не случајно австрискиот македолог Карл Хрон со својата брошура *Народностиа на македонскиите Словени* (1890)¹⁰, а српскиот конзул во Битола во својот извештај (1892) изнесе дека во Костур „се појавило некакво интелектуалистичко движење кај месните учители... во училиштата да се воведат македонскиот дија-

⁹ Трајко Стаматоски, Поглед на јазикот во статијата „Кој е крив“ на Темко Попов. Во: Борба за македонски литературен јазик, Скопје 1986, с. 94-102; Македонски буквари во осумдесеттите години на деветнаесеттиот век. На истото место, с. 103-116; Писмото на Темко Попов до Деспот Баџовиќ од 1888 како документ за историјата на македонскиот јазик. Во: Континуитетот на македонскиот литературен јазик, с. 34-48; Јазичните особености на писмото од Темко Попов до Деспот Баџовиќ од 1888. На истото место, с. 49-68.

¹⁰ Гане Тодоровски, *Видовишницата австриски македолог Карл Хрон*. Во: Македонската правостоина. Скопје 1985, с. 46-50.

лект како наставен јазик“ и дека учителите добиле и задача да ги преведат на македонски јазик Евангелието и Апостолот.¹¹

Се забележува понекогаш и од некои наши луѓе дека оваа или онаа личност не секогаш имала сосема исправни ставови по одделни важни прашања од нашиот целокупен живот, дека во одделни критични моменти од нашето егзистирање тие се приближувале кон оваа или онаа страна. Од таквите сфаќања треба да се ослободуваме и да ги оценуваме луѓето и нивните постапки во контекстот на времето во кое живееле и условите во кои твореле.

Да се очекува и бара од секоја личност крајна доследност во ставовите по националното прашање не е реално. Треба да се имаат предвид исто така и притисоците на кои биле изложувани, па и иднината што им била нудена. Важно е за нашиот национално-културен развој што тие во определени моменти нашле сили и храброст да го изнесат македонскиот став што длабоко го носеле во себе. На тој начин тие придонеле да се создава постепено македонска мисла и акција, која во определени поповолни услови ќе ја доведе до успешна реализација нивната борба. Едноставно, генерациите што доаѓале имале во нивните залагања добар образец и соодветна поткрепа. Затоа, секоја нивна македонистичка пројава е извонредно драгоцена за нас и за нашата иднина.

Не е ова стремеж на изолирани кругови и само на одделни поактивни региони; тоа е стремеж на целиот македонски народ, на целата негова јазична територија. Тие се јавуваат само како изразители на тие стремежи. Не се тоа веќе пробуди на собудени луѓе од Западна или централна Македонија. Тоа се акции и јасно дефинирана национална мисла на поширок слој на македонскиот народ. Тоа е веќе движење што не може да се запре и кое во определен момент – прашање е само на време – ќе донесе реализација на својата идеја: затврдување на чувството за својата национална посебност, за оформување на свој литературен јазик и на своја национална држава.

¹¹ Документи за борбата ..., с. 303-305.

Се задоволи Конески, како што веќе се кажа во воведот, да ги изјасни контурите на нашиот творечки XIX век, да ги означат основните пунктови. Го стори тоа навистина фасцинантно. Им отвори простор на идните истражувачи, како што правеше и во другите потесни области од својот научен интерес, да ги оценуваат и да ги пополнуваат недоволно изјаснетите сегменти, и тоа врз здраво поставена основа.

Блаже Конески рано сфати дека македонскиот јазик има свои лингвистички специфичности, дека има лингвистичка аргументација што го прават посебен и самостоен.

Најголемата вредност на истражувањата на појавите и процесите на нашиот XIX век на Конески ја гледам во тоа што тој изгради наше, македонско гледање на тие случувања. Во толкувањето на фактите тој настојуваше да биде и да остане непристрасен. Се залагаше да завладее на пошироките балкански простори поинаков дух во поимањето на работите. Тој оформи национален, а не националистички пристап во проучувањата. Знаеше добро дека само така може да биде прифатен во светот на објективната славистика и да го добие епитетот на научник од формат.

БЛАЖЕ КОНЕСКИ И МИСИРКОВАТА КНИГА „ЗА МАКЕДОНЦКИТЕ РАБОТИ“

Поводи за мојов денешен реферат има повеќе. Ќе се обидам на некои од нив да се задржам и да дадам свое видување.

1. По повод 100-годишнината од раѓањето на Крсте Мисирков, Институтот за македонски јазик што го носи неговото име организира голем меѓународен собир на тема „Крсте П Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето.“ Симпозиумот се одржа во просториите на ИМЈ на 22 и 23 април 1975, а рефератите поднесени и дискусиите водени на него беа отпечатени во посебен зборник.¹ На таа научна средба Александар Спасов настапи со реферат на тема *Кочо Рацин и Крсте Мисирков*, во кој соопшти непознати записи од книгата на Мисирков забележани во некој нотес на Рацина. Рефератот побуди интерес па се разви дискусија, дел од која е отпечатен во Зборникот. За жал, Ал. Спасов не го достави рефератот за печатење, па се случи да се објави само дел од дискусијата (на оние учесници што доставија авторизиран текст), што претставува секако преседан од свој вид.

Во дискусијата Гоце Стефановски ги стави под сомневање наводите на Александар Спасов и истакна децидно: „Не сум согласен со тврдењето на Александар Спасов дека Кочо Рацин работел над книгата на Мисирков „За македонцките работи“ пред војната, во

¹ Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето. ИМЈ. Скопје 1976.

1938 година. Овој датум во никој случај не може да се прифати како точен. Настрана од некои моменти што и сам ги потврди во одговор на поставените прашања од дискутантите (проф. Харалампие Поленакоски за сигнатурата на позајмената книга од Белградската народна библиотека, како и на Гане Тодоровски за датумот на третираниот нотес), кои фрлаат отворено сомневање во исправноста на застапуваната теза.“ Се разбира, тој ги наведе понатаму и причините за своето тврдење.

Еве ја и дискусијата на Блаже Ристовски: „Во врска со вонредно интересното излагање на д-р А. Спасов сакаме да укажеме дека уште пред 12 години и ние истакнавме оти Рацин веројатно го запознал Мисиркова некаде во 1937 год. За Мисирков пишува и А. Динев, а тие публикации стигнале и до Рацина. Препис од Мисирковата книга донел и М. Зафировски во Белград (што го направил К. Неделковски во Софија во рамките на Македонскиот литературен кружок), но, по сè изгледа К. Рацин го познавал Мисиркова и порано (можеби уште од 1933 година)“ (с.415).

Како одговорен уредник на Зборникот од Симпозиумот овој факт не ме остави рамнодушен. Ги следев доста внимателно написите што се јавуваа потоа во врска со знаменитата книга на Мисиркова.

И навистина, Блаже Ристовски има објавено уште пред „12 години“ текст во в. Нова Македонија под наслов „Кочо Рацин го проучувал делото на Мисиркова“. Овој текст тој го внесе и во својата книга „Кочо Рацин. Историско-литературни истражувања“. Скопје 1983, с. 380–385, од каде што и ги преземам цитатите.

Во овој текст тој, меѓу другото, вели: „Како што забележија Б. Конески и А. Спасов, К. Рацин стрпливо и студиозно го проучувал македонското културно минато, па покрај Зборникот на Миладиновци, ја имал в раце и книгата на К. П. Мисирков „За македонските работи“, од која правел опширни исписи и според која направил разни граматичко-правописни комбинации, задржувајќи се особено врз неговата статија „За македонскиот литерату-

рен јазик“. Овој неоспорен факт, меѓутоа, уште не е поставен во простор и време“ (с. 381).

Неколку мои забелешки на ова пишување.

Прво, не треба да се стават во иста рамнина по ова прашање Бл. Конески и Ал. Спасов, бидејќи Бл. Конески никаде во цитираниот негов напис во „Нов ден“ не го споменува Мисиркова и неговата книга.

Второ, Ал. Спасов навистина тврдеше („Македонски јазик“, 1954) дека Рацин го проучувал Мисиркова: „Во тој правец многу указателно е Рациновото проучување на погледите на К. П. Мисирков за македонскиот литературен јазик – една работа што укажала осетно влијание врз авторот на „Бели мугри“. И понатаму: „За тоа нешто располагаме со извесни податоци и материјали од заоставштината на Рацина. Пред сè тука се неговите саморачни ракописни исписи на најважните делови од статијата на К. П. Мисирков за македонскиот литературен јазик. При препишувањето се запазени дури и ортографските особености на оригиналот“ (с. 102).

Во продолжение Ал. Спасов додава: „Рацин покажува интерес и за лексиката на Мисирков... И во тој поглед пак споменатите нотеси ни даваат богат материјал. Тие се преполни со испишани зборови од книгата „За македонските работи“. За илустрација ќе приведеме двајстина зборови што ги препишал Рацин при читањето на трудот на Мисиркова“ (с. 103).

Поттикнат од ова тврдење на Ал. Спасов ја прегледав оставиената на Рацина депонирана во Архивот на МАНУ и таму не најдов такви „податоци и материјали“. Ако е точно дека такви сепак има некаде, тогаш тие му се познати само на Спасова. Навистина, во нотесите има „двајстина збора“, но тие не се испишани од книгата на Мисиркова, туку од други книги, пред сè од Зборникот на Миладиновци, а можеби и од сп. „Луч“ (Преспанска лира од Ѓ. Киселинов).

Во Рациновата архива во Архивот на МАНУ има прилично богата документација: преписка, свои пишани текстови, изводи од прочитани книги со нивни сигнатури, преглед на личната библио-

тека, како и четири бележника (мал формат) со разни записи и сл.; во некои од нив има и лексички белешки то ест има списоци на зборови што би можеле да му бидат корисни во пишувањето, за нив може прилично лесно да се утврди од кои извори се ексцерпирани.

Во архивата на Рацина нема никаков податок за книгата на Мисиркова, во бележниците исто така, во прегледот на прочитаните или само набележаните книги нема никаква сигнатура за Мисирковата книга итн. Блаже Ристовски ги прегледал внимателно и сите книги од зачуваната библиотека од Рацина и на нивните маргиналии не нашол никаква белешка за Мисиркова.²

Едно е сигурно: во оваа Рацинова документација нема никаков податок за Мисирковата книга (било дека таа се знаела, било дека се читала и од неа ексцерпиран материјал).

Јас сум склон да верувам дека Ал. Спасов ги прифатил аргументите изнесени во дискусијата, па затоа и не го приложи својот реферат за објавување, а не го објави, колку што ми е познато, ни на некое друго место.

Овие тврдења на Ал. Спасов го побудуваат инаку внимателниот Блаже Ристовски да напише во својот текст: „Од фактот што Рацин објавил песна со црти што се во согласност со погледите на Мисирков... и што имаме зачувани повеќе исписи од книгата и поодделни зборови, изрази и форми од Мисирковиот јазик, можеме да претпоставиме дека К. Рацин ја запознал оваа значајна книга уште пред „откритието“ на Коле Неделковски“ (с. 382-3). За познавањето на Мисирковата книга од страна на Рацина го убедило Блажета Ристовски и пишувањето на Перо Коробар дека Рацин пристапувал со особена почит кон статиите на Мисиркова.

Блаже Ристовски е сепак претпазлив и ќе напише: „Тука ни се чини треба да се бара одговорот на прашањето: кога најдоцна Рацин го има проучувано Мисиркова? Веруваме дека тоа би можела

² Блаже Ристовски, *Записи на Кочо Рацин по маргиналиите на некои публикации во неговајќа библиотека*. Сознајби за јазикот, литературата и културата. МАНУ. Скопје 2001, с. 487-507.

да го потврди и Рациновата оставина при едно поцелосно прегледување“. Тој има поинаков став и спрема јазикот на песната „Пејзаж“, која се разликува донекаде од Мисирковите погледи“ односно дека „Рацин не одел само по стапалките на Мисирков“. Овие попатни забелешки на Ристовски сепак како да укажуваат дека Рацин не ја имал в раце книгата на Мисиркова!

Пред да заклучам во врска со прашањето колку Рацин го познавал Мисиркова, сакам да кажам нешто и за други два става на Бл. Ристовски искажани во дискусијата.

Прво, за ставот „За Мисирков пишува и А. Динев, а тие публикации стигнале и до Рацина“. Интересно е што Ангел Динев, кој се наоѓа во емиграција во Бугарија уште од 1918 година и кој учествува во сите акции на прогресивните сили, во својата брошурка *Географската идеја на македонскиите Славјани* излезена во 1944 во Софија, веднаш по ослободувањето, зборува само за статиите на Мисиркова *Македонска култура* (в. „Мир“, 1924), *Македонски национализам* (1925) – последнава како одговор на нападите од „Свободна реч“, официјален орган на владата на Александар Цанков, на втората негова статија. Тој ги оценува високо овие прилози на Мисиркова и ја истакнува особено мислата дека „Македонците немаат доверба во белградските и софиските научници и сами започнуваат самостојно изучување на македонската култура и историја“. Дали Динев не ја знаел книгата на Мисиркова „За македонските работи“ или пак сметал дека и новите статии на Мисиркова за македонското прашање се доволни за расправата во актуелен момент? Да напоменам дека Ангел Динев не го споменува Мисиркова и неговата книга ни во својата обемна студија *Македонскиите Славјани* (стр. 72), излезена во Софија во 1939 и донесена во Белград од Митко Зафировски.

И второ, за ставот дека „препис од Мисирковата книга донел и М. Зафировски во Белград“. Во времето кога овој препис можело да биде донесен во Белград (1940/41), Кочо Рацин веќе не е таму (уапсен е на 27 февруари 1940 во Загреб, а потоа спроведен во

Велес, каде што е „под вонредна, строга полициска контрола“; од јануари 1941 е веќе во концентрациониот логор во Ивањица).³

За овој препис не соопштува ништо никој од тие на кои им бил доставен, па може да се претпостави дека исчезнал во вриежните предвоени времиња.

За волја на вистината треба да се каже дека се ова само лични кажувања за користење на Мисирковата книга од страна на Рацина. Сигурен, автентичен документ за тоа нема. Отаде јас сум склон да го прифатам мислењето на Гоце Стефановски дека Рацин сепак ја немал в раце книгата на Мисиркова. До колку би ја имал, сосема сум сигурен, знаејќи го неговиот темперамент, дека никако немало да остане рамнодушен спрема неа и да не го обзнани на каков и да било начин нејзиното постоење. Тој со ниту еден збор не им кажал, според нивното кажување, на своите сограѓани, напредни интелектуалци Перо Коробар и Евгени Димитров, со кои во различни периоди на 1938–1940 во Белград спиел во иста соба, дека дошол до таа книга. Потоа, нему му беа во тоа време отворени напредните југословенски литературни списанија, а на крајот тука му беше и илегалниот печат! Исто така, до колку ја прочитал книгата или дури и само делот *Неколку зборови за македонскијот литературен јазик*, зарем тоа не ќе му послужеше како некаква опора во неговиот избор на графиско-правописниот систем? Па зарем немаше да продискутира за неа со многубројните свои соборци? Рацин секако знаел дека има таква книга, но тоа знаење било фрагментирано и не му давало доволно елементи за нејзино прикажување.

2. Блаже Конески не можеше да дојде до Мисирковата книга за време на своите студии во Софија. Тоа тој отворено го изјавуваше. Во многубројните разговори со него на темата Мисирков тој тоа постојано ми го повторуваше.⁴ Чувствував дека е несреќен што

³ Перо Коробар, *К. Рацин во моите сеќавања*. Македонска ревија. Скопје 1998, с. 147-149.

⁴ Трајко Стаматоски, *Кон ликови на Блаже Конески*. Детска радост. Скопје 1995, с. 86-87.

му е прикратена една голема желба да се запознае најдиректно со идеите на Мисиркова. Кога знаеме каков студент беше Конески, колку време поминуваше по семинарите и библиотеките настојувајќи да ископа нешто релевантно за македонскиот јазичен процес, како се подготвуваше за очекуваниот ден на слободата, можеме само да претпоставуваме што ќе значеше за него таа книга. Тој не можеше да ја добие и кога морал да подготвува семинарска работа на блиска тема, па бил упатен на опширната рецензија од Ал. Теодоров – Балан (во обем речиси колку и самата Мисиркова книга, на полни 53 страници) во *Периодическо списание*, во бројот од следната година (1904).

Колку Мисирковата книга ги погодила бугарските научни кругови зборуваат и самите факти: опширноста на рецензијата, брзото реагирање и авторитетот на универзитетскиот професор. Намерата на рецензијата јасно се гледа уште од самиот нејзин наслов *Една македонска теорија*: да се спречи секое ширење на таа теорија и непосредно запознавање со обоснованоста на наводите во неа. Запознавањето со рецензијата е посредно запознавање со мислата и идеите на Мисиркова.

Сега се наметнува природно едно основно прашање: зошто ја немало книгата во библиотеките, барем во одделите за ретки и потешко достапни книги? Одговорот би можел да биде: откако Коле Неделковски сепак, пред Блажевите студии во Софија, дошол до книгата и ја задржал подолго време препишувајќи ја, таа едноставно била засолнета и направена недостапна за интересентите „со недобри намери“. Таа едноставно била ставена „под клуч“, како што се објаснува во разговорите на Конески со Цане Андреевски.⁵

Во своите разговори со Цане Андреевски, Блаже Конески понатаму соопштува како дошол најпосле до книгата: „Кога бев во јуни 1945 во Софија со Митко Зафировски, тогаш ја прочитав таму

⁵ Цане Андреевски, *Разговори со Конески*, Култура. Скопје 1991, с. 125.

книгата на Мисирков. Си направив белешки и објавив една опширна статија под наслов „Една македонска книга“. И тоа беше прв чекор на популаризација на Мисирков кај нас“.⁶

Со ова кажување на Конески отпаѓаат сите верзии дека Мисирковата книга некој ја донел во Македонија пред ова време. Не може да се верува дека до колку некој по ослободувањето ја има веќе донесено, на Конески да не му било тоа кажано и книгата доставена, со оглед на во тоа време веќе извојуваниот негов статус на прв човек на македонската лингвистика. Отаде, донесувањето на книгата во Македонија треба да се бара по овој датум.

Самиот наслов на приказот на Конески е духовито одбран. Сега и тој во насловот, во стилот на Балановиот – само од агол спротивен од неговиот, ја даде основната оценка – „Една македонска книга“, „Нова Македонија“, II, бр. 164, 15. VII 1945, с. 4. И уште во воведот главната поента: „Ние секогаш ќе се зайираме на неа, зашто тука за првпат толку јасно и недвојбено се утврдуе националната самобитност на Македонците и се поставуе прашањето како да се изгради македонскиот литературен јазик“. И понатаму: „Зашто Мисирков, пишувајќи македонски, сака и на практика да покаже дека тој јазик е самобитен и може понатаму да се обработуе“.

Природно, Конески дава после преглед на структурата на книгата и ги потенцира главните мисли на Мисиркова за формирање на една нација, користејќи при тоа соодветни цитати.

Очекувано, Конески го насочува своето внимание а со тоа и вниманието на читателите кон Мисирковите погледи за јазикот, изразен во посебниот дел на книгата: „Тој настојава – ќе подвлече Конески – македонската интелигенција да почне да пише на свој мајчин јазик, да го изградуе, бидејќи јазикот е еден од најодличните белези на народноста“. Конески не пропушти да потенцира: „Ако го поредиме јазикот во книгата на Мисирков со денешниот стадиј

⁶ Истото, с. 145.

од нашиот литературен јазик, ќе видиме кај него многу посилно изразен стремеж да ги истакне оние типично македонски црти, што повеќе би го одделиле нашиот јазик од соседните славјански јазици.“ Се разбира, сето тоа потврдено со докази.

Во заклучокот Конески констатира: „Веќе овој брз преглед на книгата од Мисирков „За македонските работи“ може да ни ја предочи важноста нејзина за нас. Тоа е еден од првите и солиден опит, научно да се заштити вистината дека Македонците се самостоен народ. Во развојот на нашиот литературен јазик самата таа книга обележуе една етапа.“

И самиот Конески беше свесен дека прикажувањето на знаменитата книга го прави со брзање. Тој тоа впрочем и го кажа во заклучокот со зборовите „овој брз преглед на книгата“. Едноставно, тој брзаше да ја запознае пошироката јавност барем во основни црти со нејзината содржина и значење, онака како што истакна во самиот почеток дека „Ние секогаш ќе се запираме на неа“. Гореше од желба Конески да го каже она што го прочитал макар бегло во неа, она што му беше прикратувано за време на студиите, она што му се виде уште со прво читање како најважно. Но, нејзините основни пораки тој ги имаше осознаено како преку делата на претходниците, така и на потомците. Отаде и доаѓа до единство на ставовите, отаде и можеа да се изберат перспективни излезни позиции при дефинитивното кодифицирање на македонскиот литературен јазик во слободната татковина. Јазичниот процес течеше без поголеми скршнувања, па само требаше тој добро да се проследи и озакони.

3. Македонскиот литературен кружок во Софија е единствениот центар, во кој се знаело и дискутирало за книгата на Мисиркова. Околу оваа активност на Кружокот постојат лични исказувања на негови членови и на други луѓе на кои им била блиска неговата дејност. Што е уште позначајно: постојат валидни документи, во кои се потврдува недвосмислено оваа активност. Се знаеше уште веднаш по ослободувањето (Митрев 1946) дека Коле

Неделковски ја пронашол книгата во Софиската народна библиотека, дека ја препишал и дека им ја претставил на членовите на Кружокот. Сепак, „крунски“ докази за поседувањето на книгата од страна на кружочниците е откривањето на писмото што Коле Неделковски го упатил до син му на Мисиркова Сергеј на 18.V 1940, во кое тој моли за поподоробно запознавање со животот и дејноста на татко му и истовремено соопштува: „Препишав неколку статии од в. „Мир“ од Народната библиотека... Книгата „За македонските работи“ исто така ја препишав на машина..., па ако Вие знаете дека има некаде од оваа книга повеќе примероци пишете ми и ние веднаш ќе ги откупиме.“⁷

Ангажираниот Коле Неделковски не се задоволил само со својот препис на машина, туку сака да дојде до оригиналниот примерок и тоа по можност во поголем број. Тој добро оценил што значи оваа книга за македонското национално дело и какво оружје таа може да биде во борбата за признавање на националниот идентитет на Македонците.

4. За тоа кој ја донел книгата во Македонија од која е подготвено нашето издание има повеќе исказувања. Во прилогот на Блаже Ристовски е објавено и писмото од сопругата на Крстета Екатерина Михајловна Мисиркова до него (од 11.1.1963), во кое таа кажува дека во 1940 не им ја дала книгата на кружочниците и некои студенти да ја препишат, дека ги упатила да ја побараат во Народната библиотека, а дека „По настојување на Сергеј во 1946 год. книгата му ја дадов на М. Зафировски“. Ова е релевантен факт, за кој мора да се води сметка. Блаже Ристовски понатаму наведува дека М. Зафировски му потврдил повеќепати дека токму од таа книга е направено нашето издание од 1946 и дека „тој личен примерок на Мисирков исчезнал во печатницата“. Бл. Ристовски укажа исто така: „Други нè уверуваа дека од Белград бил добиен

⁷ Блаже Ристовски, *Коле Неделковски за делото на Мисирков*. Тестаментални пораки, „Лик“, VII, 262, Скопје 10.III 1994, с. 13.

примерок за фототипното издание!“ Последново тврдење ми е и мене познато, бидејќи се ширеше меѓу првата генерација студенти на Филозофскиот факултет.

Јас лично имам и трето искажување. Во разговор што го водев лично со Лазар Колишевски на 2. II 1995, во присуство на долгогодишниот шеф на неговиот кабинет Трајко Мирчевски, тој ми тврдеше дека во втората половина на 1945 нему книгата му ја донел Сергеј Мисирков, исполнувајќи го аманетот од татка си тој примерок да му се предаде на првиот претседател на владата на Македонија, кога таа ќе се ослободи во кое тој бил наполно убеден. Откако Колишевски ја прочитал книгата (во затворот во Плевен не знаел за неа, иако лежеле ќелија до ќелија со Трајчо Костов) веднаш го викнал Дарета Џамбаз, како ресорен министер, и му наложил да организира нејзино издавање. И ова тврдење не е без основа, бидејќи токму Даре Џамбаз го има напишано предговорот кон првото наше издание.

Истото ова го потврдува и Перо Коробар. Тој пишува: „Таа година (1946, б.м.), Веселинка Малинска, тогашен раководител на АГИТПРОП на ЦК КПМ, нè информира Дарета Џамбаза и мене дека тогашниот претседател на Владата на НР Македонија Лазар Колишевски, од синот на Крсте Мисирков – Сергеј Мисирков ја добил на подарок книгата За македонските работи и предложил таа итно да се печати. Даре Џамбаз напиша предговор, а јас го организирав печатењето...“⁸ Ова тврдење треба исто така да се има предвид, бидејќи Перо Коробар е тогаш директор на Државното книгоиздателство и член на неговиот редакциски совет, во кој биле Блаже Конески, Крум Тошев, Лазар Мојсов и тој.

И последното, четврто кажување, чијшто автор е Јованка Кепеска: „Тогаш, малкумина знаат за книгата на Крсте Мисирков „За македонските работи“, која за пошироката јавност е позната

⁸ Перо Коробар, *На свој јазик*. Македонско време, год. VII, бр. 72, октомври 2000, с. 30.

откога од мисијата за собирање на материјал за етничките граници на Македонија од Софија во 1944 година во Скопје ја донесуваат К. Миљовски и К. Кепески...“⁹ Се чини дека ова кажување има најмалку основа. Ако книгата била донесена уште во 1944, тогаш зошто се чекало до 1946 таа да се отпечати и зошто не ѝ била, на пример, доставена на Комисијата за кодификација на македонскиот литературен јазик?

На кое од овие тврдења да му се верува? Каде отишле сиве овие примероци?

Единствен оригинален примерок на Мисирковата книга се наоѓа во НУБ и ја носи сигнатурата Р II 833. Тој е префрлен меѓу ретките изданија на НУБ под инв. бр. 1542/ 69. На оригиналниот примерок уште стои ознака Р 189/ 1.000. За жал, и покрај моите упорни настојувања и молби до управата не можев да дојдам до податок од инвентарните книги кога тој е предаден во библиотеката, кој го сторил тоа и под кои услови. Таков податок би фрлил секако повеќе светлина за прашањето. Вака остануваат само претпоставките. Најмногу верувам дека оригиналниот примерок го предал Даре Џамбаз откако завршила работата со печатењето на нашето издание.

Во прилог на оваа претпоставка зборува и предговорот кон нашето второ издание, што се појави во 1953 по повод педесетгодишнината од печатењето на првото издание и педесетгодишнината од Илинденското востание. Кон ова издание е прибавена сосема кратка белешка од Даре Џамбаз и во неа напишано: „Со оглед да се располага со еден единствен примерок од првото издание кај нас, драгоцено е што ова издание се печати како фотокопија од него и како јубиларно...“.

Интересно е и прашањето за времето кога точно е отпечатено нашето прво издание. Во прегледот на издавачката дејност на

⁹ Јованка Кепеска, *Интелектуалната љубов на една Генерација*. „Нова Македонија“, 11.1 1994.

Државното книгоиздателство стои под т. 450 само дека книгата е излезена како издание и во печатницата на Државното книгоиздателство на Македонија во 1946, дека има 124 страници со големина 21x15, дека е отпечатена во тираж од 6000 примероци и дека цената ѝ е 30 денари.¹⁰

Даре Цамбаз се погрижил да ни даде податок и за ова прашање. Во предговорот кон нашето прво издание тој бележи: „Требаше да минат 43 години за да ја види македонската општественост книгата на К. П. Мисирков... Вистина каков дар за младите македонски генерации и какво чесно споменание на македонскиот историчар, публицист, филолог и политичар и тоа точно на дваесетгодишнината од неговата смрт и само неколку дни од четириесет и тригодишнината од Илинденската епопеја.“ Значи, даден е сосема прецизен податок за времето на појавата на нашето прво издание: 26 јули 1946. Со оглед на овој факт јас повеќе му верувам на кажувањето дека печатењето на книгата е направено од примерокот донесен од Сергеј Мисирков, бидејќи имало повеќе време да се организира и изврши печатењето а со оглед на тешките печатарски услови во тоа време. Не е исклучено и дека малку се чекало отпечатувањето да се поклопи со годишнината од смртта на Мисиркова.

Да резимирам. Се отвораат неколку основни прашања: (прво) кој знаел за Мисирковата книга; (второ) кој ја пронашол и прочитал и (трето) кој ја донел книгата во Македонија од која е направено нашето прво издание.

На првото прашање одговорот би бил: повеќемина, но не и поголем број; пред сè сите поврзани на некој начин со МЛК.

На второто прашање одговорот е полесен. Утврдено е прецизно дека книгата ја пронашол Коле Неделковски, дека таа била разгледувана во МЛК, но не е голем бројот на личностите што

¹⁰ *Македонска библиографија. Од ослободувањето до крајот на 1949 година.* Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје 1951, с. 52.

посебно ја проучувале, со оглед на фактот што никој не оставил повалидна пишана трага за тоа.

На третото прашање веќе го дадов одговорот и мојата претпоставка.

И на крајот, уште еден неоспорлив факт. Сепак, Блаже Конески беше тој што во јуни 1945 отиде во Софија со М. Зафировски, комушто му беа отворени тогаш вратите таму и до највисоките раководители, ја прочита набрзина книгата, извлече најнеопходни белешки од неа и по враќањето опширно ѝ ја прикажа на македонската јавност.

Сакам да го завршам моево соопштение со размислување како Конески го сфати и прифати Мисиркова, својот голем претходник.

Не го запозна Конески Мисиркова само фактографски, библиографски, површно; го запозна во сета негова внатрешност, во неговата душа, во срцевината на неговите возбуди и пориви, во стилот на неговото кажување: умерен и аргументиран, но смел и отворен без никаква стега, со синтетички заклучоци и јасни пораки. Го почувствува секој збор од неговото возбудување, од неговата непомирливост со дадената положба, од решението за непрестајна борба за остварување на правото на Македонецот да биде свој на своето, да биде субјект. Сето ова Конески го прифати и како свој осветлен друм.

Конески сфати дека Мисиркова не го задоволува само местото во некое средно училиште или обична културно-просветна установа. Неговите амбиции оделе многу подалеку. Тој гореше од желба да се посвети на научна работа во организирана научна установа. Затоа се пушти во учење на странски јазици, затоа воспостави врски со видни слависти, затоа пишуваше по весници и списанија, а и самиот основаше такви итн. Конески само го следеше овој пример и го постигна тоа што Мисирков немаше среќа докрај да го реализира.

Иако идеалите на Мисиркова се остварија, барем во еден дел од етничка Македонија, нам ни останува само да жалиме што неговата книга не стигна веднаш по објавувањето до оние на кои им беше наменета. За тоа нешто се погрижија оние што беа против идеалите на Мисиркова за самостојна држава и за сопствен литературен јазик. Ни останува нам и да претпоставуваме дека книгата можеше да изврши влијание до остварување на неговите идеали да дојде и порано.

КОНЕСКИ И МИСИРКОВ

I

Во деновите пред одржувањето на нашиов научен собир¹ небаре силна ровја ја трешти нашава наука – го струпологи грамадниот даб, останавме без нашето извишување, без нашиот челник и штит. Среќата во последниот момент се поигра со судбината на нашиот труженик. А само десетина дена го делеа од неколку за него и за нас ретки настани. Не го дочека Конески и официјалниот свој избор (на 15.XII) за почесен член на Руската академија на науките, чест што не им се укажува на мнозина; не го дочека тој објавувањето на старите македонски народни казанија запишувани уште на младини од устата на својата баба Дунавка (околу 15.XII); не го дочека неуморниот творец својот 72-ри роденден (19.XII); и најпосле, а за нас и најзначајно, не го дочека нашиот сакан учител својот настап на овој наш научен собир.

На тој начин останавме сите ние посиромашни за една негова порака, за еден негов аманет. Претчувствувајќи го својот скорашен животен крај, тој, како што си беше систематичен и методичен, сакаше да си ги заврши навреме овоземските задачи. Им се обрати на последните Рацинови средби со вдахновено слово на своите колеги поети. Сакаше тој да им се обрати со таква реч и на своите колеги „од струката“, како што велеше. Ми повторуваше

¹ Реч на отворањето на Научниот собир „Македонскиот јазик од Мисирков до денес“. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 16–17 декември 1993.

секојдневно: знам јас добро што треба да ви кажам. Му одговарав дека воопшто не се сомневам во тоа оти има и оти знае што треба да ни каже. Не се сомневав и дека она што ќе го каже ќе биде она вистинското, пророчкото. Зашто, тој со мислите свои беше далеку пред времето во кое живееше, гледаше многу подалновидно од сите нас.

Сега, кога ни е прикратено тоа негово кажување, ние можеме само да претчувствуваме каква ќе беше таа негова порака. Во едно сме сигурни: не можеше таа многу да се разликува од онаа што ја изнесе пред другите свои колеги по перо – поетите, а имено дека не смее да се изневерува својот народ и дека неговиот јазик ни е единствената наша целосна татковина. Ќе ја кажеше можеби и својата голема болка, можеби таа и што го урниса телесно: не толку што морал во целиот свој работен век да одговара на нападите од надворешните наши негатори, туку многу повеќе што почнаа да се јавуваат такви и тука, таму од каде што не се надеваше.

Огромно е делото на Блаже Конески. Во многу насоки тоа дело ги носи карактеристиките на првичност. Затоа можеме слободно да кажеме, без да се плашине од претерување и од употреба на голем збор, дека Блаже Конески со многубројните и разновидните свои активности ја конституира Македонија во културен и во научен поглед и дека со тоа му се оддолжи достоинство и како ретко кој на својот народ.

Блаже Конески беше образец по многу нешто. По борбата за научната вистина, по својот јавен ангажман, по настојувањето да владее единство меѓу вистинските творци. Тој имаше многу изострено чувство како за суштината на нештата, така и за нивни нијанси. Ги освојуваше луѓето со своето дело, но и со своите лични особини. Со одмереноста во начинот на излагањето, со сосредоточувањето на содржајноста а не на манифестноста, ги придобиваше странците многу брзо штом ќе дојдеа во контакт со него.

Нашата наука може да биде среќна што во своите редови имаше личност од таков калибар. Делото на Блаже Конески допр-

ва ќе добива во своето значење, тоа ќе остане во неизбришливото народно паметење.

Припадниците на школата што Блаже Конески ја создаде се наполно убедени дека неговиот дух ќе продолжи да витае, да кружи мисловно меѓу нас и пошироко во македонските простори.

II

Има години што во историјата на еден народ не означуваат само години, ами и цели децении па дури и векови. Една таква година за македонскиот народ е несомнено 1903. Оваа година е бележита по два мошне значајни настана. И ако таа му е позната на секој македонски човек по славното и трагично Илинденско востание, таа му е далеку непозната нему по другиот настан, можеби и не многу понезначаен – појавата на книгата на Крсте Мисирков „За македонските работи“, во која се изјаснува националната програма на македонскиот народ и се прави првата вистинска кодификација на македонскиот литературен јазик.

Не случајно со овие две национални пројави на Македонецот брутално се справија оние сили на кои не им одеше во прилог самостојното појавување на сцената на еден нов субјект. Расклатената отоманска империја го задуши во крв востанието, му нанесе такви удари на македонското ослободително дело што долго се чувствуваа потоа, а пак заинтересираните завојувачки кругови во Софија ја запленија уште со неисушена боја книгата на Мисирков, се потрудија да ја збришат секоја нејзина трага, зашто знаеја многу добро какво убојно средство по завојувачките интереси ќе значи таа во рацете на македонскиот човек. Го спречија на тој начин нејзиното присуство меѓу македонските луѓе, напојувањето со мислите и идеите изнесени во неа за македонското обособување.

Ние веќе по третпат на симпозиум настојваме да го расветлиме животот и делото на Крсте Мисирков. И тоа не е никако слу-

чајно. Зашто, Мисирков е визионерот на современата македонска држава. Неговиот национално-културен ангажман е постојан предизвик за сите што ја проучуваат македонската национална мисла. Задржувањето на неговата дејност е и добар повод да погледнеме каде сме стигнале ние денеска, колку го исполнуваме завештаното од него. За нас лингвистите, а и за секој Македонец воопшто, не губат никогаш од своето значење неговите мисли: „Таква милост (: љубов) кон нашијот народен јазик требит да имаме и није, ако сакаме да останеме верни на дуот на нашите прадедовци. Милоста кон народнијот јазик јет наш долг и наше прао. Није сме должни да милуаме нашијот јазик, зашто тој јет наш, исто така, како што ни јет наша таткоината ни.“

По оформувањето на своето високо образование во Русија, Мисирков престојува во својата татковина само кратко време. Ја напушта Битола и своето учителско место во Гимназијата пред избувнувањето на Илинденското востание, придружувајќи ги посмртните останки на својот голем пријател, рускиот конзул во Битола Александар Аркадјевич Ростковски. Тогаш сигурно и не претпоставуваше дека е тоа веќе физичко збогување со својот народ. Така, Мисирков ја имаше судбината речиси целиот свој работен век да го помине надвор од својата татковина. Но тоа воопшто не му пречеше да ги гледа можеби подобро од други учесници маките и проблемите на својот народ, да ги чувствува жестокостите на кои беше подложен тој и да ги согледа подалновидно од мнозина патиштата што водеа кон неговото политичко и културно ослободување. Се покажа и во неговиот случај дека еден навидум откорнатик од својата почва може полуцидно, попроникливо од мнозина свои претходници, современици а и потомци да го види излезот од мрачната перспектива што му се кроеше на неговиот народ.

Многу е значајно за нас што Мисирков ја согледа многу добро потребата од создавање на македонскиот литературен јазик. Со својата книга, особено со делот *Неколку зборои за македонскиоџи ли-тературијурен јазик*, тој ги заокружи дотогашните искуства во областа

на пишаниот македонски наддијалектен збор и предложи, со аргументи на образован специјалист, образец за иден македонски литературен јазик. И што е особено важно во оваа негова постапка – избра правилен пат при определувањето на основата на литературниот јазик, то ест се определи за народната основа, посебно на таа на централните говори, прикажувајќи го тоа и метафорично: „А та тешка задаќа ќе се достигнит само, ако Македонецот от северна Македонија подаит рака на својот брат от јужна Македонија и Македонецот от источна Македонија подаит рака на тој од западна. Подадените раци ќе се прекрстат околу Прилеп–Битол’а“.

Македонските интелектуални сили не дојдоа во поблизок контакт со знаменитата Мисиркова книга, но ставовите изнесени во овој поглед во неа допреа до нив по чудни, би рекол, чувствени патишта. Предложеното од Мисирков подоцнежната практика само го прецизираше и го доведе до официјалната кодификација (со прогласувањето на македонскиот јазик за службен во македонската држава, уште во текот на НОВ, на 2 август 1944 односно со унификацијата на азбуката и правописот – во мај–јуни 1945).

Целиот свој живот Мисирков води две извонредно напорни борби: за гол живот, свој и на своето семејство, и за пробив на своите идеи. Ги издржа и двете. А можеше лесно да се откаже од своите идеи и да се оддаде на мирен живот. Но Мисирков не сакаше ни во најтешките моменти да потклекне, зашто убаво знаеше дека тоа ќе значи да ги изневери своите претходници и своите современици, да се изневери и себеси! На тој начин тој покажа беспримерна издржливост.

III

При повод како денешниов нека ми биде дозволено да извлечам мала паралела меѓу двајцата значајни меѓници во поновата историја на македонскиот јазик – Мисирков и Конески.

Мисирков го прифати смело предизвикот на времето, сам тргна во борба за кодификација на македонскиот литературен јазик, го промовира него со својата книга „За македонските работи“, покажувајќи при тоа висок степен на цивилизациска зрелост. Тој исправно оцени дека националното прашање во модерното општество го вклучува неизбежно прашањето на јазикот.

Конески го знаеше многу добро значењето на стореното од Мисирков, се потпре врз основите поставени од него и следејќи ги патитштата на модерната наука за јазикот даде свој голем прилог во современата, дефинитивната кодификација на македонскиот литературен јазик. Во услови на слободен живот Конески ги вложи сите свои сили во разните сегменти на широката културна акција на својот народ.

Исправноста на ставовите на Мисирков и Конески ги потврди животот. Поголема потврда од таа не им е потребна. Со својата литературна и научна реч македонскиот стандарден јазик ја покажа убедливо својата полна зрелост и животна способност.

Значењето на целокупната активност – и на Мисирков и на Конески – може многу убаво да се изрази со зборовите на Ѓура Даничиќ искажани за делото на Вука Караџиќ: „За татковината не се гине само на бојното поле. За татковината може да се умира на секоја корисна работа.“

Мисирков го прифати смело предизвикот на времето, сам тргна во борба за кодификација на македонскиот литературен јазик, го промовира него со својата книга „За македонските работи“, покажувајќи при тоа висок степен на цивилизациска зрелост. Тој исправно оцени дека националното прашање во модерното општество го вклучува неизбежно прашањето на јазикот.

Конески го знаеше многу добро значењето на стореното од Мисирков, се потпре врз основите поставени од него и следејќи ги патиштата на модерната наука за јазикот даде свој голем прилог во современата, дефинитивната кодификација на македонскиот литературен јазик. Во услови на слободен живот Конески ги вложи сите свои сили во разните сегменти на широката културна акција на својот народ.

Исправноста на ставовите на Мисирков и Конески ги потврди животот. Поголема потврда од таа не им е потребна. Со својата литературна и научна реч македонскиот стандарден јазик ја покажа убедливо својата полна зрелост и животна способност.

Значењето на целокупната активност – и на Мисирков и на Конески – може многу убаво да се изрази со зборовите на Ѓура Даничиќ искажани за делото на Вука Караџиќ: „За татковината не се гине само на бојното поле. За татковината може да се умира на секоја корисна работа.“

БЛАЖЕ КОНЕСКИ КАКО ОНОМАСТИЧАР

При одбележувањето на 60-годишнината на Блаже Конески, во својот поглед на неговата научна дејност¹, констатирав дека речиси и нема потесна област на јазикот во која не е регистриран некој труд на уважениот професор. Се разбира, тука мислев и на неговиот принос во областа на македонската ономастика.

На оваа негова дејност укажав и многу порано. Кога пред речиси полни три децении го пишував својот прв преглед на активностите и на актерите во областа на македонската ономастика од нејзините почетоци па до тогаш, споменав дека и Блаже Конески е еден од оние труженици на македонскиот научен збор што дал принос и во овој домен.² Го имав тогаш предвид неговиот придонес во расветлувањето на низа појави во историјата на македонскиот јазик и преку примери од ономастиката. Колкав и каков е тој придонес може да разбере само внимателниот проучувач (не: читател) на неговата *Историја на македонскиот јазик*, особено затоа што кон ова негово значајно дело не е даден и многу потребниот индекс на онимите.

Ќе се обидам сега јас, со моја поподробна ексцерпција на овој материјал, да укажам на објасненијата на повеќе историски јазични факти со користењето на онимиски податоци.

¹ Трајко Стаматоски, *Научната дејност на проф. Блаже Конески*. Во: Борба за македонски литературен јазик. Скопје 1986, с. 218.

² Трајко Стаматоски, *Развојот на македонската ономастика*. Во: Македонска ономастика Скопје 1990, с. 16.

Пред тоа ќе треба секако да се каже дека дејноста на Блаже Конески на полето на ономастиката се сврзува со два периода: на оној период што веќе го споменав, на постарата фаза на неговото лингвистичко творештво, и на периодот на последниве години што го обележува неговата книшка *Македонски месџа и имиња* (Скопје 1991), во која, како што ќе видиме, ни запали нови светилца и ни покажа дека одделни онимиски појави можат да се гледаат и на поинаков начин од веќе затврдениот.

При овој повод, нормално, јас не можам да укажам на сите релевантни факти од областа на ономастиката што Блаже Конески ги употреби во објаснувањето на низа појави во историјата на македонскиот јазик. Ќе укажам само на некои од нив.

Тој потврди со примери од ономастиката низа фонетски појави: веќе инструктивното, изнесено уште пред појавата на неговата Историја на македонскиот јазик, „вкрстување на меѓудијалектни црти“ одразено во ојконимите *Побужда* и *Радибужда*, во кои се вкрстува замената ж > у со *<dj > жд; пренесување на замената у за ж одразено пак во ојконимите *Вруџок* и *Зубовце*, како и апелативот *куќа* во ојконимите *Злокуќани* (Битолско) и *Еднокуќево* (Струмичко); присуство на епентетско л – одразено во ојконимите *Дивле* (Скопско), *Годивле* (Крушевско) – денеска и *Годивје* (Крушевско); губењето на х „што не оди поназад од XVI век“ – и примерите *Храшџиани*, *Раховец*, *Рахойџинче*, *Техарче* (во турски пописни дефтери) итн.

Со укажувањето на овие гласовни промени се отвораат индиректно патиштата за целосно етимологизирање на соодветните ојконими. Надвор од веќе посочените примери, Блаже Конески ја објасни етимологијата и на ред други ојконими: *Ничџур*, *Дебар*, *Сџеџанци*, *Вранче*, *Враница* и *Тресонче* < Тресоница (според турскиот изговор). Посебно пак се задржува на извесен број топоними што денеска се изговараат со наставката -иќ: *Бзовиќ*, *Дабик*, *Царевиќ*, *Глиџиќ* (забележано во XVII век како *Главџиќъ*), *Тойоловиќ* (Кратовско) и др. На овој структурен тип тој се наврати и во најновите свои ономастички истражувања!

Според тоа, Блаже Конески во својата Историја на македонскиот јазик практично ја даде етимологијата на дваесетина ојконими и ни помогна многу во изработката на Речникот на имињата на населените места во Македонија. Тоа е неговата глобална заслуга за нашата топонимија, при сè што не треба да се сфати дека во сите овие случаи предложените етимологии се изнесени првпат од него односно дека некои од нив не беа познати и порано.

Ако со примерите од онимијата во својата Историја тој ни помогна главно во топонимијата, со најновите свои ономастички истражувања тој ни отвора нови видовици напоредно и во областа на антропонимијата.

Во книшката *Македонски места и имиња* Блаже Конески ги собра на едно место сите свои прилози од областа на ономастиката објавени на разни страни дотогаш и ни овозможи со тоа увид во неговите постари, но и понови погледи на некои појави во македонската ономастика. При тоа, напиша многу мал предговор (само на нешто повеќе од една страничка), но со негов препознатлив стил – концизно и јасно ги означил без колебање своите излезни позиции, а и нови ставови по одделни прашања. Сега, мотивот на именувањето на едно место го сврзува повеќе со лично име одошто со некои карактеристики на теренот, историски и други околности.

Самите прилози пак ги подреди во два дела означени како: 1. *места и имиња* и 2. *ономастички прилози*. Оваа поделба не е никако случајна. Со неа тој сака да го издели јасно есеистичкиот пристап, карактеристичен за написите во првиот дел, од научниот – практикуван во вториот дел. Во првиот дел се застапени исклучиво прилозите настанати во најново време. А тоа време не му беше ни најмалу наклонето на Конески. Здравствената состојба, особено ужасно ослабениот вид, не му дозволуваа поподробно научно толкување на фактите, консултирање на поширока ономастичка литература. Меѓутоа, акумулираното лингвистичко знаење, широка информираност во ред сродни дисциплини му дозволуваа сепак изнесување на релевантни заклучоци. Имајќи ги предвид токму овие факти, тој и се определува за „есеистичкиот

пристап“ кон материјалот, што ќе рече дека проблемот не мора да биде исцрпен до крај и заклучоците можат да се интерпретираат и послободно. Но, Конески е сосема свесен за својот рејтинг како научник и не сака него да го наруши, па ќе рече отворено дека работите ги изнесува „на популарен начин, па и со лично вживување... но сепак без произволност, ами со грижа да се изведуваат доволно обосновани заклучоци“.³

Се задржуваме сега нешто поподробно на една негова излезна позиција, а имено дека „имињата на населените места се изведуваат во најголем број случаи од лични имиња“ (с. 18) – (особено кај ојконимите на *-ево/-ово, -ец, -ар -ач, -овиќ*). Така тој вели: „Треба да се претпазуваме, при споменувањето на селата *Дреново* или *Клено(в)ец*, мислата да не нè влече кон називите на дрвјата, ами кон личните имиња *Дрен* и *Клен*. А до каква возбуда нè доведува, кога во турските пописи ќе го сретнеме и старото лично име *Крушо*, кое ни дава клуч за најверојатното толкување на името на нашето славно *Крушево*“ (с. 13).

За волја на вистината треба да се каже дека лично име *Крушо* постоело во нашиот антропонимикон. Тоа е на некој начин зачувано и во нашите современи презимиња: *Крушевски* (при се што овдека може да станува збор за ктетик од ојконимот *Крушево*, а и за изведување од друго лично име – *Крум, Крунислав* и др.), *Крушков* – покрај нормалните *Крушарев / Крушаров, Крушкаров(ски)*, кај кои се претполага и изведување од *potina agentis*.

Мораме да се согласиме на полно со некои точки од оваа позиција на Конески: (1) дека во најголем дел во ојконимите е заложено лично име и (2) дека се регистрирани и лични имиња според имиња од растителниот свет. Меѓутоа, тешко е да се биде категоричен (впрочем, Конески и не ни се претставува како таков!) во тврдењето дека во ојконимите *Дреново, Кленовец* или *Крушево* е заложено лично име па ојконимот ќе го има значењето 'село, место на лице

³ Блаже Конески, *Македонски места и имиња*. Скопје 1991, с. 5. – Од сега па натаму, секогаш кога се земаат изводи од оваа книга се означува во мојот текст само страницата.

по име *Дрен/о*, *Клен/о*, *Крушо'* итн. Мора во овие случаи, при сета убедливост на суштествувањето на соодветните лични имиња, да се смета (можеби и првенствено!) на значењето 'место обрастено со дрен, клен, круша'. Особеностите на теренот, колку и да можеле во текот на вековите да бидат изменети, сепак многу често се мотив во именувањето. Има примери кога одделни месности се наречувани исто од припадници на разни народи, само врз основа на карактеристиките на теренот, то ест без да се прибегнува кон превод, па е познат за таквите случаи и изразот „божемен превод“!

Добро е што Блаже Конески укажува на двете можности при изведбата на овие ојконими. Понатамошните испитувања ќе треба да покажат на која можност ќе треба да ѝ се даде поголема вера. Тука можат да помогнат и нелингвисти: географи, а особено дендролози кои мошне убаво знаат во какви услови и на која надморска височина виреат одделни видови растенија. Дали, на пример, *церош* – кој е еден од преку 200 видови даб – ќе го сретнеме и во областа каде што е сега селото *Церово* или пак и во некоја рамничарска област. *Ми се чини дека кон секој одделен случај треба да се пристапува посебно!*

И со објаснувањето на макротопонимот *Тиквеш* Блаже Конески ни отвори нови погледи. Еве што вели: „И во однос на формата *Тиквар* треба да се претпазуваме од странични асоцијации што би нè воделе кон значењата „љубител на тикви“ или „продавач на тикви“. Ако во турските пописни дефтери наспрема *Оѓне*, *Кондо*, *Лајчо*, *Дрено* наоѓаме форма на *-ар*: *Оѓнар*, *Кондар*, *Лајчар*, *Дренар* – таа наставка не го внесува во нив значењето на „вршител на дејство“, што инаку се сврзува со неа. Наставката *-ар* овде има сосема друга функција: да го „освежи“ личното име со нова експресивна нијанса. Тоа го чувствуваа и нунковците кога им го клавале на крштенчињата убавото име *Тиквар*“ (с. 36).

Ова размислување на Конески ни помогна многу во работата над нашиот колективен труд *Речник на презимињата кај Македонците* со фреквенција и ареали, структура и етимологија, кој на полни

800 страници само во првиот свој дел го чека објавувањето. Ваквите случаи во него се многу чести. Ни покажа тоа дека, на пример, при објаснувањето на презимето *Каменаров(ски)*, *Каменарски* не треба да тргнуваме само од апелативот *каменар* 'човек што крши или обработува камен' ами и од личното име *Камен* како заштитно со значење 'да биде јак како камен' потсилено со суфиксот *-ар* заради поголема експресивност, па и како превод на грчкото *Petros*.

Вакви примери, веќе реков, има еднотуло. Па дури и презимињата *Козар (-ов, -оски)*, *Козаринов* – не мора да се сврзуваат само со значењето 'вршител на дејство' ами и со личното име *Козарин* регистрирано во старите руски антропонимски речници (Тупиков).

Истото може да се каже и за презимињата со основата *злаџар*: *Злаџар/ев, -ски; -ов, -ски*. Не ќе е тука основното значење 'човек што обработува или продава злато', ами поверојатно личното име *Злаџ/е, -о* потсилено со *-ар*. Во прилог на изведбата на презимињата *Злаџарев/Злаџаров* и др. од личното име *Злаџар* зборуваат и презимињата изведени од други, главно хипокористични, форми на имејто *Злаџ/е, -о, -ан, -ан -ко, -анчо, -ил, -ич, -ин* и др.

Своевремено М. Митков ја стави оправдано под сомневање етимологијата на името на ресенското село *Злаџари* предложена од Вл. Пјанка – како „примарно, професионално име“ и даде свое толкување.⁴

Поведен од својата исправна етимологија на името на градот *Кавадарци* (с. 38),⁵ Бл. Конески побара „просирен образец“ и при етимологијата на името на блиското село *Возарци*, на реката Црна. Тој кажува дека со наставката *-ар* се изведува именка што означува вршител на дејност, но смета дека „Вториот чекор се прави кога една таква именка почнува да се употребува како лично

⁴ Маринко Митков, *Двокомпонентниот карактер на топонимастичките единици (проблеми на топонимастичката етимологија)*. *Onomastica jugoslavica*, V (1975), Zagreb, с. 42.

⁵ Полскиот ономастичар Владислав Лубаш предложи порано слична етимологија. Sp. Władysław Lubas, *Stowotworstwo południowostowwianskich nazw miejscowych z sufiksami* –ci, -owci, -imci it. Katowice 1971, с. 71.

име“ и заклучува дека „Во избраниов случај од личното име *Возар* се образувал топонимот *Возарци*“ (с. 39–40). Јас би верувал повеќе дека во ојконимот *Возарци* не е заложено лично име *Возар* ами прекар, добиен според соодветното занимање. Ова свое верување го засновувам врз фактот дека прекарот многу рано станува додатен елемент кон името заради подобра идентификација, па затоа е и многу често одразен во презимето кај Македонците (а и не само кај нив). Еквивалент на *возар* би бил *корабар* (сп. го презимето *Коробар/овски* во Велес), *салџија* (сп. го презимето *Салџиев*, пак во Велес), *џемиџија* (сп. го презимето *Ѓемиџиев* во Штип), *калунџија/калинџија* (сп. го презимето *Каљунџиевски*, с. Подмочани, Ресенско) и уште некои. Значи, сè презимиња нотирани во места покрај води (реки и езера). Инаку, на онимите на *-ар*, и како лични имиња и како прекари, јас веќе имам укажано.⁶

Клучот предложен од Конески ни ги отвора патиштата и за објаснението на многу други презимиња. Да ги земеме само за пример многубројните презимиња: *Бошнаков(ски)*, *Бошначки*, па и формите со меко н: *Бошњак...*, *Бошњакидис*.

Етничкото потекло кај нив е малку веројатно, особено со оглед на фактот што се знае кога идат помасовно бошњаците во Македонија и во кои места. Пореално е да бараме во поголем дел од нив изведба од неверојатно многу фреквентното име *Боџдан* – *Бош/е,-о* + *-не* + *-ак!* Како ќе ја објасниме, инаку, големата распространетост на ова презиме на широка македонска јазична територија.⁷

Понекогаш ние и не претчувствуваме какви опасности нè демнат на патот на етимологизирањето. Примка ни е поставена и при толкувањето на презимињата *Грков(ски)*, *Грчев*, *Грчилов*, *Грчки*,

⁶ Трајко Стаматоски, *Од онимијата на нахијата Енице Вардар (сиоред шурски и описен дефтер од 1569 година)*. Во: Македонските дијалекти во Егејска Македонија – МАНУ, Скопје 1994, с. 236.

⁷ За ова пошироко пишувам во мојот труд *Од онимијата на Охрид (сиоред шексјови од Шайкарев)*. Кузман Шапкарев. Зборник со реферсти од научниот собир по повод 100-годишнината од издавањето на Зборникот од Кузман Шапкарев, одржан во Струга на 17 декември 1992 година. Струга 2000, с. 275–284.

Гришевски и микротопонимите *Грковица*, *Гркоец* и др. Во овие случаи не смееме веднаш да се фаќаме за објаснението дека станува збор за изведувања од етнонимот *Грк*, зашто во голем дел од нив е засведочено личното име *Грко*, со отпаѓање на *о* во позиција тешка за изговор, од многу фреквентното име *Грдан* (: стсл. грѣдъ 'тврд, упорен') – значи како пожелно име, па и како профилатичко име со значење 'грозен, неугледен' за да бега злото од него!

Влоѓимјеж Пјанка постапил правилно кога бил многу претпазлив при толкувањето на ојконимот *Грко Поле* (село во Охридско). Со оглед на фактот што во соседното село Долно Средорече полето накај односно село се вика *Грко Поле*, тој заклучува: „Можеби е ова придавско-именски состав со општа придавка *ѓорко*, а не изведена од името *Грк* (Грково Поле (?)).“⁸ Изговорот на вокалното *р* го довел В. Пјанка до овој заклучок. Во селото Брчево, Струшко е регистриран пак микротопоним *Грко Ливада*.

Правилно постапил и Блаже Конески кога името *Турчин*, засведочено кај нас многу рано – XIV век, не го сврзал со етнонимот *Турчин* – Турци, ами со старото словенско име *Тур* 'бизон' (с. 22).

Блаже Конески ни даде прифатливи решенија и на десетици други ојконими. Тој исправно името на демирхисарското село *Облаково* не го објасни со апелативот *облак* (: об-(в)лак) – облаци, ами со *облак* (: обл-ак) односно со придавката *обль* 'полн, заоблен, цел', од која основа е и ојконимот *Облешево* (Кочанско) – с. 22-23. Придавката *обль* е широко застапена во македонската топонимија. Сп. ги, меѓу другите, и примерите: *Обла*, *Облаков Камен*, *Облааница*, *Облаче*, *Облец*, *Обли Рий*, *Облево*, распрнати на широка територија. – Името на своето родно место *Небрегово* (Прилепско) го објасни како изведено од постарата форма *Небреже* (: Небрег + -је) – с. 29. – И во името на титоввелешкото село *Соѓле* тој го гледа заборавеното лично име *Соѓло*, дава потврдени варијанти на ова лично име – *Соѓле*, *Соѓач* и укажува уште дека во XV век во Прилеп и едно маало се викало *Рајко Соѓло* (с. 51-52).

⁸ Влоѓимјеж Пјанка, *Топонимасџикаџа на Охридско-џресџанскиот џазен*. Скопје 1970, с. 88.

Посебно му се интересни размислувањата за редица ојконими изведени со одделни покарактеристични суфикси. Веќе се наполно прифатени неговите етимологии на ојконимите *Росџуша*, *Радуша*, *Битџуше*, *Видуше*. Тие се изведени со денеска непродуктивниот суфикс *-(j)ух* + посесивниот, денеска исто така наполно напуштен, *-јъ,-ја, -је*. При тоа Блаже Конески сосема исправно забележува дека на суфиксот *-(j)ух* му бил „конкурентен“ суфиксот *-уш(ъ)*, па „во ред случаи не можеме да установеме дали се работи за изведеници со едниот или другиот суфикс“ (с. 81).

Објаснувајќи го ојконимот *Конско* (Гевгелиско и Ресенско) како изведен од личното име *Коне*, *Коно*, *Конче*, *Конуш* + *-ско*, тој смета дека според лични имиња се изведени и ојконимите *Боѓаџско* (Костурско), *Зборско* и *Сабојско* (Мегленско), *Чемерско* и *Полошко* (Тиквешко), *Врџско* и *Мрежичко* (Мариово) и др. – с. 68. – Хипокористичниот суфикс *-џкъ (-ок)* или *-џъ (-ец)* е заложен во ојконимите *Вранче* (: *Вранџк-/Вранџц* + *-је*) – *Прилепско*, *Журче* (Крушевско), *Белче* (Демирхисарско), *Бонче* (Мариовско), *Бенче* и *Инче* (Поречко), *Јанче*, *Могорче*, *Тресонче*, *Сџројче* (Реќанско), *Жилче* и *Сџенче* (Тетовско), *Љубче* (Неврокопско), *Венче* (Кожанско) – с. 84. – Ги оставам нарочно за другпат ојконимите изведени со суфиксот *-иќ*. Дали во сите овие ојконими на *-ско* и *-че* (ќе видиме на друго место и на *-иќ*) се крие лично име или пак и апелатив (на пр., Вл. Пјанка смета дека името *Конско* е „примарно, рамно на придавка: коњско (на пр. село)“ и го сврзува со апелативот коњ; цит.дело, с. 107, 272), ќе треба да покаже поподробното разгледување на секое од нив.

Извесен број предложени решенија за етимологии на определени месни имиња од страна на Блаже Конески тешко ги прима нашето чувство и – знаење. Следејќи го својот генерален заклучок дека „имињата на населените места се изведуваат во најголем број случаи од лични имиња“, Конески бара вакво образување и во ојконимот *Забрчани*, *Прилепско* (: л.и. *Забрдец*, а тоа од „најблиската потврда“ *Забрчко*, т.е. *Забрско*) – с. 67. Мене пак ми се

налага претпоставката дека треба да се тргне најпрво од месно име *Забрдо*, *Забрдец*, па потоа да се бара изведување на етничко име од него – *Забрчани*.

Тешко ми е приемливо дека „По варијантата *Дуџан* (пандан на л.и. Спилиот, м.б.) е именувано селото Дупени (Преспанско)“ – с. 61. Според моето разбирање, ојконимот *Дуџени* е исто така етничко име од месно име *Дуџа* (стсл. *дуџа* 'јама, трап', дем. дупка). Наспроти сета аргументација што се приведува дека во имињата на селата *Челойек* (Тетовско) и *Крушойек* (Скопско) се засведочени соодветни лични имиња – с.57, останувам со убедувањето дека станува збор за места изложени на сонце. *Челойек* може да биде и географски термин. – И претпоставката дека ојконимите *Биџла* – с. 45 и *Равне* – с. 71 може да се изведени од лично име не ми изгледа реална. Како микротопоним *Биџла* е нотирана на целата наша јазична територија (така се наречуваат вкупно 21 место). Нејзиниот словенски еквивалент *Стџража/џа* со формите *Стџражин*, *Стџражишиџе*, *Стџражник* е уште почест (забележан е вкупно во околу 50 случаи).

Интересни се размислувањата на Бл. Конески за имињата на градовите *Шџиџи*, *Скојје*, *Велес*, *Охрид* – с. 72-74, за кои се чинеше дека Стојан Романски уште во триесеттите години даде сериозни етимологии, откако се однесе критички кон дотогашните претпоставки. Конески изнесува нови идеи за толкување на нивната етимологија и тие – очекувано – се држат до личното име како мотив.

Блаже Конески ја покажува својата големина и со фактот што е готов, кога ќе дојде до нови сознанија, и да коригира извесни свои поранешни заклучоци. Тоа се следи во многу случаи. Доволно е за показ да кажеме дека тоа го манифестира со поновите написи за етимологијата на *Биџола*, *Прилеј*, *Слејче* и др. На пример, околу етимологијата на градот *Прилеј*, тој вели: „Имп्रेसиониран од археолошките наоди на Маркукуле, јас заклучив дека мотивот за именување потекнувал од примитивните жилишта што биле како прилепени до стените. Тоа веднаш го применив и на

Слейче (село во Демирхисарско и Прилепско). Сега сум должен да се коригирам. Пак посредувало лично име, сп. *Прил'ија, Прилијка* (Тупиков), *Przylepski (Taszycki)* – с. 80. Понатаму тој дава и други потврди за овој свој нов став.

Оваа своја готовност за коригирање тој ја искажа уште во предговорот кон својата книшка: „Неизбежно стана поради оваа смена на позицијата да коригирам некои свои поранешни мислења. Но тоа го направив само во најважните пунктови, оставајќи инаку да може да се види како одделни мои становишта не само се создавале, ами повеќе или помалку и се менувале во текот на обработката на фактичкиот материјал.“ Ја искажа таму, што е уште позначајно, и свеста дека „и натаму некои прашања остануваат отворени и за самиот мене, како што е тоа впрочем нормално за секое човечко истражување“.⁹

Се разбира, при ваков повод ни одблизу не е можно да се анализираат сите случаи кога Блаже Конески се зафаќа да толкува одделни оними или пак онимиски појави. Примери има уште многу. Но и овие се достатни да се согледа во кои насоки се движи раскошната мисла на Конески во објаснувањето на многу примери од македонската ономастика. Предоченото од него ни останува како извор на кој ќе се навраќаме и во иднина. Мислите негови и во оваа област од науката за јазикот се достоини за сериозно внимание.

Во светлината на овие факти многу скромно звучат зборовите на Блаже Конески при промоцијата на мојата книга *Македонска ономасџика* (во април 1991) дека тој е почетник на ова поле и дека апсолутно не може да им биде конкурент на познатите македонски ономастичари. Блаже Конески и при овој повод само ја покажа својата скромност, но и строгост во оцената на своето дело!

⁹ За добар дел од предложените етимологии од страна на Конески, прифатливи или не за моите разбирања, сум имал среќна можност и големо задоволство да разговарам со уважениот професор на нашите постојани состанувања во последните месеци од неговиот живот.

НАЈНОВИТЕ ОНОМАСТИЧКИ ПРОУЧУВАЊА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

За голема среќа на македонската ономастика Блаже Конески ѝ ги посвети нејзе своите последни научни истражувања. Доволно е само да се погледне содржината на последните годишта на *Прилозиите* на МАНУ, па тоа сосема недвосмислено да се утврди. Повеќето од овие истражувања тој ги објави во своите книшки *Македонски месџа и имиња*, Скопје 1991 и *Светиот на јеснаџа и лежендаџа*, Скопје 1993. Во сосема краткиот предговор кон првата книшка тој и го објасни овој свој интерес, а и излезните позиции при толкувањето на ономастичките податоци и факти. Уште поподробно го стори тоа во својот есеистички прилог *Чииџа на имиња*, објавен како прв во првата книшка.

Поводот за настанувањето на последниве ономастички прилози тој и експлицитно го соопшти: „Пресудно беше поблиското запознавање со фондот на нашите лични имиња во турските пописни дефтери од XV-XVI век“.¹ Колку овој материјал и да не е наполно сигурен, со оглед на неговото бележење со консонантското арапско писмо па со тоа и можните различни читања на едно име, тој е многу драгоцен со оглед на неговото големо богатство. Потврден со податоци и од други извори, а и од поширока територија, тој само добива во своето значење.

Користењето на овој извор во голема мера го определува и крајниот заклучок при објаснувањето на месните имиња од страна

¹ Блаже Конески, *Македонски месџа и имиња*. Скопје 1991, с. 5. – Од сега па натаму ќе се одбележува само страницата при цитирањето на оваа книга.

на Блаже Конески. Мотивот на нивното настанување Конески во најголем број случаи го сврзува со личното име. И ова тој децидно го соопштува: „Притоа од самиот материјал станува сè поочевидно – вели Конески – дека во најголем број нашите топоними (мисли секако на ојконими, б.н.) биле изведени од лични имиња, дури и во случаи кога нашето внимание првобитно го привлекувале некои други мотиви на именување“ – с. 65. Конески при тоа е напосилено свесен дека во овој поглед би можел и да претера, па и тоа природно и објективно го соопштува: „Сега може да се случи и да претерам во таквата инклинација, иако се трудев да не го допуштам тоа“ – с. 5.

Ние веќе имавме случај овие негови исходишта во добра мера и да ги разгледуваме.² Сега ни останува нашите становишта да ги заокружине и да ги дополнине со исполнување на ветеното.

Резултатите од овие укажувања на Конески ги почувствувавме конкретено во работата над **Речникот на презимињата кај Македонците**. Ние добро знаевме дека презимињата се изведени од лично име или од прекар (се разбира, во класификацијата се можни и повеќе подгрупи на две основни). Меѓутоа, кај добар дел презимиња е многу тешко да се установи попрецизно дали во нивната основа е засведочено лично име или прекар. Тука понекогаш не помага многу и т.н. „семеен спомен“, зашто и тој може да е подоцна исконструиран, то ест да ги попримил мотивите предложени од народната етимологија, која – се знае добро – не е многу сигурна и затоа не се зема како валиден аргумент.

Укажувањето на Конески дека не треба да „мислиме при објаснувањето на топонимите од родот на *Дреново*, *Крушево*, *Клење* првенствено на популацијата на видови дрвја и други растенија на дадениот терен, ами на личните имиња што се добиле со пренос на имињата на дрвја, растенија и сл.“ с. 18, ние го зедовме предвид при објаснувањето на презимињата, само што тука мис-

² Трајко Стаматоски, *Блаже Конески како ономастичар*. Научен собир „Македонскиот јазик од Мисирков до денес“. ИМЈ. Скопје 1996, с. 155–165.

левме на релацијата лично име – прекар. Водејќи се од таа позиција, ние сфативме дека во презимето *Гаврановски*, на пример, не мора да е одразен прекарот *Гавран*(*оџ*), според името на истоимената птица – *Corvus corax corax* (впрочем, името на оваа птица можело да биде земено и како лично име!), ами и личното име Гавран < *Гавро* + *-ан* а тоа од *Гаврил* (:хебр. *Gabriel* 'божји човек'). – Во презимето *Самаковски*, исто така, не мора да е засведочен прекарот *Самак*(*оџ*), според апелативот *самак* 'човек што живее сам, sameц' ами и личното име *Самак* < *Сам/-е,-о* + *-ак* од *Самоил* (:хебр. *Semuel* 'испросен од бога'). Блаже Конески дури и кај антропонимите *Ковач*, *Косач*, *Коиач*, па дури и *Орач* – с. 27 не смета „безрезервно“ дека се работи за *nomina agentis* а не и за изведенки од блиски основни имиња. За *Сарач* пак тврди дека е изведено од *Саро*, *Саре* без врска со турското *сарач* 'мајстор за коњски прибор' – с. 23. Дури и *Јаничар* претпоставува дека е лично име и дека во него „не треба веднаш да препознаваме адаптација на називот за припадник на јаничарскиот корпус. И до денеска се живи – вели тој – и сосем обични хипокористиците *Јане*, *Јани* и *Јанич*. На последнава форма дошла уште наставката *-ар*“ – с. 23.

Ова е директна, конкретна помош, без оглед дали на толкувањата на Конески безрезервно ќе им поверуваме или пак тие ќе нè поттикнат на размислување за конкретните примери или пак на нив слични. Неговите претпоставки се сосема логични и објективни. Суфиксите *-ан*, *-ак*, *-ач* имаат голема продуктивност во македонската антропонимија. Се претпоставува дека нивната продуктивност е стара. При прецизното определување дали едно презиме е настанато од прекар или од лично име не мала улога игра и времето на „експанзијата“ на суфиксот односно на појавата на определен поредок апелатив.

Не се тоа никако случајни „текнувања“. Конески ретко ѝ дава полна слобода на фантазијата. Тој ретко претпоставува егзистирање на некое лично име; почесто се води исправно од позицијата регистрирано лично име, од сретната потврда. Кога ојконимот

Брусник (село во Битолско) го изедначува со лично име *Брусник* – с. 65, тој тоа го прави врз основа на потврда на ова име уште во XV век. И за неочекуваното толкување на топонимот *Биџла* со замисленото лично име *Биџло*, *Биџле*, тој има објаснение во имињата на селата *Биџлишиџа* и *Биџово* – с. 45. За овој заклучок нему не му пречи фреквенцијата на *Биџла* (грч. *bigla* 'место на височина, врв; видиковец') и нејзиниот еквивалент *Сипража(џа)*, со дериватите *Сипражица*, *Сипражишиџе*, *Сипражовница* и др., кои се нотирани кај нас и во повеќе десетици случаи.

Се поставува, меѓутоа, прашањето: колку некое сосема ретко и изолирано лично име можело да стане причина за соодветно именување? Не е ли понормално да се тргне, во конкретниве случаи, од апелативите *брус* 'вид камен; служи обично за точење' односно *биџла* 'место за стражарење'? Сп. уште и: *Кременица*, село во Битолско (:*кремен* 'вид тврд камен').

Презедовме порано обврска за ојконимите изведени со суфиксот *-иќ* да проговориме поподробно при друг повод. Еве да ја исполниме.

Разгледувајќи ги имињата во балканскиот контекст, Блаже Конески ја констатира и „големата продуктивност на суфиксот *-иќ* за изведување на хипокористични форми“, па и тоа дека „Во Северна, па и во Централна Македонија станале чести, а допирале и до нашите јужни краишта, ваквите хипокористици: *Лошиќ*, *Толиќ*, *Јаниќ*, *Николиќ*, *Добревиќ*, *Маловиќ*, *Аризаниќ*, *Милановиќ*, *Оливеровиќ* и др.“ – с. 60.

И понатаму:

„Хипокористиците на *-иќ* навлегле и во нашата топонимија: *Буковиќ* (Гостиварско), *Тойоловиќ* (Кочанско; погрешно предадено; треба – Кратовско), *Царевиќ* (Прилепско), *Бзовиќ* (Мариовско)“ – с. 60.

Сосема се точни заклучоците на Конески за големата продуктивност на суфиксот *-иќ* за изведување на хипокористични форми и за широката територија на простирањето на овој суфикс.

Меѓутоа, тешко можеме да прифатиме да се стават под ист имени-тел хипокористиците *Лошиќ*, *Толиќ*, *Јаниќ* и другите со топонимите *Буковиќ*, *Тојоловиќ*, *Царевиќ*, *Бзовиќ*.

Со овој нов став, Конески практично го напушти своето поранешно мислење за образувањето на овој вид ојконими. Имено, во својата Историја на македонскиот јазик тој напиша: „Извесен број топоними се изговараат денеска со наставката *-иќ*: *Бзовиќ* покрај *Бзовик* (Мариовско), *Дабојќ* (месност и извор во Прилепско), *Царевиќ* (село на патот Прилеп-Градско), *Глишиќ* (Тиквешко, забележано во 17 век како *Гливишкѝ*), *Тојоловиќ* (Кратовско) и др. Во овие случаи се работи за наставката *-иќ*, со која се изведуваат топоними од имиња на растенија. По секоја веројатност таа била изменета во *-иќ* под турско влијание, бидејќи во турскиот јазик се смекнува крајното *к* зад *и*“. Кажува понатаму уште како поткрепа дека „и други наставки во наши месни имиња биле преиначени спрема турскиот изговор“ и ги приведува примерите *Вранче* < *Враница*, *Тресонче* < *Тресоница*.³ (Да споменеме патем дека во поновите истражувања Конески го промени и последниов став.)

Дали е оправдано ова менување на заклучокот? Конески, секако, не го изменил туку така своето прво мислење. За жал, поподробни објасненија не презентира. Јасно е само дека и во нив гледа образување од првични лични имиња.

Ние веќе рековме дека не треба да се изедначуваат примерите *Бзовиќ*, *Буковиќ*, *Тојоловиќ* со примерот *Царевиќ*. Во последниов пример е недвосмислено одразено личното име *Царе*. Конески тоа го констатира по друг повод. Објаснувајќи го топонимот *Царев Сџуденец*, тој со право вели дека во него не треба да замислуваме „царски извор“, ами дека „Тој можел да биде наречен така и по некојси *Царе*, како што е тоа со *Царево Село* (денеска: Делчево) и со селата *Царевиќ* (Прилепско) и *Царев Двор* (Ресенско)“

³ Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1966, с. 85.

– с. 51. Во прилог на ова мислење, ќе додадеме, говори и современото презиме *Царчев* и сродното *Кралев(ски)*.

За образувањето на ојконимите *Бзовиќ* (:боз *Sambucus nigra*), *Буковиќ* (:бука *Fagus sylvatica*), *Тополовиќ* (:топола *Pappel*) ни се чини дека е поисправен поранешниот став на Конески, а имено дека тука станува збор за смекнување на суфиксот *-ик*. Овој суфикс, како и неговата проширена форма *-овик*, служат за изведување на топоними со значење 'место обраснато, покриено со соодветното растение; шума со тоа растение'. Сп. ги примерите: *Борик* (:бор *Pinus*), *Брезик* (:бреза *Betula*), *Ивик* (:ива *Salix caprea*), *Лиџиќ* (:липа *Tillia*) од српската топонимија. Во македонската топонимија е пообична проширената форма *-овиќ*. Еве уште некои примери: *Дабовиќ* (даб *Quercus*), со разни варијанти и поради загубата на интервокалното *v* – *Дабовиќ*, *Дабовиќ*; *Дреновиќ* (:дрен *Cornus mascula*), *Лиџовиќ* (:липа *Tillia*, помеѓу другите примери, и села *Горни* и *Долни Лиџовиќ*, *Радовишко*), *Сливовиќ* (:слива *Prunus domestica*), *Црешовиќ* (:цреша *Prunus avium*)⁴. Со ова значење се користат и суфиксите: *-ак*: *Борак/о*; *-ар*: *Јасикар* (*-јасика Populus tremula*)⁵ *-је (-е)*: *Борје*.⁶ Многу е интересен во оваа смисла и проширениот суфикс *-овњак*: *Боровњак* (Метежево, Кривопаланечко).

Натамошното еволуирање на ономастичката мисла на Конески се следи убаво во неговиот краток прилог *Царева Вода*. Имајќи ги предвид „трите можности за именување во овој случај (1. според апелативот, 2. според име на лице, 3. според митолошко име)“, Блаже Конески веднаш ја исклучува втората можност, на првата и ја намалува веројатноста и се приклонува кон третата – сврзување со митологијата. Ова го прави малку и под влијание на

⁴ Примерите се земени од картотеката на микротопонимијата на Одделението за ономастика на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

⁵ За ова значење на суфиксот *-ар* в. Ivan Duridanov, *Kollektiva auf -ar aus Pflauzenbezeichnungen in der serbisch-kroatischen und bulgarischen Toponymie*. Четврто заседание на Меѓународната комисија за словенска ономастика. Скопје 1971, с. 77-87.

⁶ Трајко Стаматовски, *Филонимската основа бор- во македонската топонимија*. Македонски јазик, XXIV (1973), с. 87-101.

литературата што во моментот ја користи (В. Чајкановиќ, Мит и религија у Срба, Београд 1973). Таа го затврдува во убедувањето дека и микротопонимите *Дабојќ* (:Дабовиќ) 'кладенче на Маркукуле кај Прилеп', *Маркоа Чешма* 'чешма на Дервен, близу до патот Прилеп-Велес', *Царев Сџуденец* 'кладенец близу до Прилеп', споменат во трескавечките грамоти – треба да се поврзуваат со митологијата, без оглед што со овие извори денеска „не се сврзуваат верувања и обичаи што се создаваат околу некоја света вода („ајазмо“)“.⁷

До својот генерален заклучок Конески се држи упорно. Зачудува посебно фактот што тој и во имињата на постарите наши градови и поголемите наши планини гледа лично име. Сепак, не пропушта да признае дека можел некаде и да претера. Својот напис *Личниите имиња и хомонимијата* тој го завршува со една многу умесна забелешка: „Сето ова вкупно треба да ја засили нашата претпазливост“ – с. 27. При тоа, се разбира, алудира на внимавање на ставот дека најголем број ојконими и други топоними се изведени од лично име. Ние би ја прецизирале оваа негова мисла. Би додале: претпазливо во обата правца – и во тврдењето дека мотивот за именувањето на извесен локалитет е изгледот односно некој друг објективен фактор, но и во тврдењето дека мотивот е личното име. Да прецизираме и понатаму: кон објаснувањето на секој одделен пример мора да се пристапува одделно. Не мора мотивот на именувањето на *Крушево* и *Церово* или *Буковиќ* и *Царевиќ* да е ист!

Да повториме уште еднаш. Исправен е ставот на Конески дека веројатно значителен број ојконими се изведени од лични имиња. Меѓутоа, како и со секој став (на пример, досегашниот – гледање во ојконимот пред сè одлика на релјефот односно на некаква дејност на човекот), така и со овој може да се претера. Просто човек не чувствува како одделни појави и разбирање нивно

⁷ Блаже Конески, *Светиот на иеснаџа и леџендаџа*. Скопје 1993, с. 140.

го повлекуваат, па просто не може секогаш наполно да се контролира. Соодветно влијание за овие ставови на Конески има и користењето на најстарите словенски именослови (на Морошкин, Тупиков и др.), каде што не е одбележано прецизно дали одделен регистриран оним е антропоним (лично име или прекар) односно топоним.

Конески е свесен дека може, како што веќе видовме, да се претера. Затоа тој ретко кога е категоричен. Нему му е сосема јасно дека при етимологизирањето веројатноста да не се погоди не е баш мала, па е готов секогаш да се коригира. Тоа тој го направи повеќепати во своите најнови истражувања. Меѓутоа, основните негови идеи се прифатливи и тие отвораат нови видици. Тие се значајна излезна позиција за понатамошните проучувања, а во науката – тоа е најважно!

Не мора ние веднаш да им поверуваме на одделни толкувања на Конески. Сериозна пречка за тоа ни се затврдените објаснувања на односните ојконими. Сепак, тие ни остануваат за размислување, за прибирање на нови потврди за и *против* нивното прифаќање. Едно е сигурно. На овие толкувања ќе се навраќаме и понатаму, на нив македонската ономастика мора да смета.

ОДГОВОРИТЕ НА КОНЕСКИ

Оспорувањето на македонскиот литературен јазик од одделни страни има свој непрекинат континуитет. Тој е особено изразен од бугарската и грчката страна. И додека во првите години на неговиот слободен развој (1945-1948) тој во Бугарија беше негиран од опозицијата, од 1948 ставовите нејзини ги презеде и официјалната политика, па потоа и науката.

Што се однесува до опозицијата, и таа во Србија имаше резерви спрема македонскиот јазик.

Уште во првиот број на в. „Демократија“ на Милан Грол стоеше: „Дали од неколку дијалекти ќе дојде до еден јазик – тоа е прашање кое параграфите на законот нема да го решат.“

Опозицијата во двете земји, очекувано, се најде на исти позиции!

Она што го пишуваше опозициониот печат во Бугарија уште од 1945, најчесто весникот „Знаме“, дека македонскиот литературен јазик е „една вештачка постројка што има за цел да ги откине македонските Бугари од нивната општа култура“ или уште погрубо дека „македонската нација не постоела и не постои“ односно „ние станувавме и стануваме против вештачкото народносно изградување на македонска раса, со свој особен македонски јазик“, во 1948 се обиде да го образложи орг. секретар на БРП(к) Георги Чанков, значи човек од првата политичка гарнитура, во статијата „Предавнициите на социјализмот и на македонското дело“, објавена во в. „Работническо дело“ (9.X 1948). А истиот тој

Г. Чанков само една година пред тоа (какво совпаѓање: пак точно на 9.X), што се однесува до македонскиот народ во Пиринска Македонија, пишуваше дека тамошните Македонци треба „*да се воспитуваат како дел од македонскиот народ, којшто веќе има своја соѕидана држава, да ја изучуваат својата соѕидана историја*“, да се учат, пишуваат и зборуваат на свој роден македонски јазик“.

Блаже Конески опширно го елаборира овој текст на Чанкова во својата расправа „*По повод најновиот напад на нашиот јазик*“, Скопје 1948, 77 стр. На тврдењата дека македонскиот литературен јазик е вештачка творба, дека е тој создаден по директива, со декрет, што ќе рече дека е измислен, Блаже Конески им противстави обилна аргументација. Тој укажа дека таквите тврдења не се нешто ново во историјата на јазиците, дека за измислени се прогласувале и јазици на големи народи (украинскиот, на пример), а посебно се позанимава со прашањето дали појавата на еден литературен јазик може да биде случајна. На две точки особено потцртани од Чанкова би сакал и јас, од една речиси полвековна дистанца, да се задржам. Тоа се тврдењата дека (1) „сегашниот литературен македонски јазик во Вардарска Македонија не се поклопува наполно со јазикот на тамошното население“ и (2) дека „Скопските раководители немаат морално и фактичко право да му наметнуваат на македонскиот народ таков литературен јазик што е создаден не по негова волја туку по диктат на Ѓиласа“. Овие ставови, во иста или нешто модифицирана форма, се повторуваат и денеска. Па и кај нас се јавуваат неквалификувани луѓе со предлози за промена на литературната норма со цел да им се приближи таа на припадниците на овие или оние наши говори. Се пренебрегнува при тоа еден ноторен факт: дека литературната норма на еден јазик не може да се поклопува наполно со цртите на кој и да било говор и дека неа ја наложиле извесни историски, географски, лингвистички и други фактори. Нашата литературна норма ја наложи плебисцитарно нашата дотогашна јазична практика, кодификаци-

јата на Мисирков, пишаниот збор во периодот меѓу двете светски војни и во текот на НОБ – во литературата и публицистиката, ако веќе не сакаме при овој повод да одиме и пред тоа време.

Во својот одговор на Чанкова Бл. Конески изрази и една мисла која се покажа како визионерска, а таа е дека македонскиот литературен јазик „во овој момент на својот развиток (1948) далеку не е така заостанат како што си претставуваат тие. Тоа е јазик на една млада, полетна литература, што со секој ден сè поплотворно се разгрнува“. Само за миг да се замислиме и запрашаме: колку е разгрнат денеска македонскиот литературен јазик и колку македонската литература? Изминаа ли јазикот и литературата децении или пак векови во својот развој?

По Г. Чанков се поведоа многу брзо и други претставници на бугарскиот јавен живот. Г. Мадолев објави статија со напади против македонскиот литературен јазик во в. „Работническо дело“ (12 март 1950) а пак Х. Калајџиев во в. „Труд“ (13 март 1950). На овие написанија се осврна своевремено Ацо Шопов во својата расправа „Уштите еден најао на нашиот литературен јазик“ (во сп. „Македонски јазик“, год. I, 1950, бр. 5) и ја докажа апсурдноста на наводите. Посебно е интересна од јазична гледна точка забелешката на Мадолев за „прикачувањето на разни „уења“ на македонските зборови (мисли на глаголските форми на *-уе*), сметајќи дека со тие форми се „србизира“ јазикот. Упатените знаат многу добро дека овие глаголски форми, карактеристични за велешко-скопските и други наши говори, ги користеа сите наши истакнати поети (К. Рацин, В. Марковски, К. Неделковски и др.) уште пред кодификацијата на македонскиот литературен јазик и дека тие во тоа време го имаа статусот на литературна норма. Сепак, нашиот Правопис многу брзо по кодификацијата направи извесни измени на нормата и глаголите од типот *кажуам* – *кажуеш* го добија ликот *кажувам* – *кажуваш* (1948 г.).

Со ставовите против македонскиот јазик, изнесувани сè позачестено во почетокот на педесеттите години во бугарскиот

печат, полемизираа и наши квалификувани публицисти. Весникот „Нова Македонија“ донесе два такви написа: на Ванѓа Чашуле, *Штo се крие заг „истовешността“ на македонскиот и бугарскиот јазик* (6. VII 1951) и на Миле Поповски и Панче Михајлов, *Коѓа боли ... одговор на ивртења од бугарски учени во врска со македонскиот јазик* (12.III 1953).

Написот на В. Чашуле е одговор на коментар на Радио Софија во врска со престојот на Хорас Лант во Македонија и неговото зафаќање да напише граматика на македонскиот јазик, то ест да докаже дека македонскиот и бугарскиот јазик не се исто! И написот на М. Поповски и П. Михајлов е предизвикан. Тој е одговор на текстот од К. Паров, *Тешковско самопризнание за србизацијата на македонскиот јазик* (в. „Работническо дело“, 31.X 1952), напишан врз основа на осврт објавен во в. „Нова Македонија“ за македонските преводи на филмските журнари. Практиката да се земаат како потврда критички написи за јазични несмасности објавувани во нашиот печат е задржана и до најново време. До неа упорно се држи Коста Црнушанов. Се пренебрегнува фактот дека кај нас, во грижата за убав литературен јазик, се подложени на критика сите оние што не водат доволно сметка за литературната норма.

Посочените написи во бугарскиот печат дотогаш идеа главно од луѓе од политичкиот живот или од повеќе или помалу верзирани новинари. Тие би требало да се сфатат како изградување на политичката платформа во врска со негирањето на македонскиот јазик и посебно на неговата литературна форма. Научната аргументација на генералниот став требаше да ја даде науката, па се јави проф. Кирил Мирчев најпрво со текстот озаглавен *„Как скопскиот и тешковци до србиха македонскиот јазик“* (в. „Отечествен фронт“, 13.IV 1952), а потоа и со брошурката *„За македонскиот јазик“* (Софија 1952). Не случајно улогата на оспорувач на македонскиот јазик му се дава на Кирил Мирчев, како што не случајно му се даде нему и улогата на афирматор на македонскиот јазик во еден напис во в. „Доброволец“ (I, бр. 5, 15.III 1945). Тој е професор

по историја на бугарскиот јазик на Универзитетот во Софија, а при тоа и роден Македонец. Неговиот збор треба да биде прочувствуван, авторитетен и убедлив. И пак Блаже Конески требаше да одговара, сега на тврдења на својот професор на Факултетот, но не од позицијата на ученик. Го направи тоа многу аргументирано во расправата „Професорот Мирчев пројив македонскиот правопис“, објавена во сп. „Социјалистичка зора“, год. IV, 1952, бр. 8 а препечатена и во сп. „Македонски јазик“, год. III, 1952, 6. Карактеристично е што тезата за посрбувањето на нашиот јазик се експлоатира и денеска.

Свесен сум дека не е можно при ваков повод да се оди во елаборирање на сите подробности во врска со оспорувањето на нашиот јазик во разни временски пресеци. Ќе кажам само дека интензитетот на оспорувањето во тоа време е обусловен во голема мера од состојбата на односите на релацијата СССР-СФРЈ, што би требало да значи дека тоа има политички карактер.

Крајот на педесеттите години најавува промени. Во Бугарија излегуваат значајни трудови на двајца видни бугарски лингвисти, во кои македонскиот јазик се третира како посебен јазик. Бугарскиот дијалектолог Стојко Стојков во својата *Българска дијалектологија*, Софија 1955, македонските говори и во Пиринска Македонија ги разгледува во посебен оддел „Македонски говори в пределите на Българија“. Така постапи тој и порано – во својата *Хрестоматииа на българска дијалектологија* (1950). За жал, ќе видиме понатаму, денеска и посмртно му се прават корекции! Бугарскиот компаративист Иван Леков, во своите водичи низ словенските јазици *Славјански текстове*, Софија 1958 и *Крайка споредбена и историческа и лингвистическа граматика на славјанскиите езици*, Софија 1968, го разгледува македонскиот јазик рамноправно со другите словенски јазици. Во најново време, за жал, и овдека е забележан чуден парадокс. Во обемната хрестоматија *Славјанскиите езици. Граматически огледи*, Софија 1994, македонскиот јазик едноставно е изоставен. При тоа не се водело воопшто

сметка за дотогашната постапка во претставувањето на словенските јазици како во Бугарија, така и во светот.

Нова фаза во оспорувањето на самостојноста на македонскиот јазик означи 1978 година. Тогаш се објави во списанието „Български език“ опширната статија „Единсѝвоѝто на българският език в миналото и днес“ (год. XXVIII, кн. 1, с. 3-43), потпишана од Институтот за бугарски јазик при БАН. Се искористи поводот – 100-годишнината од ослободувањето на Бугарија, на оспорувањето на посебноста на нашиот јазик да му се даде каква-таква теориска основа. Се оцени дека за поголема убедливост на изнесените ставови не е доволен авторитетот на редакцијата на списанието и на нејзиниот главен редактор акад. Владимир Георгиев, па се употреби потписот и на целиот Институт. Потпора за своите ставови се најде во „стројната теорија“ за различните форми на еден писмен јазик на советската романистка М. А. Бородина и во нејзиното разликување на поимите литературен дијалект, регионален литературен јазик и варијанта на националниот јазик, то ест во сфаќањето дека еден јазик може да има „повеќе од една (неколку) писмени норми“. Така македонскиот литературен јазик се прогласи за „Писмено-регионална норма на бугарскиот јазик во СР Македонија“ и му се даде еднаков статус со јазикот на малата група католички преселници од Бугарија во Банат!

Се разбира, нашата наука за јазикот не можеше да остане рамнодушна спрема оваа „теориска“ атака врз нашиот јазик, па за тоа ја објави посебната книшка *За македонскиот јазик* (редакциски одбор: Тодор Димитровски, Блаже Конески, Трајко Стаматоски, Скопје 1978). Во неа се одговори на тврдењата изнесени во бугарската статија, а се дадоа и искажувања за македонското јазично прашање на истакнати научни и општествени работници од средината на минатиот век па до ослободувањето на Македонија, значи во време кога во Македонија немало центар што да можел соодветно да се постави спрема сфаќањата застапувани во заинтересираните земји. Покрај тоа, се објавија повеќе текстови од

Народноослободителната борба (1941-1945) и три статии што се занимаваат со развојот на македонскиот литературен јазик (на К. Мисирков, Ив. Мазов и Бл. Конески).

Светската славистичка мисла, на наше големо задоволство, ги зеде под внимание наводите изнесени во бугарскиот текст и во нашиот одговор и од позицијата на објективен анализатор оцени дека „конкретното побивање на големо-бугарската теза би ѝ давало на таа теза важност и сериозност што таа ги нема“ (Д. Брозовиќ) односно дека бугарскиот текст „е наполно незналечки што се однесува на лингвистичката теорија“, дека е „непријатен, неразбирлив испад, наполно ненаучно заснован“ а дека македонските лингвисти „дале многу достоинствен одговор“ (Х. Лант).¹

Нашиот одговор, очигледно, ја погоди многу бугарската наука за јазикот. За да не се полемизира директно со нашите несоборливи ставови, се искористи една статија на полскиот славист Жежи Русек во угледното списание на БАН „Балканско езикознание“, XXV (1982), 1, с. 7–18, во која се зборува отворено за македонски дијалекти и за македонски литературен јазик, па се објави на уводно место во списанието „Език и литература“ статијата на членот на редакцијата Стојан Стојанов „*Нашата позиција остава непроменена*“ (XXXVII, 1982, 5, с. 1–8). Во неа Стојан Стојанов укажува дека целта на Ј. Русек била „да даде свој придонес за утврдувањето на македонскиот јазик како одделен словенски јазик“, па со оглед на тоа дека статијата е објавена во угледно бугарско списание „може да се изведе заклучок оти бугарскиот став по однос на македонскиот јазик ... се изменил“, заклучува дека „всушност нема ништо слично“ и излегува со статијата „за да се расеат евентуални претпоставки“.²

¹ Dalibor Brozović, *Pogovor knjizi „Za makedonski jesik“*, Свеске, бр. 15, год. IV, Сарајево 1985, с. 240; Horas Lant, *Neki sociolingvistički aspekti makedonskog i bugarskog jezika*. На истото место, с. 258.

² По повод на оваа статија пишував своевремено нешто поподробно во мојот приказ „*Девејтин меѓународен славистички конгрес*, Киев, 7-13.IX 1983“, „Македонски јазик“, XXXIV (1983), с. 275-278.

И овој текст не ѝ беше доволен на бугарската страна. Некоја година по него се појави книгата на Константин Попов посветена на историјата на бугарскиот книжевен јазик, во која се тврди дека „Современата македонска писмено-регионална норма се изразува предимно како систем од правила, пропишани и обврзни реализации, а не како природна и жива реч што функционира во јазичната практика на целиот колектив“ односно дека „И покрај општествената принуда оваа практика сè уште не е кодифицирана, сè уште се одликува со дијалектно шаренило и разнообразност“.³ Посебно тој се нафрли врз „македонската писмено-регионална норма“ зашто ги одбегнува глаголските именки на *-(н)ие: значение* и др., придавките на *-ишлен: забележишлен*, партиципите на *-ишї: ишшувашїї* и сл. Овие негови ставови не останаа без одглас кај нас. Ним им се противстави документација пишувана на македонски јазик во периодот меѓу двете светски војни, значи во време кога не била „обврзна“ т.е. ја немало официјалната кодификација на македонскиот литературен јазик. Таа документација говори за „оформување на литературната норма во современи услови“, за „непосегање по особини веќе одживеани и напуштени од јазичниот процес“, за „далновидно определување за поперспективен јазичен израз“.⁴

Најновата бугарска „научна“ политика по прашањето на негирањето на македонскиот јазик се артикулира, главно, преку обновениот Македонски научен институт (згасна во 1947) и неговиот орган, сп. „Македонски преглед“ (згасна уште во текот на Втората светска војна, 1943). По војната ова списание, со оглед на новонастанатата ситуација, беше заменето од сп. „Македонска мисъл“, коешто доби сосема поинаква уредувачка ориентација. Тоа беше вака објаснето во воведниот текст на редакцијата: „Не е нужно да се објаснува и аргументира надолго дека повеќето од статиите и

³ Константин Попов, *Из историјата на бугарскиот книжевен јазик*. Софија 1985, с.189.

⁴ Трајко Стаматовски, *Документи на МАНПО на македонски јазик*. Зборник во чест на Крум Тошев. Скопје 1988, с. 81-82.

материјалите објавени во тоа списание имаа за задача не да даваат историски верна и научно издржана слика на посочените задачи, а да ги осветлуваат со оглед да ѝ се служи на големобугарската идеологија“. И понатаму: „Поинаку и не можеше да биде, зашто мнозинството од членовите на бившото раководство на Македонскиот научен институт беа знаменосци на големобугарскиот шовинизам и на неговото орудие – македонскиот фашизам“.

Редакцијата пак на обновениот Македонски преглед (1991) вака ја презентира својата програма: „Се востановува една стабилна трибина, која со силата на науката ќе ја заштитува вистината за Бугарите од Македонија, ќе ја докажува нивната национална припадност и карактерот на нивните епски борби за културна и политичка независност, ќе ја заштитува бугарштината во оваа измачена историски бугарска земја“.

И понатаму: „Македонски преглед ќе го осветлува (?) општественото мислење во земјата и во странство за насилната денационализација на бугарското население во Македонија, ќе информира за извршениот целенасочен геноцид врз него преку жесток терор и насилство“.

И на крај филот: „Редакцијата ќе реагира против сите обиди да се оспорува бугарската национална припадност на населението во Македонија и против секакви антинаучни теории и хипотези што го поддржуваат македонизмот и вештачки создаваната „македонска“ нација врз антибугарска основа“.

Ќе му се придаде, барем некакво значење, ако овој текст се коментира.

Во согласност со „програмата“ е и целокупната содржина на овој, како и на сите други броеви на списанието. Меѓу другите во овој број се објавува и подолг текст на нам добро познатиот Коста Црнушанов под наслов „Сърбизирани на македонския казионен (: официјален) 'литературен език'“ (прв дел). Во четвртиот број, пак, им се дава место на Иван Кочев и Иван Александров и на нивниот напис „Документии за съчиняването на 'македонския

книжовен език'“. Во него меѓу другото се вели дека македонскиот литературен јазик бил „уникална појава во европската лингвистичка стварност од средината на XX век, која нема ништо општо со нормалното поникнување и развиток на природните јазици“ и дека е тој „создаден вештачки од група луѓе, на определен неодамнешен датум, на определено место и со определен декрет“. Посебно пак при тоа се оцрнува великанот на македонистичката мисла Блаже Конески со богати цитати од памфлетот на Венко Марковски *Кр̀вѝа вода не сѝава*, София 1981.

Многу од овие ставови и воопшто од бугарската литература за македонскиот јазик се преземаат грдо од поединци и кај нас.

Па зарем сета наша писмена активност во минатиот (да не одиме и во постарите векови) и во овој век до официјалната кодификација не значи ништо? Па зарем П. Зографски високоучено и компетентно уште во средината на минатиот век не ги издиференцира основните карактеристики, дури во 12 точки, на македонскиот јазик наспрема бугарскиот? Па зарем случајно пишуваа на македонски јазик К. Миладинов и Е. Каранов, филолози по струка, и мнозина по нив? Па зарем случајно Младата македонска книжевна дружина со своето списание „Лоза“ се обиде да гради литературен стандард поинаков од бугарскиот (со свој графиски систем, со свој речнички состав и сл.) и беше грубо спречена во остварувањето на својата намера? Па зарем случајно „хрумване“ е кодификацијата на Мисирков, пак филолог по струка? Па зарем е случајна и „уникална појава“ пишаната активност на македонски јазик во периодот меѓу двете светски војни во политичкиот живот и во литературата? Па зарем може со лесно да се помине преку пишаниот македонски збор во текот на НОВ? Па зарем може туку така да се помине преку решението за воведување на својот јазик, во своја држава и од свое највисоко претставничко тело? Па зарем се тоа група луѓе?

Развиена е голема издавачка дејност и надвор од сп. „Македонски преглед“. Како издавачи на големи монографии се јавуваат

и Бугарската академија на науките и Универзитетот „Св. Климент Охридски“. Еве само некои наслови: Коста Црнушанов, *Македонизмот и ошторот на Македонија против него*; Ото Кронштајнер, *Распаѓањето на Југославија и иднината на македонскиот литературен јазик*, *Создавањето на македонскиот литературен јазик*; *Тенденции во јазичната политика на Република Македонија*; *Проблеми на бугарскиот јазик во Македонија*; *Испражувања по македонското прашање* и др.

Веќе споменав дека во најновата бугарска хрестоматија на словенските јазици македонскиот јазик е изоставен, што е парадокс од свој вид. Уште е понесфатливо во третото издание на *Бугарска дијалектологија*, приредено по повод осумдесетгодишнината на веќе покојниот професор Ст. Стојков, да се вметнува нова глава (автор е Максим Сл. Младенов) *Бугарските дијалекти во Вардарска и Егејска Македонија* и тоа да се образложува на следниот начин: „Вклучувањето нејзино во книгата е во одговор на потребите на универзитетската обука и има цел да им се даде поцелосна историска претстава на студентите за бугарската јазична територија“.

Кон ова издание, на задната негова корица, е прибавена и следната оценка на ликот на проф. Стојков дадена од бугаристот проф. Роже Бернар: „... беше голем научник, со исклучително светол ум, непријател на секоја празна фразеологија, кој цврсто се држеше до фактите ... Неговото научно дело е, во моите очи, одраз не само на неговите високи научни, но и на неговите високи морални квалитети. Познавам навистина многу малку научници со интелектуална чесност што може да се споредува со неговата ...“ Зошто се дозволи да се осквернави оваа интелектуална чесност?

За докажување на своите тези бугарската страна ангажира големи стручни и научни потенцијали, вклучувајќи и поединци од странство. Се одвива активност која ги поприма сè повеќе белезите на кампања. Објективната научна мисла не може да го разбере сето ова а уште повеќе да ги прими изнесуваните тези,

бидејќи тие не водат апсолутно никаква сметка за објективната реалност.

Внимателниот читател ќе забележи дека целата активност во правец на оспорување на македонскиот литературен јазик има твррд континуитет, дека погледите се подробно разработени, дека тие само се модифицираат во определени временски пресеци а дека од нивната суштина – дека македонскиот литературен јазик е без основа и историја, па со тоа и без перспектива – никогаш и не се отстапило. Ист именител имаат наводите дека е тој вештачка творба создадена по налог на Коминтерната (на Сталина и Ѓиласа, на Москва и Белград), то ест дека е измислен, дека се србизира, па и дека е тој писмено-регионална норма на бугарскиот јазик односно дека е тој само „официјален“ јазик во Македонија, што всушност значи дека е вештачки.

Нормално, се премолчува историскиот развој на македонскиот јазик и на неговиот стандард, се изоставаат од внимание условите што доведоа до неговата сукцесивна стандардизација. Не се сака ни да се постави прашањето дали може еден вештачки јазик да постигне толку брза стабилизација и општ прием, па и тоа дали може пред некој форум (во случајов: Коминтерната) да се постави прашање што нема основа, ако за него нема објективни фактори и актуелна потреба. Не се сака ни да се помисли колку е можна наводната србизација кога се знае дека станува збор за типолошки различни јазици.

Не се сака да се помисли и за тоа каква навреда му се нанесе на македонскиот говорител во поново време со избегнувањето да се спомене името на неговиот јазик и со лансирањето на синтагмата „официјален јазик“. Во еден напис посветен на македонско – бугарскиот спор околу јазикот (в. „24 часа“, Софија, 15.V 1994), кој претендира на објективност, се заклучува дека Бугарија самата се заплеткала со признавањето на македонската држава и истовремено со категоричното одбивање да се признае македонската нација и јазик: „На овој начин ние се заплеткавме во сопствената

мрежа и никој на цивилизираниот свет не може да му објасни како е можно на еден народ да му го признаеш правото на независна држава, а истовремено со тоа да му ги негираш неговата националност и јазик.“ Таму и се објаснува отворено синтагмата „официјален јазик“: „И покрај сите усилби, во денешна Република Македонија во практиката постојат два јазика – едниот е официјалниот – јазикот на протоколот и на државните средства за информирање, а другиот е јазикот на улицата, народниот говор, различен за секој од македонските краишта, но кој ги зачувал заедничките црти со бугарскиот јазик!“ Какво мешање на карактеристиките на народниот, од една, и на литературниот јазик, од друга страна, се прави и какви само желби се пројавуваат!

Интересно е дека во оспорувањето на македонскиот литературен јазик се ангажираат луѓе и од политиката, и од науката, па дури и од информативните медиуми. Куриозитет од свој вид е и користењето на колективот (случајот со написот потпишан од Институтот за бугарски јазик односно со расправата пред Владата и Парламентот во врска со потпишувањето на некои билатерални договори) во оспорувањето на македонскиот литературен јазик. Во општата акција се вклучуваат на драго срце Македонци по потекло: Кирил Мирчев и Коста Црнушанов, Иван Кочев и др. Се објавуваат упорно изјави, разговори и специјални интервјуа, рецензии и сл. во печатот и ангажираната периодика. Се цени дека е токму сега, во вакви вриежни времиња, моментот за „обождање“, па да не се испушти „благопријатниот“ случај.

Се задржав подробно на ставовите застапувани од бугарската страна, зашто во нив е вклучена науката, па и политиката, зашто се лансираат со неверојатна упорност и тврдокорност. Грчката страна, исто така упорно, се стреми да го поништи македонскиот национален индивидуалитет, па во таа насока презема и низа брутални акции. Таа будно ги следи акциите на сите заинтересирани наши соседи во оваа насока, па и по прашањето за самобитноста на македонскиот јазик. Карактеристиката за нашиот литературен

јазик како „вештачка творба“ создадена „по диктат на Белград и на Ѓиласа“, таа ја оживотвори и во релативно поново време. Во 1989 година во Атина се појави брошурката „Таканареченото македонско прашање“ (на англиски) на Е. А. Папандреу, а во издание на Атинската новинска агенција, во која и се вели дека Блаже Конески во 1945 отишол во Белград „да го разгледа прашањето околу славомакедонската азбука и јазик“. Блаже Конески се најде побуден да го објасни тоа свое одење во Белград, заедно со Венко Марковски, и да даде извесни информации за средбата со Ѓиласа и со група српски професори – Михаило Стевановиќ, Радован Лалиќ, Радосав Бошковиќ и Радомир Алексиќ“, па тој свој текст го заврши на ваков начин: „Го правам тоа за да не бидат заведувани неупатените. Што се однесува до злонамерните, немам илузија дека ќе ги поучам. Како и да се создаваше македонскиот литературен јазик, како и да се создадеше тој, тие пак ќе му изнајдеа некоја мана. Зашто тие се од дното на душата против самиот македонски јазик, а не само против некој негов конкретен облик.“⁵

Чувство на блуткавост го обзема човека при пишувањето на текстови од ваков вид. Дури и при самата помисла на нив. Но, кога во Програмата на еден институт и на неговиот орган се истакнува како важна задача реагирањето „против сите обиди да се оспорува бугарската национална припадност на населението во Македонија и против секакви антинаучни (!) теории и хипотези што го поддржуваат македонизмот и вештачки (!) создаваната „македонска“ нација“, нашиов текст се јавува како неопходност. Тој едноставно е предизвикан, иако добронамерните и објективни луѓе добро знаат дека со националните чувства на еден народ не смее да има несериозно однесување, дека македонскиот литературен јазик е факт, исто како и суштествувањето на македонскиот народ. За жал, во нашиов случај се покажа дека и аксиомите, без оглед што се аксиоми, треба некому да му се докажуваат!

⁵ Блаже Конески, *Немам илузија дека ќе ги поучам злонамерните*. ЛИК, г. V, бр. 85, 14.11 1990, с. 3.

ВАЛКАЊЕ НА ЛИКОТ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Нашиов весник веќе го одбележа со краток текст излегувањето од печат на *Македонскиот историски речник* и тврдењето во одредницата за Блаже Конески дека се залагал „за примена на српската (Вуковата азбука) во Македонија“. Притоа беше добро сторено што се дадоа и факсимили на делови од одредниците за Конески, но и за Ѓорѓи Киселинов. Сепак, јас сега ќе ги извлечам, заради подобар коментар, речениците што го тангираат ова прашање.

Во одредницата за Конески прецизно стои: „Во 1944 г. е избран за член на Комисијата за изработка на македонскиот правопис и за кодификација на македонскиот литературен јазик, *залагајќи се за примена на српската (Вуковата азбука) во Македонија*“ (стр. 245).

Што кажува реченицава? Прво, покажува ниско ниво на писменост. Таа реченица нема логичен след, таа не е поврзана со своите одделни делови. Каква воопшто смисла има внесувањето на делот од реченицата по запирката освен да создаде негативна слика за Конески. Второ, недоволно прецизно е искажувањето „српската (Вуковата азбука) во Македонија“; втората заграда требало да дојде пред зборот азбука односно да биде напишано – српската (Вуковата) азбука. Не е ова ситничарење. Македонскиот историски речник е еден вид енциклопедија, а таквите изданија бараат концизност, строга прецизност на мислата и на реченицата, објективност на заклучоците. Се гледа јасно дека делот од реченицата по запирката е отпосле додаден, веројатно по нечија сугестија, дека се немало време реченицата нормално да се стилизира. Трето, и нај-

важно, не е почитуван принципот што се означува како длабинска структура на стилот. Стил не е само добар начин на изразување на мислите, туку и добро подредување на фактите и објективно изнесување на заклучоците. Па зар заклучокот дека Б. Конески се залагал за примена на „српската (Вуковата) азбука“ е срцевината, есенцијалното што треба да се извлече при оцената на огромната и многугстрана дејност на Конески? Тоа исто така не е акрибија, бидејќи не води сметка за хиерархијата на фактите и на заклучоците.

Како противтежа на Конески се претставува Горѓи Киселинов. Во одредницата за неговиот живот и дело пишува: „Бил член на првата Комисија за кодификација на македонскиот литературен јазик и се *спроотивставил на ирифакањето на Вуковата азбука*.“ И понатаму: „Поради неговите ставови како член на првата Комисија, бил суден и репресиран“ (стр. 232).

Какво е неговото и залагањето на Конески при дефинитивното оформување на предлозите на комисиите ќе видиме понатаму. Најпрво ќе треба да се установа за што точно бил „суден и репресиран“ Киселинов. Дека беше осуден според Законот за престапи извршени против македонската национална чест е пошироко познато. Мене лично не ми се верува дека бил суден поради ставовите што ги застапувал во работата на Комисијата. Ако бил суден за тоа, тогаш би требало да бидат судени и сите што ги делеле неговите ставови. Во Речникот се потцртува и кај одредницата за Венко Марковски дека „Учествувал во комисиите за кодификација на македонскиот јазик и бил *спроотивник за ирифакање на Вуковата азбука и на нејзината примена во Македонија*“ (с. 299), а исто и при претставувањето на Георги Шоптрајанов дека „Како член на Првата комисија за кодификација на македонскиот јазик и правопис бил *спроотив ирифакањето на српската (Вуковата) азбука и на нејзината примена во Македонија*“ (с. 516).

Се поставува нормално прашањето зошто и тие не се репресирани, а и други членови на Комисијата, пред сè претседавачот Ристо Проданов. В. Марковски остана член на највисоките тела во Македонија и Југославија (АСНОМ, АВНОЈ), остана да учествува

во работата и на другите комисији и го стави својот потпис на прво место на Резолуцијата од Комисијата за јазик и правопис (при дефинитивната кодификација), а пак Г. Шоптрајанов стана еден од основачите на Филозофскиот факултет и долгогодишен шеф на неговата Катедра за романска филологија.

Се поставува и друго едно прашање. Зошто во Речникот нема одредница и за другите членови на комисиите, на оние што биле условно кажано на линијата на Конески. Недопустливо е да нема одредница барем за проф. Крум Тошев, кој е меѓу ретките што учествувал активно во работата на комисиите сè до конечното кодифицирање, кој го одржа првото предавање по македонска граматика на самото отворање на Филозофскиот факултет во декември 1946 и остана како професор на Факултетот сè до смртта, кој беше еден од уредниците на списанијата *Македонски јазик* и *Литературен збор* и цели две децении директор на Институтот за македонски јазик.

Во претставувањето на бугарскиот славист Александар Теодоров–Балан во разните бугарски енциклопедии никаде не стои дека е репресиран и никаде не се означува дека се застапувал за примена на вуковски принципи во бугарската азбука. При последната реформа на бугарското писмо, извршена по Втората светска војна, кога влијанието на Советскиот Сојуз во Бугарија во разни области беше извонредно силно, тој многу смело во својот реферат напиша: „Моментот беше згоден да се израмниме правописно (и во графиски поглед, б.м.) со Јужните Словени западно од нас; меѓутоа, владата решително се постави во непосредна близост со нашите северни браќа – со правописот на Советска Русија.“ Не му се прилепи за овој негов став етикетата дека е застапник на туѓи интереси.

Точно е дека Ѓ. Киселинов беше суден во 1945, но секако за дејанија од друга природа, за неговата севкупна дејност во текот на окупацијата (1941-1944). Се знае дека во учебната 1941/42 и 1942/43 беше директор на Женската гимназија во Скопје и дека не им остана во добро сеќавање на своите ученички, а потоа на должност во Втората машка гимназија. Неговиот биограф кажува дека тој во овој период добил повеќе одликувања од окупаторот: кавалерски

крст со корона (веќе на 28.05.1941, значи само еден месец по установувањето на бугарската власт во Македонија), медал со зелена лента и медал со црвена лента (09.07.1943) за своето учество во ополченското движење во Балканските и Првата светска војна, а пак ние гимназистите во тоа време го паметиме како препашан со лентите и со соодветна ополченска шапка учествуваше на многубројните „тржества“ што бугарската власт многу често ги организираше.

Се знае исто така дека во септември 1944, по „истеглјането“ на бугарските воени и административни сили, влезе во т.н. Местен комитет на град Скопје и околицата, предводен од Стефан Стефанов и Васил Хаџи Кимов, истите оние лица што во 1941, заедно со германските сили, дојдоа на нивни тенкови со цел да организираат бугарски акциони комитети во Македонија и да подготват „тржествен“ пречек на бугарската окупациона власт; се знае дека ја прими задачата на „член на Комитета по просветно културни вопросы“, како што е потпишан во соопштението „до сите културни и просветни учрежденија“, објавено во тукушто основаниот весник *Македонија*, чијшто стопанин и директор беше токму Стефан Стефанов а Киселинов активен соработник. Се знае добро и за многу негови написи од тоа време со туѓа национална ориентација. Итн.

Веројатно за овие и други негови активности и беше суден, како што беа судени и сите други членови на „Комитета“.

Да се задржиме сега на најсуштественото – на (не)залагањето на овега или онега за примена на „српската“ азбука во Македонија. Да ги видиме крајните резултати.

Првата комисија за кодификација работела во времето од 27.XI до 04.XII 1944 (Б. Конески ја напуштил без образложение уште по третиот ден од нејзината работа) и својот предлог природно му го доставила на Президиумот на АСНОМ, кој на своето заседание одржано на 07.XII не го прифатил и застанал на становиште дека треба да се повикаат на помош руските слависти Н. С. Державин и С. Б. Бернштејн. Ова решение било донесено едногласно а под претседателство на Методија Андонов-Ченто.

Комисијата предложила азбука од 32 букви. За обележување на карактеристичните македонски меки согласки *к, љ, л, н* избрала нацрт каков што е застапен во српската кирилица кај *љ* и *њ*, односно „сите четири гласови се пишуваат со едно малко тркалце“. Значи, применет е принципот на доследност: кај сите четири знака се тргнува од единствен образец. Интересно е што Киселинов не се застапил за избраниот систем од Мисирков, со когошто инаку имал контакти. За одбележување на темниот вокал од задниот ред е земен нацртот на *џолемиоџ ер*.

Денешнава наша азбука, дефинитивно усвоена од последната Комисија, е одобрена со решение на Народната влада на Федерална Македонија од 3 мај 1945.

Која е разликата меѓу предлозите на двете комисии? Незначителна: различното предавање на *ќ* и *џ* и внесувањето на *џолемиоџ ер*. Првиот предлог го прими всушност Вуковиот образец при бележењето на *љ* и *њ* и го прошири и на *ќ* и *џ*, додека вториот предлог го искористи Мисирковиот начин на бележење на меките *к, љ (ќ, џ)*.

Според тоа, дефинитивните предлози и на двете комисии не можат никако да се означат како залагање „за примена на српската (Вуковата азбука) во Македонија“. Може само да се каже дека и двата предлога тргнуваат од вуковските принципи. И добро е што е така, бидејќи на тој начин се добил понапреден, поперспективен графиски систем, азбука лесна за усвојување (еден глас – еден симбол).

Очигледно, со одредниците за Б. Конески и Ѓ. Киселинов се цели нешто друго: да се оцрни Конески, како што се прави тоа постојано кај нашиот источен сосед. Да се сетиме само на памфлетот на Драгни Драгнев, *Скојската икона – Блаже Конески*. Потоа, се бара пандан, нешто еднакво на Конески. Ќе кажам јасно и отворено. Киселинов, со сиот свој филолошки ангажман, не може тоа да биде. Исто како што пропадна порано обидот, на чисто лингвистички план, тоа да биде Венко Марковски.

УШТЕ ЕДНАШ ЗА ВАЛКАЊЕТО НА ЛИКОТ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Многу ми е олеснето пишувањето на овој текст. Од две причини: прво, мојот текст објавен во *Утрински весник* (Валкање на ликот на Блаже Конески, 8 август 2000, с. 11) морав лично да го скратувам поради узусите на колумната, па релевантни неговни делови ми останаа во ракопис; и второ, се појавија по објавувањето на тој текст согледувања на личностите и делото на двајцата опоненти од други познавачи на некои сегменти од биографијата на Ѓорѓи Киселинов (Мире Јовановски, Тетово, УВ 12-13 август, с. 10; Борис Стојанов, Скопје, Старт 11 август, с. 66; д-р Огњанка Поповска-Станковиќ, Охрид, УВ 18 август, с. 10).

Испадна вака – лошо за добро. Високо ја ценам изјавата на уредникот на „Утрински весник“ Манчо Митевски дека тој не се осмелува сам да го скратува мојот текст и неговата молба тоа да го сторам лично. Посебно пак ме израдува реагирањето на д-р Огњанка Поповска-Станковиќ, во кое изнесе лични сведоштва за работата на Ѓ. Киселинов како директор на Женската гимназија во Скопје за време на окупацијата (од јуни 1941 па сè до ноември 1943), со што го потврди и моето лично знаење „дека не им остана во добро сеќавање на своите ученички“. Импонира нејзината решителност во одбраната на вистината: „Секако, длабока е причината, голем е предизвикот што тоа го правам денес, по повеќе од педесет години“.

Кои сегменти изоставив во скратувањето на објавениот мој текст и кои точки останаа само во моите белешки при подготвувањето на тој текст?

1. Факт е дека предлогот за азбуката и правописот формулиран од Првата комисија за кодификација на македонскиот литературен јазик, чијашто работа Блаже Конески ја беше напуштил уште по третиот ден, не беше прифатен од страна на Президиумот на АСНОМ. Предлогот не беше прифатен, при сè што на Заседанието присуствувал како негов член и Венко Марковски, којшто дал и „широко објаснение во врска со конкретната работа на Комисијата“ (Записник бр. 14 на Президиумот), а Заседанието го водел претседателот на Президиумот Методија Андонов-Ченто.

2. Многу се шпекулира и со одењето на Блаже Конески на „консултации“ во Белград во врска со јазичното прашање и со средбата со некои српски лингвисти, некои од кои како професори во Скопје меѓу двете светски војни ја познавале нашата јазична состојба. Притоа не се зема доволно предвид фактот дека Конески оди заедно со Венко Марковски и дека тие имаат изградено единствен став во врска со ангажирањето на странски слависти како помош: да не се прифати таквата соработка а кодификацијата да се изврши со сопствени сили и знаења. Не треба да се заборава уште дека во тоа време Венко Марковски е не само член на Президиумот на АСНОМ, туку и член на АВНОЈ и познат и признат поет, а Блаже Конески само лектор во Македонскиот народен театар и поет кој тукушто се појавува на сцената.

3. Во своите разговори со Цане Андреевски (в. *Цане Андреевски, Разговори со Конески*, Култура, Скопје 1991, с. 139-153), Конески отворено ја опишува работата на комисиите за кодификација, своето напуштање на Првата комисија и своите ставови во врска со усвојувањето на некои знаци од азбуката.

Добро би било да се направи стручна анализа на текстовите на двете резолуции (на одбиената во декември 1944 и на прифатената во мај-јуни 1945), да се оцени нивото и систематичноста на едната и на другата.

4. Не е без никакво значење фактот што како прв потписник на усвоената резолуција фигурира Венко Марковски а „тој не

беше првиот што му се понуди да потпише. Потпишуваа други, па имаше празно место и тој горе потпиша“ (с. 152).

5. Не е без никакво значење и фактот што Блаже Конески, барем и од сосема лични причини, сметал „дека ќе биде една голема хипотека ако со потпис на Киселинов излезеше македонскиот правопис. Зашто, неговата личност, само неколку месеци пред тоа, пишуваше сосема друго во „Целокупна Б’лгарија“. И дури сега ние ќе знаевме како од некои страни ќе го ползуваа тој факт“ (с. 144).

6. По појавата на Граматиката на македонскиот литературен јазик (првиот нејзин дел 1952) на Блаже Конески, Горѓи Киселинов почна да харангира на разни страни (дури и до Советот за просвета, наука и култура), тврдејќи дека Конески извршил плагијат од негови трудови, па овој беше присилен да го предаде на суд за клеветата. Судот го осуди на 25.XI 1953 Киселинова „на казна затвор во траење од два месеца, условно за една година“. Во понатамошната постапка Блаже Конески ја повлече својата тужба, откако Киселинов на претресот одржан на 27 јануари 1955 „изјави дека му се извинува на приватниот тужител Блаже Конески и моли да истиот си отегли својата тужба ... дека погрешно е сметал оти приватниот тужител Блаже Конески е дејствувал недобросовесно при прегледот на неговите граматички а исто така дека погрешно е претполагал да приватниот тужител се е ползувал од нив ...“ (*Стијан Ристиески, Табу-џемајта: Киселинов-Конески, Охрид 1994, с. 63, 85*).

7. Не сакам воопшто да влегувам во оценка на граматичките трудови на Киселинов останати во ракопис. Ќе кажам само дека во 1956 Киселинов напиша Граматика за VI одделение, во која покажа непознавање на обични граматички факти а направи дури и ред јазични грешки недозволиви во секоја граматика, па авторот на овие редови, тогаш уште почетник во структурата, објави за неа опширни прикази во научните списанија *Македонски јазик* и *Лингвистички збор*, коишто и денеска по речиси четири децении би ги потпишал без да изменам и една буква или интерпункциски знак.

8. Кога вака пишувам за Ѓорѓи Киселинов, јас воопшто не мислам дека тој со целокупната своја филолошка дејност нема определено место во историјата на македонскиот јазик. Моја намера е таа дејност објективно да се оцени, со сите минуси и плусеви, со сите вакви или такви скршнувања. Во таа оценка треба отворено да се каже дека тој ни оддалеку не може да застане пред Блаже Конески, ниту и рамо до рамо со него. Влогот во македонската наука за јазикот и квалитетот на тој влог, и на едниот и на другиот, е едноставно неспоредлив. Оттаму и оцената во МИР на нивните ставови изнесувани во работата на Првата комисија за кодификација и нивното противставување е крајно тенденциозна. Во енциклопедиски изданија, какво што треба да биде *Македонскиот историски речник*, секој збор има своја специфична тежина, тој треба да е добро одмерен и над сè објективен.

9. Не кријам воопшто дека пишувам со симпатии и почит кон делото и личноста на Конески. Некои дури ми префрлаат дека тие мои пишувања се премногу еуфорични. Утеха против ваквите приговори ми е оцената за Конески на голем број истакнати дејци од областа на културата и науката. И најголеми светски имиња се однесуваа(т) со респект кон тоа дело и кон таа личност. Имам јас и друг одговор на приговорите: времето во кое се настанати овие мои текстови – главно, по неговата смрт. Значи, моето пишување нема *додворувачки* карактер; тој за кого така пишувам не може да ме „награди“ за „додворувањето“. Обратно, можам да имам само „казна“, а неа веќе ја чувствувам при разни поводи. Да ја споменам само бескруполозната, ниска и крајно срамна – пред сè за нејзините автори, ознака „коњевисти“ за неговите почитувачи и тешкото прифаќање на моите ракописи од некои издавачки куќи. Но, тоа мене не ме обесхрабрува; јас држам до својот морал, до тој во кој сум воспитуван во семејството и на кој сум особено горд.

10. Кога се оценуваат личности од поблиското минато оценувачот е исправен и пред додатна тешкотија. Мора да има постојано предвид дека сè уште се наоѓаат живи сведоци на некој настан.

појава, тврдење и сл., кои не ги примаат нив по нечие кажување ами по свое доживување, кое не може да биде вака или онака филувано. Мене лично никој не треба да ми ја кажува дејноста на Ѓ. Киселинов од неговиот ангажман во сп. „Луч“ па сè до работата во Народната и универзитетска библиотека „Климент Охридски“. Мене никој не треба да ми ја опишува дејноста и на Блаже Конески, почнувајќи од одржувањето на неговото знаменито предавање на Народниот универзитет во Скопје на 26 мај 1945 па до неговата смрт. Дејноста, и на Киселинов и на Конески, сум ја восприемал лично и тековно, како што таа се одвивала.

„Македонско време“, год. VII, бр. 70, август 2000, с. 21-22.

ОБРАЌАЊА ВО СПОМЕН-ДОМОТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ ВО НЕБРЕГОВО

Фондацијата за македонски јазик „Небрегово“, основана со цел да го поттикнува проучувањето на животниот и творечкиот пат на великанот на македонската национална мисла, како и проучувањето на македонскиот јазик, литература и култура воопшто, меѓу многубројните свои активности предвиде и обнова и ревитализација на родната куќа на великанот во с. Небрегово, Прилепско.

Благодарејќи на разбирањето на Претседателот на Република Македонија г. Бранко Црвенковски оваа иницијатива на Фондацијата беше реализирана.

Во овој оддел се предаваат моите обраќања при започнувањето на работата на обновата на куќата и нејзиното предавање во употреба како спомен-дом, а и при одбележувањето на осумдесетичетвртата годишнина од раѓањето на Блаже Конески.

Свои обраќања при првите два повода имаше и Претседателот на Републиката г. Бранко Црвенковски.

ВЕЛИКАН НА МАКЕДОНСКАТА НАЦИОНАЛНА МИСЛА

Многу почитуван господин Претседателе на РМ Бранко Црвенковски!

Исполнет сум со големо задоволство што можам да Ве поздравам од името на Фондацијата за македонски јазик „Небрегово“ пред родната куќа на великанот на македонската национална мисла Блаже Конески и најтопло да Ви се заблагодарам за Вашето присуство.

Должен сум при овој повод да истакнам исто така дека Фондацијата високо ја цени Вашата благородна поткрепа на овој

значаен потфат – изградбата на спомен-домот „Блаже Конески“ и Вашето драгоцено покровителство. Без Вашата поткрепа и покровителство ќе останеа и понатаму без резултат нашите неколкугодишни настојувања за реализација на овој проект. Бидете уверен дека Вашата добра волја ќе знаат да ја ценат сите почитувачи во земјата и во странство на епохалното дело на македонскиот генијалец Блаже Конески.

Почитувани претставници на општествениот и стопанскиот живот на нашата земја. Ви должиме и Вам наша благодарност што изделивте дел од Вашето драгоцено време и дојдовте овде да ја споделите со нас радоста што ја чувствуваме со официјалното претставување на проектот и почнувањето на работата над обновата на овој комплекс.

Драги колешки и колеги, без малку сите излезени од школата на нашиот почитуван учител.

Драги почитувачи на убавиот македонски збор, а и сите вие присутни на овој свечен чин.

Редот го носи да се каже некој збор за човекот во чиј спомен се собравме денеска на ова место.

Мојата кратка беседа го носи насловот

Великан на македонската национална мисла

На 19 декември 1921 година, додека гостите уште не беа разотидени, а дојдените од подалечните села и полегнати по разните катчиња на куќава по славењето на заслугот на семејниот сведен Свети Никола, од една од одаите од оваа на времето сепак пространа куќа се слушна пислив детски плач. Благородните сопружници Сака и Ордан ја добија својата прва рожба, синот Блаже. Каква радост ги обзела родителите и роднините и пријателите се гледа убаво од кажувањето на мајката Сака преточено од синот во песната **Семејна историја**: *Колку се радувааше татко тии, / љуст-ттиој, / кога тии му се роди на Свети Никола! / Госици, гостии,*

*žostii, / radostii, radostii, radostii! / a seža iiii iio mene / si najstiiar!
/ Раскрили се / над нашииџе внуци!*

Од оваа врата овде зачекори Блаже Конески на неполни шест години по врвиците на редовното школување. Го запишаа во основно училиште предвреме само за да има доволен број ученици за негово опстанување. Близу му беше училиштето, во дворот на црквата над нас. Но, го завршува тука само првото одделение, бидејќи веќе пред почетокот на новата учебна година неговото семејство се преселува во Прилеп и таму тој го оформува осумгодишното образование (нижа гимназија).

Потоа патот го води во Крагуевац, каде што го завршува гимназиското образование. Студиите по словенска филологија ги започнува во 1939 на Универзитетот во Белград, а ги завршува во 1944 на Универзитетот во Софија.

Со знаењата стекнати на универзитетите во Белград и Софија Блаже Конески покажа дека студирањето негово не било само обично студентско учење, ами она што навистина го означува овој збор: грижливо и внимателно изучување, размислување, вдлабочување во проблематиката, одбирање на она што е релевантно за македонскиот јазик. Со еден збор: сериозна подготовка за многубројните предизвици што чекаа во слободната земја.

Сме навикнале почетокот на научната дејност на Блаже Конески во областа на македонскиот јазик да го поврзуваме со неговиот ангажман во Комисијата за изготвување на македонската азбука и правопис, во кодификацијата на македонскиот литературен јазик, есента 1944 г. Меѓутоа, неговата дејност во оваа насока почнува нешто порано. Уште во текот на студиите тој составува мал прглед на правописните и граматичките правила на македонскиот литературен јазик, а пред дефинитивното ослободување на Македонија тој е повлечен на слободната територија во с. Горно Врановци, тој актуелен политички, културен и воен центар, и таму држи пред релативно широк и компетентен аудиторинум неколку предавања за ликот на македонскиот литературен јазик. И што и денеска, од една веќе шестдецениска дистанца, не може да ѝ се

направи некоја посериозна забелешка на нашата кодификација заслугата во најголем дел му припаѓа токму нему, бидејќи имаше добар увид во практиката во овој правец во минатото и јасен поглед што е она што има перспектива.

Свесен беше Блаже Конески дека по кодификацијата допрва претстои научно претставување на македонскиот јазик. Затоа и се зафати сам или со свои соработници со обработка на основоположничките трудови за секој јазик, како што се *Грамаџикаџиџа*, *Речникоџиџа*, *Исџориџаџиџа на македонскиоџиџа јазик* и *Исџорискаиџа фонолоџиџа* и др. Сите овие трудови добија многу високи оценки во светската периодика и тоа од компетентни научни имиња.

Сакам посебно да одбележам две други студии излезени од перото на нашиот професор: **Македонските учебници од 19 век: еден прилог кон историјата на македонската преродба и Македонскиот XIX век**, бидејќи во нив се дава образложена синтеза на многу појави во македонската преродба, релевантна не само за македонската наука за јазикот, туку и за македонската историја и култура воопшто.

Главните трудови на Конески не ја носат само ознаката основоположнички, туку истовремено и ознаката трудови со трајна вредност. На идните истражувачи со нив им е олеснета работата, тие треба само да ги прошируваат согледувањата на Конески, да ги дополнуваат со нови сегменти од историскиот и современиот развој на македонскиот јазик.

Има многу искажувања за делото на оваа несекојдневна личност од врвни научници, уметници и мислители од целиот цвет. Дел од нив нашата Фондација објави во своите едиции **Поткиот Конески и Македонски збор**. За овој повод ја користам оцената на водечкиот американски славист во моментов Виктор Фридман: „Во Северна Америка, како и во цел свет, кога се зборува за македонската лингвистика, првото име што се спомнува секако е името на Блаже Конески. Лингвистичките трудови на Блаже Конески се основа за секој славист и се наоѓаат не само во сите големи универзитетски и државни библиотеки, но дури и во помалите. Кога се

цитираат податоци од македонскиот јазик, не може да се замисли еден сериозен научен труд кој не би ги цитирал трудовите на Блаже Конески.“ Ете вака се прима Блаже Конески во светот.

Блаже Конески напиша и сработи многу. И сè што напиша и што сработи – напиша и сработи добро. Неговите текстови се одликуваат со современ лингвистички пристап, бидејќи тој не робува на застарени методи и клишеа. Научната интерпретација на фактите во нив никогаш не отсуствува. Во нив, исто така, никогаш не е запоставена мерката на строга критичност. Со нив тој ја издигна нашата наука за јазикот на високо ниво.

Стилот на Конески го карактеризира едноставност и краткост, концизност и строгост, елегантност и јадровитост. Затоа неговите дела, иако се од област што бара јасен и прецизен податок, често доста сувопарен за неспецијалисти, лесно се читаат. Мислата во нив тече плавно, бидејќи материјалот е веќе добро проанализиран и судовите оформени.

Блаже Конески се пројави и како надарен книжевен творец. Многу негови песни (**Тешкото, Везилка, Одземање на силата, Стерна** и многу други) веќе се сметаат за антологиски. Неговите препеви на **Горски венец** од Његош, на **Лирски интермецо** од Хајне, на дела од Франце Прешерн, Александар Блок, Адам Мицкјевич и други полски поети, на Мајаковски и други руски поети, на Десанка Максимовиќ и др. се оценуваат како остварувања рамни на оригиналот.

За нивото на неговото научно и книжевно дело зборува убедливо неговиот избор за член на повеќе странски академии на науките и уметностите, за почесен доктор на науки на повеќе университети во светот, како и доделувањето на престижни награди како што се Хердеровата и Његошевата, Златниот венец на Струшките вечери на поезијата и многу специјални награди и признанија.

За личноста и делото на Конески се искажани многу ласкави оценки од компетентни проучувачи. Наречуван е македонски Вук Караџиќ (од мнозина; „со караџиќевски контури и димензии“, Павле Ивиќ), прв човек на македонската ренесанса (Света Лукиќ), енциклопедија на македонската филологија (А. Цвин), споменик

што оди по улиците (Слободан Марковиќ), „Неговото име и обемно дело беше познато во светот како синоним на неговата родна Македонија“ (Иван Доровски, Брно) и др.

Блаже Конески е и напаѓан отворено и подзатскриено, од странски и домашни недобронамерници. На домашните оспорувачи едноставно им пречи неговата големина. На примитивната средина ѝ пречи експонираноста. Нивелацијата е нејзината опција. За нив Блаже Конески и ќе ја напише својата **Молитва:**

Сјаси ме, Боже, од болниите луѓе

што се наказани,

што не се криви,

нивната злоба умерено суди ја,

самите од неа одвај се живи.

Тие се мислат љовикани да водат

како Мојсија и другите пророци,

а самите не можат да се ослободат

и влечат по себе ситни пророци.

Дај, Господе, што помалку очите да им ги бодат,

што им лево ќе фатат, јас десно да одам.

Најголемата вредност на истражувањата на Конески ја гледам во тоа што тој изгради **наше, македонско гледање** на појавите и процесите во развојот на нашиот јазик и нашата култура. Во толкувањето на фактите тој настојуваше да биде и да остане непристрасен. Се залагаше да завладее на пошироките балкански простори поинаков дух во поимањето на работите. Тој оформи национален, а не националистички пристап во проучувањата. Знаеше добро дека само така може да биде прифатен во светот на објективната наука и да го добие епитетот на научник од формат.¹

Обраќање при заочнувањето на работите

на Спомен-гомоти „Блаже Конески“.

Небрегово, 9 април 2005 г.

¹ Во ова обраќање, со оглед на поводот и аудиторнимот, се користени мои веќе исказани мисли во други случаи.

ЗНАЧАЕН СПОМЕНИК НА НАУКАТА И КУЛТУРАТА

Многу почитуван господин Претседателе на РМ Бранко Црвенковски!

Почитувани претставници на општествениот и стопанскиот живот на нашата замја!

Драги колешки и колеги, безмалу сите излезени од школата на нашиот почитуван учител Блаже Конески!

Драги почитувачи на убавиот македонски збор!

Кога на 9 април оваа година, при Ваше присуство, започнаа работите врз ревитализацијата на овој значаен објект, родната куќа на великанот на македонската национална мисла Блаже Конески, Управниот одбор на Фондацијата за македонски јазик „Небрегово“ беше сосема убеден дека овој потфат ќе биде и навреме завршен. Таа наша убеденост доаѓаше од решителната и безрезервна готовност на Претседателот на РМ Бранко Црвенковски да застане на чело на потфатот и да ве анимира вас, активните фактори на општествениот и стопанскиот живот, да ја помогнете финансиски реализацијата на потфатот.

Вам, почитуван господин Претседателе, Ви изразуваме наша длабока благодарност. Без Вашиот ангажман проектот тешко ќе можеше да биде реализиран.

Чувствувам потреба да им изразам исто така топла благодарност и на сите организации, а за наша среќа и на некои поединци, за нивниот паричен влог. Тоа беше за нас голема не само материјална, туку и голема морална поткрепа.

Затоа, немојте да ми забележите, Ве молам, што сите нив посебно ќе ги споменам (не според висината на доделените средства, зашто за нас и секој денар приложен на дискосот беше драгоцен, туку според времето на нивното пристигање).

Тоа се: Министерството за култура на Република Македонија, Киро Дандаро Битола, ИГМ Тред ДОО Кавадарци, ЖК Пелагонија Битола, Македонија Турист Скопје, Печатница 11 Октомври Прилеп, Алкалоид Скопје, Витаминка Прилеп, Промедика Скопје

је, Комерцијална банка Скопје, Охридска банка Охрид, Стопанска банка Битола, Млекара Битола, Брилијант Штип, Скопски Пазар Скопје, Стопанска банка Централа Скопје, АД за осигурување Вардар Скопје, Фершпед Скопје, Тутунски комбинат-Цигари Прилеп, А.Тричковска и В.Димитрова Скопје, Европа Скопје...

Управниот одбор на Фондацијата очекува ваша поддршка и при реализирањето на други сегменти од својата програма за работа, какви што се установување стипендија „Блаже Конески“ за истакнати средношколци што ќе се определат научно да го проучуваат македонскиот јазик и македонската литература, потоа установување награда „Блаже Конески“ што би се доделувала за осведочено вредни дела од областа на македонската наука за јазикот и литературата и др.

Драги присутни,

Спомен-домов го предаваме во употреба во време кога македонскиот народ одбележува неколку извонредно значајни датуми во својата историја: 102-годишнината на Илинденското востание односно 61-годишнината на АСНОМ и 60-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис. Како што е добро познато, во официјалната кодификација на македонскиот литературен јазик е најзначаен влогот на човекот што се роди токму во оваа куќа.

Со давањето во употреба на овој Спомен-дом, македонскиот народ е побогат за еден значаен културен споменик. Се надеваме дека ќе биде тој место каде што посетителите ќе се потсетуваат не само на животот и многустраното дело на Блаже Конески, туку и на сите македонски умови што со тешка мака го пробивале патот што води кон оформување на македонскиот литературен јазик и каде што ќе црпат инспирации за своите проучувања понатаму. Ќе се потсетуваат на припадниците на т.н. прва книжевна генерација Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ и Теодосија Синаитски; на учителот од Банско кај Неврокоп Никола Поп Филипov, кој се обрати уште во 1848 до видниот претставник на бугарскиот општествен живот Најден Геров со свои мисли за изгледот на азбу-

ката и правописот, а две децении подоцна, во 1868, до издавачот на в. Македонија Петко Славејков да му каже дека неговите соотечественици се Македонци и дека бугарските учебници што им ги праќале не им биле разбирливи и дека сосема мала полза имале од нив, па ќе го присили овега да ја објави во својот весник на 15 јануари 1871 својата статија *За македонското прашање* и да констатира дека македонското прашање најпосле излезе на јаве. Ќе се потсетуваат на Јордан Хаџиконстантинов-Џинот, кој во *Цареградски весник* во 1851 се изјасни против некои знаци од старата азбука; на Константин Миладинов, кој во Предговорот кон својот *Зборник од народно творештво* објасни за каква азбука и правопис се залага; на Ефрем Каранов, кој во 1875 се обрати до Бугарското книжевно дружество со каков азбучен и правописен систем треба да се предаваат неговите фолклорни материјали од Кратовско; на учебникарите Ѓорѓи Пулевски, Кузман Шапкарев, Димитар Македонски и др.; на Лозарите и на нивната борба за изградба на македонскиот литературен јазик; на официјалниот кодификатор на македонскиот литературен јазик Крсте Мисирков и на многу други знајни и помалу знајни или и незнајни творци.

Со изградбата на овој Спомен-дом македонскиот народ покажа дека знае да ги цени своите знаменити луѓе и да се инспирира од нивното дело. Со овој чин тој дава докази дека постигнал високо ниво на општествениот развој, дека поседува висок степен на цивилизациска зрелост.

Пожелувам овој Спомен-дом да шири духовен оптимизам, да зрачи од него настојувањето да завладее и во нашата средина поинаков дух во поимањето на работите, онаков каков што Блаже Конески веруваше дека ќе завладее и на пошироките балкански простори!

Нека се следи примерот на Блаже Конески и неговиот духовен подвиг!

Благодарам.

Управниот одбор на Фондацијата „Небрегово“ донесе одлука Спомен-домов „Блаже Конески“ да ѝ го дарува на Република Македонија.

Го молам Претседателот на РМ Бранко Црвенковски да поведи да ја прими оваа Одлука!

*Обраќање при ојворењето на Сйомен-домој
„Блаже Конески“, Небрегово, 1 август 2005 г.*

ТВОРЕШТВОТО НА КОНЕСКИ: МЕЃУ ПОБУДАТА И ПРИНУДАТА

*Очекувам да го одобриете овој наслов, ојќако ќе го слушнеете
моево крајко обраќање.*

Не е никако потребно вам, драги присутни, речиси сите до еден определени за творештво во областа на македонскиот јазик и литература, да ви кажувам што сè направил Блаже Конески во овие области. Сепак, за поретките меѓу присутните на сегашново одбележување на денот кога во оваа куќа се роди првенчето на Ордана и Сака, идниот голем македонски мислител, ќе кажам дека меѓу повеќе стотици (над една илјада) библиографски единици се издвојуваат основоположничките трудови на македонскиот јазик – двотомната *Грамајика на македонскиот јазик*, *Историјата на македонскиот јазик* и *Историската фонологија*, тритомниот *Речник на македонскиот јазик* (како негов редактор); потоа, антологиските песни *Тешкојо*, *Везилка*, *Болен Дојчин*, како и есеите речиси за сите наши труженици за зборот – од Климента и Јоана Егзарха до Крчовски и Пејчиновиќ, Џинот и Пулевски, Миладиновци и Прличев, Крсте Мисирков и Раџин...

Сите тие се излезени од еден творечки немир, од еден творечки порив да му се докаже на светот, со аргументи на научник но и со интуиција на уметник, дека македонскиот литературен јазик не е дрво без корен, дека неговите корени „се впиваат во наследство-то на една писменост што од векови наваму носи во Македонија извесно самобитно јазично обележје“.